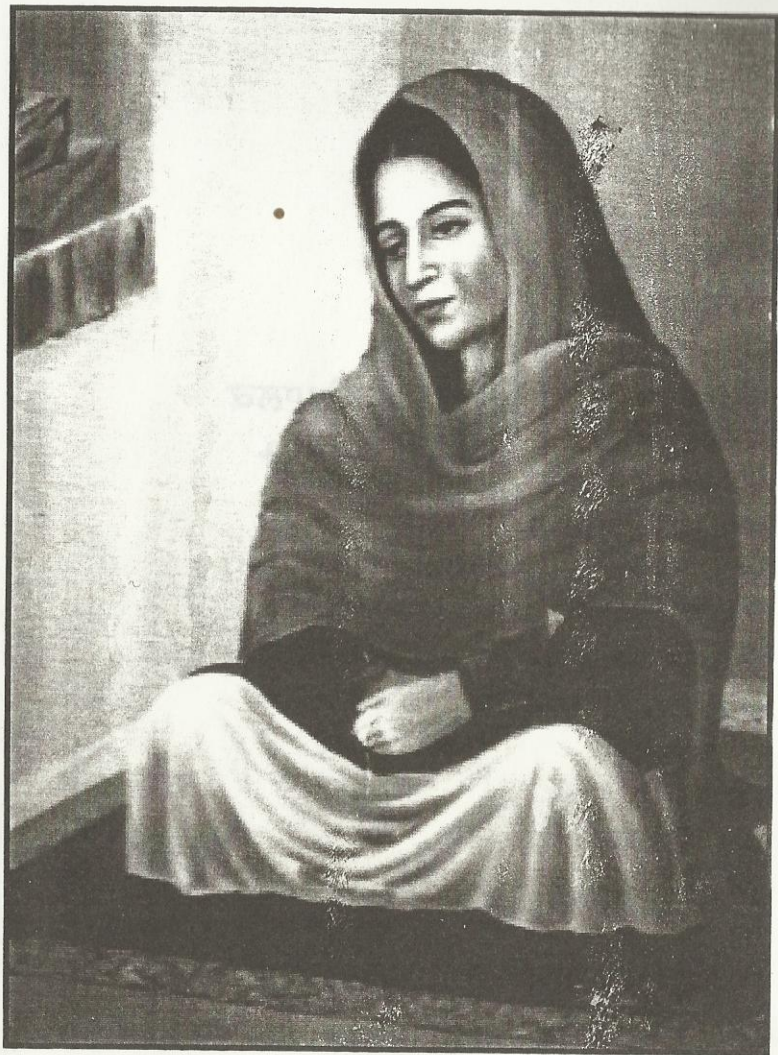

ਸਿੱਖੀ ਵਿਚਾਰ ਦੀ ਪਾਲਕ
ਮਾਤਾ ਲਾਡਿੱਕੀ

ਹਰਿਭਜਨ ਸਿੰਘ

ਮਾਤਾ ਲਾਡਿੱਕੀ

ਤਤਕਰਾ

✓>	1 ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਫ਼ਲਸਫੇ ਦੀ ਪਾਲਕ ਮਾਤਾ ਲਾਡਿੱਕੀ	9
✓>	2 ਗੁਰਮਤਿ ਚੇਤਨਾ ਵਾਲੀ ਧੀ	16
✓>	3 ਦੁਚਿੱਤੀ	20
✓>	4 ਲਾਡਲੀ ਲਾਡਿੱਕੀ ਦੇ ਵਿਆਹ ਦਾ ਫੈਸਲਾ	25
✓>	5 ਲਾਡਲੀ ਧੀ ਵਰ ਲੱਭ ਪਿਆ	28
✓>	6 ਵਿਆਹ ਲਈ ਰਜ਼ਾਮੰਦੀ	31
✓>	7 ਗੁਰਬਾਣੀ ਪ੍ਰਤੀ ਸਮਰਪਣ	37
✓>	8 ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਦਾਤ	42
✓>	9 ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਦਿਆਲਤਾ	46
✓>	10 ਤਪੱਸਿਆ ਲਈ ਤਿਆਰੀ	50
>	11 ਬਾਲਕ ਦਾ ਮਦਰੱਸੇ ਜਾਣਾ	54
>	12 ਲੇਖਾ ਜੋਖਾ	57
>	13 ਸੱਚ ਬਨਾਮ ਝੂਠ	61
>	14 ਨਿਰੰਕਾਰ	65
>	15 ਧੰਨ ਨਿਰੰਕਾਰ	70
>	16 ਹੁਕਮਿ ਰਜਾਈ ਚਲਣਾ	74
>	17 ਹੁਕਮ 'ਚ ਚੱਲਣਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨਾ ਹੈ	79
>	18 ਵੰਡ ਛੱਕਣਾ ਬਰਾਬਰੀ ਦਾ ਦਰਜਾ ਦੇਣਾ ਹੈ	85
>	19 ਦੇਹਧਾਰੀ ਦੀ ਖੁਆਰੀ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ	89
>	20 ਹੱਕ ਪਰਾਇਆ	93
>	21 ਗਿਆਨ ਵਿਗੂਣੇ ਲੋਕ	95
>	22 ਕਿਰਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੀ ਗੁਰਮੁਖ	99
>	23 ਕਰਮ ਮਨੁੱਖ ਕਰਦਾ ਹੈ	103
>	24 ਗੁਰਮੁਖ ਸੁਰਖਰੂ ਹੋਇਆ	109

*Biography / Sikh history / Sikh religion / Sikh Philosophy /
Sikh women / Nirankari Sikhs / Sikh tradition*

**Sikhi Vichar Di Palak
Mata Ladhiki**

by

**Harbhajan Singh
(Jan Chetna)**

H. No. 100, Block-S, Shivalik Vihar, Naya Gaon,
Mohali, Punjab, India-160103

Ph: +91-98-882-15667, +91-98-13751, +91-172-6572982

E-mail : harbhajansinghjanchetna@gmail.com

harbhajansingh_janchetna@yahoo.com

harbhajansingh_janchetna@rediffmail.com

2009

Published by Lokgeet Parkashan

S.C.O. 26-27, Sector 34 A, Chandigarh-160022
India

Ph.0172-5077427, 5077428

Punjabi Bhawan Ludhiana, 98154-71219

Type Setting & Design PCIS

Printed & bound at Unistar Books (Printing Unit)

11-A, Industrial Area, Phase-2, Chandigarh (India)

98154-71219

© 2009

Produced and bound in India

All rights reserved

This book is sold subject to the condition that it shall not, by way of trade or otherwise, be lent, resold, hired out, or otherwise circulated without the publisher's prior written consent in any form of binding or cover other than that in which it is published and without a similar condition including this condition being imposed on the subsequent purchaser and without limiting the rights under copyright reserved above, no part of this publication may be reproduced, stored in or introduced into a retrieval system, or transmitted in any form or by any means (electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise), without the prior written permission of both the copyright owner and the above-mentioned publisher of this book.

ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਸੰਘਰਸ਼ ਗਾਥਾ ਇਸ ਰਚਨਾ ਸਬੰਧੀ ਦੋ ਸ਼ਬਦ

ਹਰਿਭਜਨ ਸਿੰਘ (ਜਨ ਚੇਤਨਾ) ਸਾਡੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਚੇਤਨ ਬੁੱਧੀ ਵਾਲਾ, ਸਪਸ਼ਟ ਪਰ ਵਿਗਿਆਨਕ ਪਹੁੰਚ ਵਾਲਾ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਹੈ। ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਸਪੋਕਸਮੈਨ ਵਿਚ ਛੱਪਦੇ ਇਸ ਦੇ ਕਾਲਮ “ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਅੱਜ” ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ ਅਸੀਂ ਉਸਦੀ ਵਿਸ਼ਾਲ ਜਾਣਕਾਰੀ, ਸਮਝ ਅਤੇ ਕਹਿਣ ਢੰਗ (ਸ਼ੈਲੀ) ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਸਕ ਬਣੇ। ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਪਾਈਆਂ ਉਸਦੀਆਂ ਪੈੜਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਮੇਰੀ ਹਾਰਦਿਕ ਇੱਛਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਲਹਿਰ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਲਿਖੇ। ਮੇਰੀ ਇੱਛਾ ਦਾ ਮਾਣ ਰਖਦਿਆਂ ਉਸ ਇਹ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਲਈ “ਹਾਂ” ਕਰ ਦਿਤੀ। ਹੱਥਲੀ ਰਚਨਾ ਉਸ ਦੁਆਰਾ ਲਿਖੀ ਜਾ ਰਹੀ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਸੰਘਰਸ਼ ਗਾਥਾ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਭਾਗ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਬਾਬਾ ਦਿਆਲ ਜੀ ਦੀ ਮਾਤਾ ਲਾਡਿੱਕੀ ਦੀ ਜੀਵਨ ਯਾਤਰਾ ਬਿਆਨ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਇਸ ਰਚਨਾ ਦੀ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਮਾਤਾ ਲਾਡਿੱਕੀ ਦਾ ਜੀਵਨ ਵਿਗਿਆਨਕ ਪਰ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ ਗਲਪ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿਚ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਹੋਣਾ ਹੈ। ਮਾਤਾ ਲਾਡਿੱਕੀ ਸਾਡੇ ਤੁਹਾਡੇ ਵਾਂਗ ਹੀ ਹੱਡ ਮਾਸ ਦੀ ਪੁਤਲੀ ਸੀ। ਉਹ ਗੁਰਸਿੱਖ ਅਖਵਾਉਂਦੇ ਇਕ ਸਧਾਰਨ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿਚ ਜਨਮੀਂ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਸੰਖਿਆਂ ਲੈਂਦਿਆਂ ਉਸ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਇਆ ਕਿ ਸਿੱਖ ਗੁਰਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਦੇ ਤਾਂ ਹਨ ਪਰ ਉਸ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਉਤੇ ਅਮਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਉਸ ਨੂੰ ਦਸਿਆ ਗਿਆ ਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਦਿਤੀ ਸਿੱਖਿਆ ਅਨੁਸਾਰੀ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਨਾ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਵੱਸ ਵਿਚ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਨੂੰ ਚੈਲਿੰਜ ਮੰਨ ਕੇ ਮਾਤਾ ਲਾਡਿੱਕੀ ਨੇ ਗੁਰਮਤਿ ਅਨੁਸਾਰ ਜੀਵਨ ਜਿਊਣ ਲਈ ਜੋ ਪੈੜਾਂ ਪਾਈਆਂ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਕਹਿਣੀ ਕਥਨੀ ਦੇ ਸੁਮੇਲ ਹਿਤ ਜੋ ਤਪੱਸਿਆ ਕੀਤੀ, ਇਸ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਉਸੇ ਦਾ ਸਾਰਥਕ ਵਰਨਣ ਹੈ।

ਅਸੀਂ (ਨਿਰੰਕਾਰੀ) ਮਾਤਾ ਲਾਡਿੱਕੀ ਨੂੰ ਬਾਬਾ ਦਿਆਲ ਦੀ ਜਨਮਦਾਤੀ ਹੋਣ ਕਰ ਕੇ ਆਦਰ ਸਤਿਕਾਰ ਦਿੰਦੇ ਆਏ ਹਾਂ। ਸਾਡੀ ਮਾਨਤਾ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਮਾਤਾ ਨੇ ਹੀ

ਬਾਬਾ ਦਿਆਲ ਨੂੰ ਗੁਰਮਤਿ ਅਨੁਸਾਰੀ ਜੀਵਨ ਵਲ ਤੋਰਿਆ ਪਰ ਅਸੀਂ ਇਸ ਦੇ ਵਿਸਥਾਰ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੇ ਰਹੇ। ਮਾਤਾ ਲਾਡਿੱਕੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਅਸਲ ਘਾਲਣਾ, ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਏਸੇ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਅਸੀਂ ਲੇਖਕ ਦੇ ਸਦਾ ਸ਼ੁਕਰਗੁਜ਼ਾਰ ਰਹਾਂਗੇ।

ਇਸ ਰਚਨਾ ਦੀ ਖੂਬਸੂਰਤੀ ਇਹ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਸਾਖੀਆਂ, ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਉਲੀਕਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਲੇਖਕ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵਲੋਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨਹੀਂ ਸਿਰਜੀਆਂ। ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੇ ਚੌਖਟੇ ਵਿਚ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ, ਵਿਗਿਆਨਕ ਗਲਪ ਦੀ ਰਚਨਾ ਬੜਾ ਔਖਾ ਕੰਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕੰਮ ਨੂੰ ਨੇਪਰੇ ਚੜਾਉਣ ਲਈ ਲੇਖਕ ਤੇ ਮੈਂ ਲਗਾਤਰ ਬੈਠਕਾਂ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਇਕ ਇਕ ਘਟਨਾ, ਮਾਨਤਾ ਨੂੰ ਲੇਖਕ ਨੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣਾਂ ਤੋਂ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰਿਆ ਹੈ। ਸਾਡੀ ਵਿਗਿਆਨਕ ਸੋਚ ਕਰ ਕੇ, ਸਾਡੇ ਦੋਵਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਵਿਚ ਕੋਈ ਅੰਤਰ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜੇ ਸਾਡੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਵਿਚ ਕੋਈ ਅੰਤਰ ਆਇਆ ਵੀ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣਾਂ ਤੋਂ ਘੋਖ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਜੋ ਵਿਚਕਾਰਲਾ ਢੁਕਵਾਂ ਰਾਹ ਲੱਭਿਆ ਉਸ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਦੋਵਾਂ ਨੇ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰ ਲਿਆ।

ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਸੰਘਰਸ਼ ਰਾਬਾ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਭਾਗ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਿਆਂ ਮੈਂ ਉਮੀਦ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਬਾਕੀ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਵੀ ਏਸੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਨਾਲ, ਏਨੀ ਹੀ ਮਿਹਨਤ ਕਰ ਕੇ ਲਿਖਿਆ ਜਾਵੇਗਾ ਅਤੇ ਜਲਦੀ ਹੀ ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਹੋਵੇਗਾ।

ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਨਿਰੰਕਾਰੀ (ਡਾ.)

ਕੋਠੀ ਨੰ: 9, ਸੈਕਟਰ-4 ਏ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ।

0172-2742882

ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਫਲਸਫੇ ਦੀ ਪਾਲਕ ਮਾਤਾ ਲਾਡਿੱਕੀ

ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਸੱਚ ਬੋਲਣ, ਪੂਰਾ ਤੋਲਣ, ਧਰਮ ਦੀ (ਕਿਰਤ) ਕਮਾਈ ਕਰਨ, ਲਾਭ ਨੂੰ ਕਰਤਾਰ ਦੀ ਦੇਣ ਮੰਨ ਕੇ ਵੰਡ ਛੱਕਣ, ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਨੂੰ ਬਨਾਉਣ ਅਤੇ ਚਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਕਰਤਾਰ ਨੂੰ ਇਕ ਅਤੇ ਨਿਰਆਕਾਰ ਮੰਨਣ ਵਾਲਾ ਪ੍ਰਾਣੀ ਹੈ। ਲੋਕ-ਪ੍ਰਲੋਕ ਵਿਚ ਕਲਿਆਣ ਲਈ ਉਹ ਗੁਰਮਤਿ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਬਾਣੀ ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਵੱਲ ਵੇਖਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲੋਂ ਉਚਾਰਨ ਕੀਤੀ “ਖਸਮ ਕੀ ਬਾਣੀ” ਤੋਂ ਅਗਵਾਈ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜੰਮਣ, ਮਰਨ, ਵਿਆਹ ਅਤੇ ਹੋਰ ਦੂਜੇ ਰਸਮੋਂ ਰਿਵਾਜ਼ ਏਸੇ ਬਾਣੀ ਅਨੁਸਾਰ ਚਲਾਏ ਹਨ। ਇੰਝ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਦਾ ਸੱਚਾ ਸਿੱਖ, ਅਸਲ ਪੈਰੋਕਾਰ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਦੁਆਰਾ ਨਿਰਮਿਤ ਗੁਰਮਤਿ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਇਸ ਦੇ ਮੌਲਿਕ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸੰਭਾਲਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਲੰਬਾ ਸੰਘਰਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਸੰਘਰਸ਼ ਗਾਥਾ ਅਨਮੋਲ ਹੈ, ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਨਾਲ ਲਬਰੇਜ਼ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਨੂੰ ਬਨਾਉਣ ਅਤੇ ਚਲਾਉਣ ਵਾਲੀ ਕਰਤਾਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਨਿਰਾਕਾਰ (ਨਿਰੰਕਾਰ) ਦੱਸਿਆ ਹੈ। ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਉਸਤਤਿ ਕਰਦਿਆਂ, ਉਸ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾਉਂਦਿਆਂ ਉਸ ਦੇ ਨਿਰੰਕਾਰ ਰੂਪ ਨੂੰ ਹੀ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਜਪੁ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ :

ਕੁਦਰਤਿ ਕਵਣ ਕਹਾ ਵੀਚਾਰੁ ॥

ਵਾਰਿਆ ਨਾ ਜਾਵਾ ਏਕ ਵਾਰ ॥

ਜੋ ਤਪੁ ਭਾਵੈ ਸਾਈ ਭਲੀ ਕਾਰ ॥

ਤੂ ਸਦਾ ਸਲਾਮਤ ਨਿਰੰਕਾਰ ॥

ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਨਿਰੰਕਾਰ ਹੋਣ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਉਨ੍ਹਾਂ ਥਾਂ-ਥਾਂ ਦੁਹਰਾਇਆ ਅਤੇ ਸਾਬਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਮਾਰੂ ਰਾਗ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਸਬੰਧੀ

ਦੱਸਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਸਮਾਂ ਅਜਿਹਾ ਸੀ ਜਦ ਪਰਮਾਤਮਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕਿਧਰੇ ਹੋਰ ਕੁੱਝ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਉਸ ਦੀ ਮੌਜ਼ ਹੋਈ, ਉਸ ਨੇ ਸਭ ਦਿਸਦਾ, ਅਣਦਿਸਦਾ ਉਪਜ ਦਿੱਤਾ। ਹੁਣ ਉਹ ਸਿਰਜਨਾ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਇਸ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਵੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਹੁਣ ਨਾ ਇਹ ਸਿਰਜਨਾ ਬੇਨਿਯਮੀ ਹੋਈ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਬੇਨਿਯਮਾ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸਭ ਕੁਝ ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਮੌਜ਼ ਵਿੱਚ ਪਰ ਨਿਯਮਾਂ ਅਧੀਨ ਸਿਰਜਿਆ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਿਯਮਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਦੇ 'ਹੁਕਮਿ' ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਨਿਯਮ ਏਨੇ ਪੱਕੇ ਹਨ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਵਿਗਿਆਨੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਖੋਜਾਂ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਨਵੀਂ ਸਭਿਅਤਾ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਨਿਯਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਏਨੀ ਵੱਡੀ ਸਿਰਜਨਾ ਕਿਸੇ ਨਿਰਾਕਾਰ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਵੱਸ ਦੀ ਹੀ ਗੱਲ ਹੈ।

ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਬਖਾਨ ਕਰਦਿਆਂ ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸਤਿ, ਅਕਾਲ, ਨਿਰਭਉ, ਨਿਰਵੈਰ ਦੱਸਿਆ ਹੈ। ਨਿਰਭਉ ਅਤੇ ਨਿਰਵੈਰ ਕੇਵਲ ਨਿਰਕਾਰ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅਕਾਲ ਲਈ ਵੀ ਨਿਰਾਕਾਰ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਜਿਸ ਦਾ ਆਕਾਰ ਹੋਵੇਗਾ, ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਬਨਾਏਗਾ ਜ਼ਰੂਰ ਪਰ ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ 'ਸੈਭੰ' ਯਾਨਿ ਆਪਣੇ ਆਪ ਤੋਂ ਉਪਜਿਆ ਦੱਸਿਆ ਹੈ। ਫੇਰ ਜਿਸ ਦਾ ਆਕਾਰ ਹੋਵੇਗਾ, ਉਹ ਸਮੇਂ ਨਾਲ ਵਧੇਗਾ ਘਟੇਗਾ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰ। ਉਸ ਨੇ ਸਮਾਂ ਪਾ ਕੇ ਖਰਾਬ ਅਤੇ ਖਤਮ ਵੀ ਹੋਣਾ ਹੈ ਪਰ ਪ੍ਰਭੂ ਬਾਬੇ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਦਾ ਸਪੱਸ਼ਟ ਮੱਤ ਹੈ :

ਆਦਿ ਸਚੁ ॥ ਜੁਗਾਦਿ ਸਚੁ ॥

ਹੈਭੀ ਸਚੁ ॥ ਨਾਨਕ ਹੋਸੀ ਭੀ ਸਚੁ ॥ (ਜਪੁ)

ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਸਰਬਸ਼ਕਤੀਮਾਨ, ਸਰਬ ਵਿਆਪਕ ਕਰਤਾਰ ਦੇ ਲੜ ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਲਾਇਆ, ਉਹ ਨਿਰੰਕਾਰ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਵਾਲਾ ਹਰ ਜੀਵ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਹੋਇਆ। ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਕਹੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਮਾਨਤਾ ਇਹੀ ਹੈ।

ਜਦੋਂ ਸਭ ਕੁਝ ਕਰਨ ਕਰਾਵਨ ਹਾਰ ਇਕ ਨਿਰੰਕਾਰ ਹੀ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਦੇਵੀ, ਦੇਵਤੇ ਦਾ ਕੀ ਕੰਮ? ਜਦ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਹੈਸੀਅਤ ਹੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਵੱਸ ਹੀ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਅਰਚਨਾ ਦਾ ਕੀ ਅਰਥ? ਜਦ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਨਕਾਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਸਰੀਰ ਧਾਰਨ ਵਾਲੇ ਕਿਸੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਕੀ ਜਾਹ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ? ਉਹ ਤਾਂ ਅੰਤ ਨੂੰ ਖੁਆਰ ਹੀ ਹੋਏਗਾ, ਦਾਅਵੇ

ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਵੀ, ਕਿੰਨੇ ਵੀ ਕਰੀ ਜਾਵੇ। ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਇਹੀ ਨਾਅਰਾ ਹੈ :

ਧੰਨ ਨਿਰੰਕਾਰ !

ਦੇਹਧਾਰੀ ਸਭ ਖੁਆਰ !!

ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਬਾਰੇ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਨਾ ਹਿੰਦੂ ਸਨ, ਨਾ ਮੁਸਲਮਾਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਭੇਖ, ਕਰਮਕਾਂਡਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕੋਈ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਤੀਰਥ ਯਾਤਰਾ ਨੂੰ ਮਨਮਤ ਮੰਨਦੇ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਜਨੇਊ ਨਹੀਂ ਪਾਇਆ, ਦਿਖਾਵੇ ਦੇ ਪੂਜਾ ਪਾਠ ਨੂੰ “ਰੋਟੀਆਂ ਕਾਰਣ ਪੂਰਹਿ ਤਾਲ” ਦੱਸਿਆ। ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਸਿੱਖ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੂਰਨਿਆਂ ਉਤੇ ਹੀ ਚਲਦੇ ਹਨ। ਇੰਝ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਦਾ ਸਭਿਆਚਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੰਭਾਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਉਹੀ ਬਾਬੇ ਦੇ ਸੱਚੇ ਸਿੱਖ, ਅਸਲ ਪੈਰੋਕਾਰ ਹਨ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਸਥਾਪਤ ਗੁਰਮਤਿ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਨਿਰੰਕਾਰੀਆਂ ਦਾ ਸਥਾਨ ਨਿਸਚਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਪਹਿਲਾਂ ਗੁਰਮਤਿ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਲੋੜੀਂਦੀ ਹੈ। ਗੁਰਮਤਿ ਸਭਿਆਚਾਰ ਇਕ, ਨਿਰੰਕਾਰ, ਸਰਬ ਵਿਆਪਕ ਕਰਤਾਰ ਦੇ ਗ੍ਰਹਿਸਥੀ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਦੀ ਜੀਵਨ ਸ਼ੈਲੀ ਹੈ। ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਦੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੀ ਕਿਰਤ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਸਤਿਗੁਰ ਵੱਲੋਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਦਾਤਾਂ ਲਈ ਉਸ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਸਿਮਰਦੇ ਹਨ, ਉਸ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ ਜਪਦੇ ਹਨ, ਵੰਡ ਛੱਕਦੇ ਹਨ। ਨਿਰਲੇਪਤਾ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਇਕ ਹੋਰ ਗੁਣ ਹੈ। ਹਿੰਮਤੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਪੂਰੀ ਜਿੰਦ ਜਾਨ ਹੂਲ ਕੇ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਲਈ ਯਤਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਸੰਸਾਰਕ ਵਸਤੂਆਂ ਦੀ ਮਾਲਿਕੀ ਦੇ ਅਭਿਮਾਨ ਤੋਂ ਉਹ ਨਿਰਲੇਪ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਕਰਤਾਰ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨਾ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਸੁਭਾਅ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਹੁਕਮ ਵਿੱਚ ਚਲਦੇ ਹਨ, ਭਾਣਾ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਸਿੱਖ ਕਰਮਕਾਂਡੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ, ਉਹ ਨਾਨਕਬਾਣੀ ਤੋਂ ਹੀ ਆਪਣੇ ਲਈ ਅਗਵਾਈ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

ਉਪਰੋਕਤ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਦੁਆਰਾ ਗੁਰਮਤਿ ਅਸਥਾਪਨ ਲਈ ਕਾਫੀ ਹੈ। ਲੋਕ-ਪ੍ਰਲੋਕ ਵਿਚ ਸਹਾਈ ਇਸ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਪ੍ਰਸਾਰ ਲਈ ਯਤਨ ਵੀ ਬਹੁਤ ਹੋਏ। ਬਾਬੇ ਨੇ ਆਪ ਲੰਬੀਆਂ ਉਦਾਸੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ। ਹਰ ਵਿਚਾਰ ਦੇ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਤੱਕ ਉਹ ਆਪ ਪਹੁੰਚੇ। ਬਹੁਤ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਕੀਤਾ,

ਕਈਆਂ ਦੀ ਅਗਿਆਨਤਾ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਵੀ ਹੋਏ। ਜਿੰਨੀ ਸੇਵਾ ਹੋ ਸਕੀ, ਕੀਤੀ। ਸਮੇਂ, ਕਾਲ ਦਾ ਅਸਰ ਸਰੀਰ ਉਤੇ ਤਾਂ ਹੁੰਦਾ ਹੀ ਹੈ। ਸਰੀਰਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਹ ਇਸ ਨਾਸ਼ਮਾਨ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ 1539 ਈਸਵੀ ਵਿੱਚ ਤਿਆਗ ਗਏ। ਬਾਕੀ ਰਹਿ ਗਿਆ ਗੁਰਮਤਿ ਸਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸੇਧ ਦਿੰਦੀ ਗੁਰਬਾਣੀ!

ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦੇ ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਸਮਾਉਣ ਪਿਛੋਂ ਗੁਰਮਤਿ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ-ਪ੍ਰਸਾਰ ਦਾ ਕੰਮ ਕਈ ਪੱਧਰਾਂ 'ਤੇ ਹੋਇਆ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਵੀ ਬੜੇ ਯਤਨਾਂ ਨਾਲ, ਵੱਡੀਆਂ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਦੇ ਕੇ ਵੀ, ਇਸ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਕਰਨ ਦੇ ਯਤਨ ਕੀਤੇ; ਕਈ ਥਾਂ ਵੱਡੀਆਂ ਸਫਲਤਾਵਾਂ ਵੀ ਮਿਲੀਆਂ। ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਮਹਿਕ ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਦੂਰ-ਦੂਰ ਤੱਕ ਫੈਲੀ। ਅਠਾਰਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਹਾਲਾਤ ਇਹ ਹੋ ਗਏ ਕਿ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਰਾਜ ਸੱਤਾ ਵੀ ਮਿਲ ਗਈ। ਸਿੱਖ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਵੱਧ ਗਏ (ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਮੇਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਇੱਕ ਕਰੋੜ ਦਾ ਅੰਕੜਾ ਪਾਰ ਕਰ ਗਈ ਸੀ), ਪਰ ਉਹ ਗੁਰਮਤਿ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਤਿਲਾਂਜਲੀ ਦੇ ਗਏ। ਅਠਾਰਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅੰਤਿਮ ਦਹਾਕਿਆਂ ਸਬੰਧੀ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੀ ਬਹਾਦਰੀ ਲਈ ਪ੍ਰਸਿੱਧ, ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੇ ਖੇਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਤਰਬੱਲੀ ਮਚਾ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਸਿੱਖ ਹੁਣ ਸਨਾਤਨੀ, ਬਿਪਰਵਾਦੀ ਜੀਵਨ ਜੀਉਣ ਲੱਗ ਪਏ ਸਨ। ਉਹ ਧੋਤੀਆਂ ਪਹਿਨਦੇ, ਮੰਦਰੀਂ ਜਾਂਦੇ, ਮੂਰਤੀਆਂ ਪੂਜਦੇ, ਆਰਤੀਆਂ ਉਤਾਰਦੇ, ਤਿਲਕ ਲਾਉਂਦੇ, ਹਵਨ ਅਤੇ ਯੱਗ ਕਰਦੇ, ਕੰਜਕਾਂ ਪੂਜਦੇ, ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਨੂੰ ਦਾਨ ਦਿੰਦੇ ਅਤੇ ਜਨਮ ਦੁਆਰਾ ਸਥਾਪਤ ਜਾਤਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਨਾ-ਬਰਾਬਰੀ ਦੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਪਾਉਣ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ ਸਨ। ਜਿਸ ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਨੇ ਰਾਜਿਆਂ ਦੀ ਜਨਮਦਾਤੀ ਕਹਿ ਕੇ ਵਡਿਆਇਆ ਸੀ, ਉਹ ਮੁੜ ਭੋਗ ਦੀ ਵਸਤ ਬਣਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਸਿੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਬਹੁਪਤਨੀ ਵਿਆਹ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਜੰਗਾਂ, ਲੁੱਟਾਂ ਆਮ ਸਨ। ਮਰਦ ਮਾਰੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਪਰ ਵਿਧਵਾ ਵਿਆਹ ਦਾ ਪ੍ਰਚੱਲਨ ਰੁਕ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਪਤੀ ਦੀ ਚਿਖਾ ਵਿਚ ਹੀ ਸਤੀ ਹੋਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਧੀਆਂ ਦੀ ਬਦਹਾਲੀ ਤੋਂ ਡਰਦੇ ਲੋਕ ਜੰਮਦੀ ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਲੱਗ ਪਏ ਸਨ। ਆਮ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਜਨਮ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਮਰਨ ਤੱਕ ਦੀਆਂ ਲਗਭਗ ਸਾਰੀਆਂ ਰਸਮਾਂ ਬ੍ਰਾਹਮਣੀ ਕਰਮਕਾਂਡਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ : ਪੰਡਤਾਂ ਕੋਲੋਂ ਸਾਹੇ ਸੁਧਾਉਣੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਹੇ ਅਨੁਸਾਰ ਯੱਗ ਕਰਵਾਉਣੇ, ਮੁੰਡਨ ਸੰਸਕਾਰ, ਵੇਦੀ ਦੁਆਲੇ ਮੰਤਰ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ ਲਾਵਾਂ ਲੈ ਕੇ ਵਿਆਹ ਕਰਨੇ, ਤੁਰ ਗਿਆਂ ਦੇ ਫੁੱਲ ਕਿਸੇ ਪਵਿੱਤਰ ਮੰਨੀ

ਜਾਂਦੀ ਥਾਂ 'ਤੇ, ਦਰਿਆਵਾਂ ਵਿੱਚ ਪਾਉਣੇ। ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਰਮਕਾਂਡਾਂ ਨੂੰ ਅਪਨਾ ਲਿਆ ਸੀ।

ਇਹ ਮਿਸਲਾਂ ਦੀ ਚੜ੍ਹਤ ਦਾ ਸਮਾਂ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੀ ਪਕੜ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਹਾਪੁਰਖਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਸ਼ਰਧਾ ਸੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਦੌਲਤ ਰਾਜ ਸੱਤਾ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਧਰਮ ਨੂੰ ਉੱਝ ਵੀ ਇੱਛਾਵਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਦਾ ਸਾਧਨ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇੱਛਾ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਧਾਰਮਿਕ ਸਥਾਨਾਂ 'ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਮੰਨਤਾਂ ਮੰਨੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਆਪਣੀ ਸ਼ਰਧਾ ਪ੍ਰਗਟਾਉਣ, ਮੰਨਤਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਨ ਜਾਂ ਆਪਣੀ ਵਡਿਆਈ ਹਿਤ ਮਿਸਲਦਾਰ, ਸਰਦੇ-ਪੁੱਜਦੇ ਸਰਦਾਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਜਗੀਰਦਾਰ ਗੁਰਦਵਾਰੇ ਬਨਵਾਉਣ ਲੱਗ ਪਏ ਸਨ। ਗੁਰਦਵਾਰਿਆਂ ਦੇ ਨਾਂ ਜਗੀਰਾਂ ਲਾਈਆਂ ਜਾਣ ਲੱਗੀਆਂ ਤਾਂ ਧਨ ਦੌਲਤ ਦੇ ਲਾਲਚ ਕਾਰਨ, ਉਦਾਸੀ, ਨਿਰਮਲੇ ਅਤੇ ਹੋਰ ਪੁਜਾਰੀ ਗੁਰਦਵਾਰਿਆਂ ਵਿਚ ਆਣ ਬੈਠੇ। ਕਈਆਂ ਨੇ ਆਪਣਾ ਬਾਣਾ ਬਦਲ ਲਿਆ। ਗੁਰਦਵਾਰਿਆਂ ਵਿਚ ਕਿਹੜਾ ਵਧੇਰੇ ਵਖਰੇਵਾਂ ਸੀ? ਇਕ ਪਾਸੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕਰ ਲਿਆ, ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਮੂਰਤੀਆਂ ਵੀ ਪੂਜੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ, ਰਾਮਾਇਣ, ਗੀਤਾ ਆਦਿ ਦਾ ਪਾਠ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਸੀ।

ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਆਗੂ ਕਹਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਹਾਲਤ ਕੋਈ ਵੱਖਰੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੇ ਵੰਸ਼ਜ ਹੋਣ ਕਰ ਕੇ ਮਿਲਦੇ ਮਾਣ ਸਤਿਕਾਰ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਡੰਮ ਵਿਚ ਬਦਲ ਲਿਆ ਸੀ : ਉਹ ਬੇਦੀ, ਭੱਲੇ ਅਤੇ ਸੋਢੀ ਬਣ ਆਸਣ ਲਾਉਂਦੇ, ਸੰਗਤਾਂ ਕੋਲੋਂ ਮੱਥੇ ਟਿਕਾਉਂਦੇ, ਚਰਨਾਮਰਿਤ ਦਿੰਦੇ ਅਤੇ ਭੇਟਾ ਵਸੂਲਦੇ।

ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਭਿਆਚਾਰ ਵਿਚ ਹੋ ਰਹੀ ਇਸ ਮਿਲਾਵਟ ਵਿਰੁੱਧ ਕੋਈ ਆਵਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਉੱਠ ਰਹੀ ਸੀ। ਇਸ ਸੰਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਆਧਾਰ ਤਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਗੁਰਬਾਣੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਚਾਰਵਾਨਾਂ-ਉਦਾਸੀਆਂ, ਨਿਰਮਲਿਆਂ ਅਤੇ ਦੂਸਰੇ ਸਾਧੂਆਂ, ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ-ਆਪਣੀ ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਮਨਮਰਜ਼ੀ ਦੇ ਅਰਥ ਕੱਢ ਲਏ ਸਨ। ਵਧੇਰੇ ਵਿਦਵਾਨ ਮੰਨਦੇ ਅਤੇ ਕਹਿੰਦੇ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਫਲਸਫ਼ਾ ਵੇਦਾਂ ਤੋਂ ਆਇਆ ਹੈ। ਏਸੇ ਲਈ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਪੰਜਵਾਂ ਵੇਦ ਕਹਿਣ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਝਿਜਕ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ।

ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਸਿੱਖ ਸਮਾਜ ਅੰਦਰ ਬੇਸ਼ੱਕ ਅਜਿਹੇ ਗੁਰਮੁਖ ਮੌਜੂਦ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਅੰਤਰੀਵ ਭਾਵ ਦੀ ਸਮਝ ਸੀ। ਗੁਰਸਿੱਖ ਅਖਵਾਉਣ ਵਿਚ ਮਾਣ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹਰ ਸਵੇਰ ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦਿਆਂ ਗਾਉਂਦੇ ਤਾਂ ਸਨ :

ਨਾਨਕ ਨਿਰਭਉ ਨਿਰੰਕਾਰ ਹੋਰ ਕੇਤੇ ਰਾਮ ਰਵਾਲ ॥

ਕੇਤੀਆ ਕੰਨ ਕਹਾਣੀਆਂ ਕੇਤੇ ਬੇਦ ਬੀਚਾਰ ॥

(ਅੰਕ-464)

ਪਰ ਵਿਉਹਾਰ ਵਿਚ ਉਹ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਦੀ ਥਾਂ ਮੂਰਤੀਆਂ ਪੂਜਦੇ ਸਨ। ਕੀਰਤਨ ਕਰਦਿਆਂ ਕਹਿੰਦੇ ਸੁਣਦੇ ਸਨ ਕਿ ਸੂਤਕ-ਪਾਤਰ ਵਹਿਮ ਹੈ, ਭਰਮ ਹੈ :

ਸਭੋ ਸੂਤਕ ਭਰਮ ਹੈ ਦੂਜੇ ਲਗੇ ਜਾਇ ॥

ਜੰਮਣ ਮਰਣਾ ਹੁਕਮੁ ਹੈ ਭਾਣੈ ਆਵੈ ਜਾਇ ॥

ਖਾਣਾ ਪੀਣਾ ਪਵਿਤ੍ਰੁ ਹੈ ਦਿਤੋਨੁ ਰਿਜਕ ਸੰਬਾਹਿ ॥

ਨਾਨਕ ਜਿਨੀ ਗੁਰਮੁਖਿ ਬੁਝਿਆ ਤਿਨਾ ਸੂਤਕ ਨਾਹਿ ॥

(ਅੰਕ-472)

ਪਰ ਜਨਮ ਮਰਨ ਵੇਲੇ ਸੂਤਕ ਪਾਤਕ ਨੂੰ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਬੱਚਾ ਜੰਮਣ ਵਾਲੀ ਮਾਈ ਨੂੰ ਅਪਵਿੱਤਰ ਸਮਝਦੇ ਹਨ, ਕਈ ਦਿਨਾਂ ਤੱਕ ਘਰ ਵਿਚ ਚੁੱਲ੍ਹਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬਲਦਾ। ਮਰਨ ਵਾਲੇ ਦੀ ਗਤੀ ਦੀਆਂ ਕਥਾਵਾਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਕਹੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ : “ਐਹ ਨਹੀਂ ਖਾਣਾ, ਐਹ ਨਹੀਂ ਪੀਣਾ।”

ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦਿਆਂ ਸਿੱਖ ਪ੍ਰਤੀ ਦਿਨ ਇਸਤਰੀ ਦੇ ਮਹੱਤਵ ਦਾ ਬਖਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ : ਇਸਤਰੀ ਹੀ ਜਨਮ ਦਾਤੀ ਹੈ, ਉਹੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਉਸੇ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਸੇ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜੀਵਨ ਚਲਦਾ ਹੈ। ਜੀਵਨ ਦੇ ਰਸਤੇ ਤੁਰਦਿਆਂ ਜੇ ਸਾਥਣ ਛੁੱਟ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਨਵੀਂ ਲੱਭੀਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਬਿਨਾਂ ਸਰਦਾ ਨਹੀਂ। ਇਸਤਰੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਕੁਝ ਵੀ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਫੇਰ ਵੀ ਅਸੀਂ ਰਾਜੇ ਰਾਣੇ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਮੰਦਾ ਬੋਲਦੇ ਹਾਂ, ਮਾਇਆ ਦਾ ਰੂਪ ਨਾਗਣ ਕਹਿੰਦੇ ਹਾਂ :

ਭੰਡਿ ਜੰਮੀਐ ਭੰਡਿ ਨਿੰਮੀਐ ਭੰਡਿ ਮੰਗਣੁ ਵੀਆਹੁ ॥

ਭੰਡਹੁ ਹੋਵੈ ਦੋਸਤੀ ਭੰਡਹੁ ਚਲੈ ਰਾਹੁ ॥

ਭੰਡੁ ਮੁਆ ਭੰਡੁ ਭਾਲੀਐ ਭੰਡਿ ਹੋਵੈ ਬੰਧਾਨੁ ॥

ਸੋ ਕਿਉ ਮੰਦਾ ਆਖੀਐ ਜਿਤੁ ਜੰਮਹਿ ਰਾਜਾਨ ॥

ਭੰਡਹੁ ਹੀ ਭੰਡੁ ਉਪਜੈ ਭੰਡੈ ਬਾਝੁ ਨ ਕੋਇ ॥

ਨਾਨਕ ਭੰਡੈ ਬਾਹਰਾ ਏਕੋ ਸਚਾ ਸੋਇ ॥

(ਅੰਕ-473)

ਇਹ ਜਾਨਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਕਿ ਇਸਤਰੀ ਬਿਨਾਂ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਨਹੀਂ, ਸੰਸਾਰ ਨਹੀਂ ਚੱਲ ਸਕਦਾ, ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਵਰਤਾਉ ਇਸਤਰੀ-ਮਾਂ, ਭੈਣ, ਭਰਜਾਈ, ਧੀ, ਪ੍ਰਤੀ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ। ਉਸ ਨੂੰ ਭੋਗ ਵਿਲਾਸ ਦੀ ਵਸਤੂ ਹੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਕਥਨੀ ਕਰਨੀ ਦਾ ਅੰਤਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦਾ ਹੋਏਗਾ ਪਰ ਕੁਸਕਦਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜੇ ਕੋਈ ਬੋਲਣ ਦਾ ਯਤਨ ਵੀ ਕਰਦਾ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਇਸ ਦਲੀਲ ਨਾਲ ਚੁੱਪ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ, “ਰਹੁ ਗੀਤਾਂ ਹਨ, ਪੁਰਾਣੇ ਜ਼ਮਾਨੇ ਤੋਂ ਚਲੀਆਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵੀ ਇਹੀ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਦਿਆਂ ਹੀ ਜੀਵਨ ਨਿਰਬਾਹ ਕੀਤਾ। ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਵੈਦਿਕ ਰਹੁ-ਗੀਤਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਦਿਆਂ ਬਿਤਾਇਆ ਤਾਂ ਕਿੰਤੂ-ਪ੍ਰੰਤੂ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਅਸੀਂ ਕੌਣ ਹਾਂ?”

ਪਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਖੰਡਨ ਵੀ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਕਰਮਕਾਂਡ ਵਿਰੁੱਧ ਸੇਧ ਵੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਫੇਰ ?

ਏਸੇ ਦਵੰਦ ਵਿਚੋਂ ਗੁਰਸਿੱਖ ਅਖਵਾਉਂਦੇ ਇਕ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਇਕ ਬੀਬੀ ਵੀ ਗੁਜ਼ਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਨਾਮ ਸੀ : ਲਾਡਿੱਕੀ।

ਗੁਰਮਤਿ ਚੇਤਨਾ ਵਾਲੀ ਧੀ

ਪੋਠੋਹਾਰ ਦੇ ਨਗਰ ਰੋਹਤਾਸ ਵਿਚ ਜੰਮੀ ਪਲੀ ਲਾਡਿੱਕੀ ਭਾਈ ਵਸਾਖਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਲਾਡਲੀ ਧੀ ਸੀ। ਪੁੱਤਰ ਮਿਲਖਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਜਨਮ ਤੋਂ ਕੋਈ ਦਸ ਵਰ੍ਹੇ ਪਿੱਛੋਂ ਅਰਦਾਸਾਂ ਕਰ ਕਰ ਲਈ ਬੱਚੀ ਦਾ ਨਾਂ ਲਾਡਿੱਕੀ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਕਿਉਂਕਿ ਖਿਡੌਣੇ ਵਰਗੀ ਬੱਚੀ ਨੇ ਲਾਡਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਪਲਣਾ ਸੀ। ਧੀਆਂ ਵਰਗੀਆਂ ਭੈਣਾਂ ਦਾ ਵੀ ਇਹ ਅਧਿਕਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਕਹਿਣ ਨੂੰ ਭਾਈ ਵਸਾਖਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪਰਿਵਾਰਕ ਪਿਛੋਕੜ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਵਾਲਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵੱਡੇ ਵਡੇਰੇ ਗੁਰੂਘਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਲਈ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸਨ। ਦੂਰੋਂ-ਨੇੜਿਉਂ ਬਜ਼ੁਰਗ ਗਿਆਨੀ ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ ਵਿੱਚ ਬਾਰੇ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਦਸਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਖਜ਼ਾਨਚੀ ਸਨ। ਜੰਗ ਛਿੜੀ ਤਾਂ ਦੇਸ਼ ਪਰਤਨ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਉਹ ਰੋਹਤਾਸ ਮੁੜ ਆਏ।

ਰੋਹਤਾਸ ਮਾਤਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇਵਾਂ ਦਾ ਪੇਕਾ ਘਰ ਹੈ। ਸੰਗਤ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਕਾਫ਼ੀ ਸੀ ਪਰ ਗਿਆਨੀ ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਵਾਪਸ ਆ ਜਾਣ ਨਾਲ ਇਸ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ। ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਕੋਲ ਗੁਜ਼ਾਰੇ ਲਾਇਕ ਜ਼ਮੀਨ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਰਸ ਸੀ, ਮਨ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਵਾਸੇ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਸੀ। ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਵਿਚਰਣ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਝੱਟ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਗਏ। ਭਾਈ ਵਸਾਖਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਟਿਕਾਣੇ 'ਤੇ ਧਰਮਸ਼ਾਲਾ ਬਣਾਈ ਜਾਵੇ। ਗਿਆਨੀ ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ ਮੰਨ ਗਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਭਾਈ ਵਸਾਖਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਨਾਲ ਲੱਗਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਛੱਡ ਲਈ। ਥੋੜ੍ਹੇ ਹੀ ਚਿਰ ਵਿਚ ਧਰਮਸ਼ਾਲਾ ਬਣ ਗਈ। ਕੇਂਦਰੀ ਹਾਲ ਵਿੱਚ ਸਾਹਮਣੇ ਪਾਸੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਗਣੇਸ਼, ਸ਼ਿਵ, ਰਾਮ ਅਤੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦੀਆਂ ਮੂਰਤੀਆਂ ਸਥਾਪਤ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਕਥਾ ਲਈ ਥਾਂ ਬਣਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਏਥੇ ਇਕ ਅਲਮਾਰੀ ਬਣਾ ਕੇ ਉਸ ਵਿਚ ਗੀਤਾ, ਮਹਾਭਾਰਤ, ਰਮਾਇਣ ਅਤੇ ਹੋਰ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਨੂੰ ਸਜਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਪਿਛਲੇ ਪਾਸੇ ਆਏ-ਗਏ ਲਈ ਇਕ ਹਾਲ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਉਥੇ ਰਹਿਣ, ਖਾਣ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੋ ਗਿਆ। ਅਠਾਰਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਗੁਰਧਾਮ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਉਥੇ ਹਿੰਦੂ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਕੋਈ

ਵਖਰੇਵਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਹੋ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਬਹੁਤੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਵੱਡੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਸਜਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਬਾਕੀ ਪਰਿਵਾਰ ਹਿੰਦੂ ਅਖਵਾਉਂਦਾ ਜਾਂ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਹਿਜਧਾਰੀ ਹੋਣ ਦੀ ਹਾਮੀ ਭਰਦਾ। ਸਾਰੇ ਤਿਉਹਾਰ ਰਲੇ-ਮਿਲੇ ਹੁੰਦੇ। ਕੋਈ ਵਖਰੇਵਾਂ ਨਹੀਂ ਜਾਪਦਾ ਸੀ। ਉਂਝ ਵੀ ਰੋਹਤਾਸ ਇਸਲਾਮੀ ਇਲਾਕਾ ਸੀ-ਸਿੱਖਾਂ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਬੱਸ ਆਟੇ ਵਿਚ ਲੂਣ ਜਿੰਨੀ ਸੀ। ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦਾ ਡਰ, ਖੌਫ਼ ਹੀ ਬੜਾ ਸੀ, ਹਿੰਦੂ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਆਪਸ ਵਿਚ ਵਖਰੇਵਾਂ ਕਿਵੇਂ ਹੁੰਦਾ? ਵਿਆਹ ਸ਼ਾਦੀਆਂ ਤੱਕ ਸਾਂਝੀਆਂ ਸਨ। ਹਿੰਦੂ ਹੁੰਦੇ ਜਾਂ ਸਿੱਖ, ਵਿਆਹ ਤਾਂ ਵੇਦੀ ਦੁਆਲੇ ਲਾਵਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਜਦ ਵਿਆਹ ਸ਼ਾਦੀਆਂ, ਜਨਮ ਮਰਨ ਸਾਂਝੇ ਹੋਣ ਤਾਂ ਕੋਈ ਵਖਰੇਵਾਂ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਉਨੀਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਅੱਧ ਤੱਕ ਤਾਂ ਕੋਈ ਵਖਰੇਵਾਂ ਕਿਸੇ ਸੋਚਿਆ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਭਾਈ ਵਸਾਖਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਘਰ ਧਰਮਸਾਲ ਬਣ ਗਿਆ। ਸਵੇਰੇ ਸ਼ਾਮ ਸੰਗਤ ਜੁੜਦੀ। ਸ਼ਬਦ ਕੀਰਤਨ ਹੁੰਦਾ, ਦੇਵੀ ਦੇਵਤੇ ਪੂਜੇ ਜਾਂਦੇ, ਕਦੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਹੁੰਦੀ, ਕਦੀ ਗੀਤਾਂ ਦੇ ਸਲੋਕ ਪੜ੍ਹੇ ਜਾਂਦੇ, ਕਦੀ ਰਮਾਇਣ ਦਾ ਪਾਠ ਹੁੰਦਾ, ਕਦੀ ਮਹਾਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਸੁਣਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ। ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਘਰ ਵਿਚ ਰੌਣਕ ਰਹਿੰਦੀ। ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਆਇਆ ਗਿਆ ਰਹਿੰਦਾ। ਸਾਧੂ ਸੰਤ ਮਹਾਤਮਾ ਵੀ ਅਕਸਰ ਭਾਗ ਲਾਉਂਦੇ।

ਲਾਡਲੀ ਲਾਡਿੱਕੀ ਲਈ ਜਿਵੇਂ ਹਰ ਸਮੇਂ ਮੇਲਾ ਭਰਿਆ ਰਹਿੰਦਾ। ਜਨਮ ਤੋਂ ਹੀ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੀ ਗੋਦੀ ਵਿੱਚ ਹੀ ਪਲੀ ਸੀ। ਗਿਆਨੀ ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦੇ, ਕਥਾ ਸੁਣਾਉਂਦੇ, ਮੰਤਰ ਪੜ੍ਹਦੇ, ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰ ਚਰਚਾ ਕਰਦੇ ਤਾਂ ਬਾਈ ਵਸਾਖਾ ਸਿੰਘ ਵੀ ਹਾਜ਼ਰ ਹੁੰਦੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗੋਦ ਵਿੱਚ ਹੀ ਧੀ ਲਾਡਿੱਕੀ ਹੁੰਦੀ। ਏਧਰ-ਉਧਰ ਜਾਂਦੀ ਵੀ ਤਾਂ ਝੱਟ ਆ ਕੇ ਪਿਤਾ ਕੋਲ ਬੈਠ ਜਾਂਦੀ।

ਬੋੜੀ ਸਿਆਣੀ ਹੋਈ ਧੀ ਦਾ ਧਿਆਨ ਟਿਕਾਉਣ ਲਈ ਗਿਆਨੀ ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਲਾਡਿੱਕੀ ਨੂੰ ਗੁਰਮੁਖੀ ਅੱਖਰ ਸਿਖਾਉਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਮਾਂ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਲੰਗਰ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਆਹਰੇ ਲਾ ਲਿਆ। ਭਾਈ ਵਸਾਖਾ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਬੈਠੀ ਉਹ ਤੰਤੀ ਵਜਾਉਣ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰਦੀ ਲੱਗਦੀ। ਕਦੀ ਮੌਕਾ ਮਿਲਦਾ ਤਾਂ ਤਬਲੇ ਵਜਾਉਣ ਲੱਗਦੀ। ਉਹ ਲਾਡਲੀ ਅਤੇ ਛਿੰਦੀ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਕੋਈ ਵਧੇਰੇ ਟੋਕਾ-ਟੋਕੀ ਤਾਂ ਨਾ ਕਰਦਾ ਪਰ ਸਿਆਣੀ ਹੁੰਦੀ ਲਾਡਿੱਕੀ ਨੂੰ ਇਹ ਅਹਿਸਾਸ ਲਗਾਤਾਰ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਪੂਜਾ ਅਰਾਧਨਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਥਾਨ ਤੇ ਜਾਣੋਂ ਰੋਕਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਵੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਆਏ ਗਏ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਬੈਠਣੋਂ ਵੀ ਰੋੜਣ ਦਾ ਯਤਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮਾਂ ਦਾ ਯਤਨ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਲਾਡਿੱਕੀ ਉਸ ਨਾਲ ਲੰਗਰ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਵਿਚ

ਸਹਾਇਤਾ ਕਰੇ, ਹੱਥ ਵਟਾਵੇ ਪਰ ਲੰਗਰ ਛਕਾਉਣ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਧੇਰੇ ਕਰਕੇ ਜਾਂ ਵਸਾਖਾ ਸਿੰਘ ਆਪ ਕਰਦੇ ਜਾਂ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਇਹ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਲਈ ਕਹਿੰਦੇ। ਲਾਡਿੱਕੀ ਨੇ ਕਈ ਵਾਰ ਲੰਗਰ ਛਕਾਉਣ ਜਾਣ ਦੀ ਜ਼ਿੱਦ ਕੀਤੀ ਪਰ ਉਸ ਦੀ ਮਾਂ “ਸਾਡੇ ਰਿਵਾਜ ਨਹੀਂ ਕਿ ਪੀਆਂ ਬਾਹਰਲੇ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਬਹੁਤਾ ਮਿਲਣ। ਤੂੰ ਵੇਖਦੀ ਨਹੀਂ, ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਬੁਰਕੇ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਸਾਡੇ ਵੀ ਘੁੰਡ ਕੱਢਣ ਦਾ ਰਿਵਾਜ ਹੈ। ਸਾਡੀ ਸ਼ਾਨ ਏਸੇ ਵਿੱਚ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਚੁੱਲੇ ਚੌਂਕੇ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰੀਏ, ਬਾਹਰ ਦਾ ਕੰਮ ਮਰਦਾਂ ਲਈ ਛੱਡ ਦੇਈਏ।”

ਪਿਤਾ ਵਸਾਖਾ ਸਿੰਘ ਜੋੜੀ ਵੀ ਵਧੀਆ ਵਜਾਉਂਦੇ ਸਨ, ਤੰਤੀ ਦੀ ਮੁਹਾਰਤ ਵੀ ਕਾਫੀ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਰਿਆਜ਼ ਕਰ ਰਹੇ ਹੁੰਦੇ ਤਾਂ ਲਾਡਿੱਕੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਜਾ ਬੈਠਦੀ ਅਤੇ ਰਿਆਜ਼ ਕਰਵਾਉਣ ਦੀ ਜ਼ਿੱਦ ਕਰਦੀ। ਭਾਈ ਵਸਾਖਾ ਸਿੰਘ ਉਸ ਨੂੰ “ਕੀ ਕਰੋਗੀ ਇਹ ਸਭ ਸਿੱਖ ਕੇ ? ਤੇਰੇ ਕੰਮ ਤਾਂ ਜਾਂ ਚੁੱਲੇ ਚੌਂਕੇ ਨੇ ਆਉਣਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਾਂ ਸਿਲਾਈ ਕੱਢਾਈ ਨੇ। ਆਪਣਾ ਧਿਆਨ ਓਪਰੇ ਲਾ, ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਆਵੇਗਾ।” ਟਾਲ ਦਿੰਦੇ।

ਲਾਡਿੱਕੀ ਨੂੰ ਗੁਰਮੁਖੀ ਸਿਖਾਉਂਦੇ ਗਿਆਨੀ ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਸ ਦੀ ਪਿਤਾ ਵਸਾਖਾ ਸਿੰਘ ਕੋਲ ਬੜੀ ਤਾਰੀਫ਼ ਕਰਦੇ। “ਬੇਟੀ ਹੈ, ਪਰ ਪੁੱਤਰਾਂ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੇ। ਯਾਦਾਸ਼ਤ ਬੜੀ ਤੇਜ਼ੀ ਹੈ। ਬੜੀ ਜਲਦੀ ਅੱਖਰ ਉਠਾ ਲੈਂਦੀ ਹੈ।” ਪਰ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਲਹਿਜਾ ਬਦਲ ਗਿਆ। ਉਹ ਲਾਡਿੱਕੀ ਨੂੰ ਚਿੱਠੀ ਪੱਤਰੀ ਤੱਕ ਕਰਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਦੀ ਕੁੜੀਆਂ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦੇ ਉਹ ਵਿਰੁੱਧ ਸਨ, “ਕੀ ਕਰਨਾ ਹੈ ਪੜ੍ਹ ਲਿਖ ਕੇ ? ਅੱਖਰ ਉਠਾਉਣ ਲੱਗ ਪਈ ਹੈ, ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਬਾਣੀ ਤਾਂ ਕੰਠ ਕਰ ਲਈ ਹੈ। ਜਪੁ, ਅਨੰਦ, ਸੁਖਮਨੀ...। ਹੁਣ ਬੱਸ!”

ਪਰ ਪਿਤਾ ਵਸਾਖਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਗਿਆਨੀ ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅੱਗੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, “ਬੇਟੀ ਨੂੰ ਲਗਨ ਹੈ। ਉਹ ਬਾਣੀ ਦੇ ਅਰਥ ਸਮਝਣੇ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਤੋਤਾ ਰਟਣ ਤੋਂ ਬਚੇ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਨੁਸਾਰ ਢਾਲਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰੇ।”

ਗਿਆਨੀ ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕਹੀ ਗਏ, “ਧੀ ਧਿਆਣੀ ਹੈ। ਵਿਆਹ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਕਰੋ। ਆਪਣੇ ਘਰ ਜਾਵੇ, ਸੁੱਖ ਨਾਲ ਵੱਸੇ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਣੀ ਅਤੇ ਉਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨਾ ਤਾਂ ਮਰਦਾਂ ਦਾ, ਗਿਆਨੀਆਂ ਦਾ ਕੰਮ ਹੈ। ਏਹ ਸਭ ਲਾਡਿੱਕੀ ਦੇ ਕਿਸ ਕੰਮ ?” ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਚਲੀ ਨਹੀਂ, ਲਾਡਿੱਕੀ ਦੀ ਜ਼ਿੱਦ ਅੱਗੇ ਸਭ ਹਾਰ ਗਏ। ਗਿਆਨੀ ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ ਕੋਲ ਉਸ ਦਾ ਗੁਰਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ

ਦੀ ਇਹ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਸਦਾ ਬਣੀ ਰਹੀ ਕਿ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦੌਰਾਨ ਲਾਡਿੱਕੀ ਸੁਆਲ ਬਹੁਤ ਪੁੱਛਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਚੁੱਪ ਚਾਪ ਸੁਣਦੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਹਰ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝ ਕੇ ਮੰਨਦੀ ਹੈ।

ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਲਾਡਿੱਕੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਦੱਸਦੀ ਕਿ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਬਹੁਤੇ ਸਵਾਲਾਂ ਦਾ ਜਵਾਬ ਟਾਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਕਹਿ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਅਗਾਂਹ ਦੱਸਾਂਗੇ ਜਾਂ ਕਹਿ ਦਿੰਦੇ ਹਨ-ਇੰਝ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਆਇਆ ਹੈ।

“ਝੱਲੀ ਕੁੜੀ,” ਮਾਂ ਦਾ ਸਦਾ ਇਹੋ ਜਵਾਬ ਹੁੰਦਾ, “ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਤਾਂ ਮਹਾਂਪੁਰਖ ਹਨ, ਗੁਰੂ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚੋਂ ਆਏ ਹਨ। ਸਭ ਜਾਣਦੇ ਹਨ। ਖੱਸ ਤੂੰ ਸਵਾਲ ਹੀ ਝੱਲਿਆਂ ਵਾਲੇ ਕਰਦੀ ਹੋਏਂਗੀ।”

ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦੀ ਸੰਥਾ (ਅਰਥਾਂ) ਦੀ ਸੰਪੂਰਨਤਾ ਹੋਈ। ਲਾਡਿੱਕੀ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਬੜੀ ਤਬਦੀਲੀ ਆ ਗਈ ਸੀ-ਉਹ ਵਧੇਰੇ ਚੁੱਪ-ਚਾਪ ਰਹਿਣ ਲੱਗੀ। ਮਾਪਿਆਂ ਸੋਚਿਆ ਧੀ ਜਵਾਨ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਸਰੀਰ ਭਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਆ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਹਰ ਕੁੜੀ ਇਸ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਇੰਝ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ-ਖੁੱਲ੍ਹਣ ਖੇਡਣ ਲਈ ਸਹੇਲੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਲਾਡਿੱਕੀ ਦੀ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਬਣਦੀ ਨਹੀਂ। ਉਹ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਲੜਦੀ ਝਗੜਦੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਪਰ ਕੋਈ ਉਸ ਕੋਲ ਆ ਕੇ ਰਾਜ਼ੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਪਰ ਲਾਡਿੱਕੀ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਹੋਰ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਨੂੰ ਅਪਨਾ ਲਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਪਾਠ ਕਰਦੀ, ਉਸ ਦੇ ਅਰਥ ਸਮਝਦੀ ਅਤੇ ਬਹੁਤੀ ਵਾਰ ਗੰਭੀਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪੈਂਦੀ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕਰ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉੱਤਰ ਲੱਭਣ ਦੇ ਯਤਨ ਵਿਚ ਲੱਗੀ ਹੁੰਦੀ। ਇਕ ਦਿਨ ਅਜਿਹਾ ਆਇਆ ਕਿ ਲਾਡਿੱਕੀ ਨੇ ਧਰਮਸ਼ਾਲਾ ਜਾਣਾ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ।

ਇਕ ਦਿਨ ਮਾਂ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, “ਧੀਏ, ਤੂੰ ਦਰਬਾਰ ਜਾਣਾ ਕਿਉਂ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ? ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਰੋਕਿਆ ਵੀ ਰੁਕਦੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਰ ਹੁਣ....। ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਵੀ ਪੁੱਛ ਰਹੇ ਸਨ।”

ਦੁਚਿੱਤੀ

“ਦਰਬਾਰ 'ਚ ਜਾ ਕੇ ਮੇਰੀ ਭਟਕਣ ਵੱਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ ਕਿ ਅਸੀਂ ਕਰ ਕੀ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਇਹ ਹੋ ਕੀ ਰਿਹਾ ਹੈ?”

“ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਕੀ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ ਅਸੀਂ ਜਿਸ ਨਾਲ ਤੂੰ ਬੇਚੈਨ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈਂ?” ਮਾਂ ਨੇ ਧੀ ਤੋਂ ਜਾਨਣਾ ਚਾਹਿਆ।

“ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਇਹੀ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਪੈਰੋਕਾਰ ਕਿਸ ਦੇ ਹਾਂ, ਸਾਡਾ ਧਰਮ ਕੀ ਹੈ।” ਲਾਡਿੱਕੀ ਨੇ ਦੋ ਟੁੱਕ ਕਿਹਾ।

“ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਿੱਖ ਹਾਂ ਅਸੀਂ।” ਮਾਤਾ ਨੇ ਇਸ ਲਹਿਜੇ 'ਚ ਕਿਹਾ ਜਿਵੇਂ ਲਾਡਿੱਕੀ ਦੀ ਬੇਸਮਝੀ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨਾ ਸੌਖਾ ਹੋਵੇ, “ਗੁਰਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਾਂ। ਸਵੇਰੇ ਸ਼ਾਮ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਉਚਾਰੀ ਬਾਣੀ ਸੁਣਦੇ, ਗਾਉਂਦੇ ਹਾਂ।”

“ਪੜ੍ਹਦੇ ਸੁਣਦੇ ਹੀ ਹਾਂ, ਉਸ ਉੱਤੇ ਅਮਲ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ।” ਲਾਡਿੱਕੀ ਨੂੰ ਰੋਸ ਪੂਰਵਕ ਕਿਹਾ, “ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਬਨਾਉਣ ਅਤੇ ਚਲਾਉਣ ਵਾਲਾ ਨਿਰੰਕਾਰ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਕੋਈ ਰੰਗ, ਰੂਪ, ਆਕਾਰ ਨਹੀਂ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ :

ਸਚੁ ਸੁਖੰਡਿ ਵਸੈ ਨਿਰੰਕਾਰ ॥

ਕਰਿ ਕਰਿ ਵੇਖੈ ਨਦਰਿ ਨਿਹਾਲ ॥

ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਕਥਨ ਹੈ :

ਸਤਿ ਸੰਤੋਖੁ ਦਇਆ ਕਮਾਵੈ ਏਹ ਕਰਣੀ ਸਾਰਾ ॥

ਆਪੁ ਛੋਡਿ ਸਭ ਹੋਇ ਹੋਇ ਰੈਣਾ ॥

ਜਿਸੁ ਦੇਇ ਪ੍ਰਭੂ ਨਿਰੰਕਾਰ ॥ (ਅੰਕ-52)

ਦਸਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਹੈ :

ਨਾਮ ਠਾਮ ਨ ਜਾਤ ਜਾਕਰ
 ਰੰਗ ਰੂਪ ਨ ਰੇਖ ॥
 ਆਦਿ ਪੁਰਖੁ ਉਦਾਰ ਮੂਰਤਿ
 ਅਜੋਨਿ ਆਦਿ ਅਸੇਖ ॥
 ਦੇਸ ਔਰ ਨ ਭੇਸ ਜਾਕਰ
 ਰੂਪ ਰੇਖ ਨ ਰਾਗ ॥
 ਜਤ੍ਰ ਤਤ੍ਰ ਦਿਸਾ ਵਿਸਾ
 ਹੁਇ ਫੈਲਿਓ ਅਨੁਰਾਗ ॥ (ਜਾਪੁ, 80 ਪਉੜੀ)

ਪਰ ਅਸੀਂ ਉਸ ਨੂੰ ਮੂਰਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਲਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਮੂਰਤੀਆਂ ਪੂਜਣ ਲੱਗ ਪਏ ਹਾਂ।”

ਲਾਡਿੱਕੀ ਬੋੜੀ ਦੇਰ ਚੁੱਪ ਕਰ ਗਈ ਤਾਂ ਕਿ ਮਾਂ ਬੋਲ ਸਕੇ ਪਰ ਮਾਤਾ ਤਾਂ ਧੀ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਜਿਵੇਂ ਪਥਰਾਈ ਗਈ ਸੀ। ਉਹ ਕੁਝ ਬੋਲਣ ਦੀ ਥਾਂ ਬਿਟਰ ਬਿਟਰ ਲਾਡਿੱਕੀ ਦੇ ਜ਼ਿਹਰੇ ਵੱਲ ਵੇਖੀ ਗਈ। ਜਦੋਂ ਲਾਡਿੱਕੀ ਨੇ ਵੇਖਿਆ ਕਿ ਮਾਂ ਕੁਝ ਬੋਲੇਗੀ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਉਸ ਫਿਰ ਕਿਹਾ, “ਗੁਰਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਇੰਝ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਇਹ ਗੁਰੂ ਦਾ ਦਰਬਾਰ ਨਹੀਂ। ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਗਿਆਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸੀਤਾ ਰਾਮ, ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ, ਸ਼ਿਵ, ਦੁਰਗਾ ਦੀਆਂ ਮੂਰਤੀਆਂ ਦਿਸਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੰਦਰ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ ਜਦਕਿ ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਤਾਂ ਇਕ ਹੈ, ਉਹੀ ਸੱਚਾ ਹੈ, ਕਰਨ ਕਰਾਵਣਗਾਰ ਹੈ। ਉਸੇ ਦਾ ਨਾਮ ਜੱਪਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਪਰ ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮੂਰਤੀਆਂ ਪੂਜਦੇ ਹਾਂ। ਬਾਬਾ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੂਰਤੀਆਂ ਨੂੰ ਭਿਖਾਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਦੱਸਦੇ ਹਨ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਸਹਾਇ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ :

ਬ੍ਰਹਮਾ ਬਿਸਨੁ ਰਿਖੀ ਮੁਨੀ
 ਸੰਕਰੁ ਇੰਦੁ ਤਪੈ ਭੇਖਾਰੀ ।
 ਮਾਨੇ ਹੁਕਮੁ ਸੋਹੈ ਦਰਿ ਸਾਚੈ
 ਆਕੀ ਮਰਹਿ ਅਫਾਰੀ ॥ (੯੯੨)
 ਦੇਵੀ ਦੇਵਾ ਪੂਜੀਐ ਭਾਈ
 ਕਿਆ ਮਾਗਹੁ ਕਿਆ ਦੇਹਿ ॥
 ਪਾਹੁਣ ਨੀਰਿ ਪਖਾਲੀਐ ਭਾਈ
 ਜਲ ਮਹਿ ਬੁਭਹਿ ਤੇਹਿ ॥

ਮੈਂ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੂੰ 'ਹੁਕਮਿ' ਬਾਰੇ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਪੁੱਛਿਆ ਹੈ। ਉਹ ਇਸ ਨੂੰ ਰੱਬ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਰੱਬ ਤਾਂ ਨਿਰੰਕਾਰ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਕੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ? ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੂੰ ਪੁੱਛੋ ਤਾਂ ਉਹ ਵੇਦਾਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਦੇਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬੜੀ ਵਾਰ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਬਾਣੀ ਦੇ ਅਰਥ ਬਾਣੀ ਦੇ ਹਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਹੀ ਦੱਸਿਆ ਕਰੋ ਪਰ ਉਹ ਮੰਨਦੇ ਹੀ ਨਹੀਂ।”

“ਧੀਏ! ਸਾਡੀ ਤਾਂ ਪਛਪਰਾ ਇੰਝ ਹੀ ਚੱਲਦੀ ਆਈ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਲਈ ਤਾਂ ਗੁਰੂ, ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ, ਰਾਮ, ਰਹੀਮ ਸਭ ਇਕ ਹਨ, ਰੱਬ ਹਨ। ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਸਭ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਿਹਰ ਮੰਗਦੇ ਹਾਂ। ਹੋਰ ਅਸੀਂ ਕੀ ਕਰਨਾ ਹੈ? ਤੇਰੇ ਤਾਂ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਬਥੇਰਾ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਧੀ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਪੜ੍ਹਾਉ ਨਾਂਹ ਪਰ ਉਹ ਨਹੀਂ ਮੰਨੇ। ਹੁਣ ਸਾਥੋਂ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਵਧੇਰੇ ਪੜ੍ਹੀ ਹੈਂ, ਤੇਰੇ ਸਵਾਲਾਂ ਦਾ ਜਵਾਬ ਮੈਂ ਕੀ ਦਿਆਂ? ਪਰ ਧੀਏ ਦਰਬਾਰ ਜਾਇਆ ਕਰ।”

“ਦਰਬਾਰ ਗਿਆਂ ਇੰਝ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਇਹ ਕੋਈ ਦੁਕਾਨ ਹੋਵੇ ਜਿਥੇ ਹਰ ਗਾਹਕ ਲਈ ਸੌਦਾ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੋਵੇ। ਜਿਹੜਾ ਰਾਜ ਪੂਜਕ ਹੈ, ਉਹ ਵੀ ਆ ਜਾਵੇ-ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਸੀਤਾ ਰਾਮ ਦੀਆਂ ਮੂਰਤੀਆਂ ਹੋਣ, ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਸ਼ਿਵ ਦਾ ਮੰਦਰ ਵੀ ਹੈ, ਮਾਤਾ ਦੇ ਭਗਤਾਂ ਲਈ ਵੀ ਸਾਮਾਨ ਹੈ। ਜਿਹੜਾ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਦਾ ਸਿੱਖ ਹੈ, ਉਸ ਲਈ ਅਸੀਂ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵੀ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਸਮੇਂ ਤੇ ਕੀਰਤਨ ਵੀ ਹੁੰਦਾ, ਸ਼ਬਦ ਵੀ ਪੜ੍ਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਥੇ ਸਤਿਸੰਗ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਰਾਮਾਇਣ ਵੀ ਪੜ੍ਹੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਗੀਤਾ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਵੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਜੇ ਕੁਝ ਵੀ ਕਿਹਾ ਸੁਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਉੱਤੇ ਅਮਲ ਬਿਲਕੁਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।”

“ਕਿਉਂ?”

“ਅਸੀਂ ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਮਹਾਨ ਕਹਿੰਦੇ ਹਾਂ, ਉਸ ਨੂੰ ਰਾਜਿਆਂ ਰਾਣਿਆਂ ਦੀ ਜਨਮਦਾਤੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਾਂ ਪਰ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੈਦ ਕਰ ਕੇ ਰੱਖਦੇ ਹਾਂ। ਬਾਹਰ ਦੀ ਹਵਾ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਲੱਗਣ ਦਿੰਦੇ। ਘਰ ਵਿਚ ਬੈਠੀ ਉਹ ਮਰਦ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰੇ, ਉਸ ਦੀ ਰੋਟੀ ਬਣਾਵੇ, ਉਸ ਦਾ ਪਰਿਵਾਰ ਚਲਾਵੇ-ਕੀ ਹੈਸੀਅਤ ਹੈ ਉਸ ਦੀ? ਨੌਕਰ ਤੋਂ ਵੀ ਗਈ ਗੁਜ਼ਰੀ-ਨੌਕਰ ਨੂੰ ਤਾਂ ਵਟਾਈ ਵਿਚੋਂ ਹਿੱਸਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਪਰ ਸੁਆਣੀ ਨੂੰ ਉਹ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਮਰਦ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਕਿੰਨੀਆਂ ਵੀ ਸ਼ਾਦੀਆਂ ਕਰ ਲਵੇ, ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਮਰੇ ਨਾਲ ਸੜਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਦਾ ਰੰਡੇਪਾ, ਗਾਲੀ, ਗਲੋਚ। ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਲੰਗਰ ਤਿਆਰ ਕਰਨ 'ਚ ਲਾ ਦਿੰਦੇ ਓ, ਵਰਤਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ। ਘਰ 'ਚ ਪਾਠ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹਾਂ, ਦਰਬਾਰ 'ਚ ਜਾ ਕੇ ਵਾਕ

ਨਹੀਂ ਲੈ ਸਕਦੀ, ਕੀਰਤਨ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ। ਕੁੜੀਆਂ ਦੀ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨਾਲ ਕੀ ਬਰਾਬਰੀ? ਜਦਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਕਿੰਨਾ ਮਹਾਨ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਦੁਹਰਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ: “ਸੋ ਕਿਉ ਮੰਦਾ ਆਖੀਐ ਜਿਤ ਜੰਮੈ ਰਾਜਾਨ॥” ਪਰ ਅਸੀਂ ਉਸ ਨੂੰ ਹਰ ਸਮੇਂ ਦੁਤਕਾਰਦੇ ਹਾਂ।”

“ਇਹ ਸਭ ਚਿਰਾਂ ਤੋਂ ਚਲਦਾ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਧੀਏ। ਅਸੀਂ ਕੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ?”

“ਇਹੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਕਹਿੰਦੀ ਹਾਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਾਂ, ਸਮਝਦੇ ਨਹੀਂ, ਉਸ ਉੱਤੇ ਅਮਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ।”

“ਕਿਵੇਂ ਕਰੀਏ? ਅਸੀਂ ਕਾਹਦੇ ਜੋਗੇ ਹਾਂ?”

“ਜੇ ਗਲਤ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਨਾ ਕਰੀਏ। ਇਹੀ ਗੱਲ ਹੈ।”

“ਸਾਨੂੰ ਕੀ ਪਤਾ ਕੀ ਗਲਤ ਹੈ, ਕੀ ਠੀਕ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਤਾਂ, ਬੱਸ ਜੋ ਕੁਝ ਹੁੰਦਾ ਆਇਆ ਹੈ, ਉਹੀ ਕਰਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ।”

“ਜੇ ਸਿੱਖ ਹੋ, ਗੁਰਮਤਿ ਨੂੰ ਮੰਨਦੇ ਹੋ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਸੱਚ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰਦੇ ਹੋ, ਤਾਂ ਜੋ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਉਹੀ ਕਰੋ। ਜਿਸ ਚੀਜ਼ ਲਈ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਮਨੁੱਖ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਉਹ ਨਾ ਕਰੋ। ਏਨੀ ਗੱਲ ਹੈ।”

“ਕੀ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿੱਚ?”

“ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਰੱਬ ਨੂੰ ਨਿਰੰਕਾਰ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ: ਤੁਸੀਂ ਰੋਜ਼ ਜਪੁ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹੋ: “ਕੁਦਰਤ ਕਵਣੁ ਕਹਾ ਵੀਚਾਰੂ॥ ਵਾਰਿਆ ਨ ਜਾਵਾ ਏਕ ਵਾਰ॥ ਜੋ ਤੁਧੁ ਭਾਵੈ ਸਾਈ ਭਲੀ ਕਾਰ॥ ਤੂ ਸਦਾ ਸਲਾਮਤ ਨਿਰੰਕਾਰ॥” ਪਰ ਫੇਰ ਵੀ ਦੇਹਧਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਮੰਨਦੇ ਹੋ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਮੂਰਤੀਆਂ ਬਣਾ ਕੇ, ਦੇਵੀ ਦੇਵਤੇ ਘੜ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਦੇ ਓ, ਇਹ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ।”

“ਤੂੰ ਮਹਾਪੁਰਖਾਂ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਵਿਰੁੱਧ ਬੋਲ ਰਹੀ ਹੈਂ। ਤੈਨੂੰ ਇਹ ਸਭ ਕਿਸ ਨੇ ਸਿੱਖਾ ਦਿੱਤਾ, ਧੀਏ? ਇੰਝ ਤਾਂ ਸੋਚਣਾ ਵੀ ਪਾਪ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਰਾਪ ਲੱਗ ਜੂ।”

“ਮੈਂ ਸਭ ਕੁਝ ਗੁਰਬਾਣੀ ਤੋਂ ਸਿੱਖਿਆ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੂੰ “ਆਪੇ ਕਰਨ ਕਰਾਵਣਨਹਾਰ” ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਸਿਰੀ ਰਾਗ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ: “ਕਰਤਾ ਸਭੁ ਕੋ ਤੇਰੈ ਜੋਰਿ॥ ਏਕ ਸ਼ਬਦ ਵੀਚਾਰੀਐ ਜਾ ਤੂ ਤਾ ਕਿਆ ਹੋਰ॥”

“ਪਰ ਧੀਏ! ਗੁਰੂਆਂ ਵਿਰੁੱਧ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ। ਤੈਨੂੰ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਮਾੜਾ ਨਹੀਂ ਸੋਚਣਾ ਚਾਹੀਦਾ।”

“ਕਿਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂਆਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਓ, ਮਾਤਾ ਜੀ? ਏਹ ਤਾਂ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂਆਂ ਦੇ

ਵੈਸ਼ਜ਼ ਹੋਣ ਦਾ ਲਾਭ ਲੈ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਸੰਗਤਾਂ ਦੀ ਮਾਇਆ ਭੇਟਾ 'ਤੇ ਚੱਲਦਾ ਹੈ। ਜਿਹੜੇ ਕਿਰਤ ਕਰਕੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨਹੀਂ ਪਾਲਦੇ ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਵੀ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ। ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਰੋਜ਼ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਾਂ :

“ਵਾਇਨ ਚੇਲੇ ਨਚਨਿ ਗੁਰ ॥ ਪੈਰ ਹਲਾਇਨ ਫੇਰਨਿ ਸਿਰੁ ॥

ਉਡਿ ਉਡਿ ਰਾਵਾ ਝਾਟੈ ਪਾਇ ॥ ਵੇਖੈ ਲੋਕ ਹਸੈ ਘਰ ਜਾਇ ॥

ਰੋਟੀਆਂ ਕਾਰਣ ਪੂਰਹਿ ਤਾਲਿ ॥ ਆਪ ਪਛਾੜਹਿ ਧਰਤੀ ਨਾਲਿ ॥

ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਨੇ ਤਾਂ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਰਤ ਕਰੋ, ਵੰਡ ਕੇ ਛਕੋ। ਮੰਗਣ ਨੂੰ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਨ੍ਹਾ ਕੀਤਾ ਹੈ :

“ਗੁਰੂ ਪੀਰ ਸਦਾਏ ਮੰਗਣ ਜਾਇ ॥ ਤਾ ਕੇ ਮੂਲਿ ਨ ਲਗੀਐ ਪਾਇ ॥

ਘਾਲ ਖਾਇ ਕਿਛੁ ਹਬਹੁ ਦੇਇ ॥ ਨਾਨਕ ਗੁਰੁ ਪਛਾਣਹਿ ਸੇਇ ॥”

“ਠੀਕ ਹੋਵੇਗਾ ਪਰ ਗੁਰੂਆਂ ਪੀਰਾਂ ਨੂੰ ਇੰਝ ਨਹੀਂ ਕਹੀਦਾ। ਪਾਪ ਲੱਗਦਾ ਹੈ।”

“ਮਾਤਾ ਜੀ, ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਪਾਪ ਤਾਂ ਅਗਿਆਨਤਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ :

“ਅੰਧੀ ਰਯਤਿ ਗਿਆਨ ਵਿਹੂਣੀ ਭਾਹਿ ਭਰੇ ਮੁਰਦਾਰ ॥”

ਇਸ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਪਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਇਹ ਤਾਂ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੇ ਅਸੀਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਤੋਂ ਰੋਸ਼ਨੀ ਲਈਏ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹੀਏ ਅਤੇ ਸਮਝ ਕੇ, ਉਸ ਉਪਰ ਅਮਲ ਕਰੀਏ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਹੀ ਸਾਡਾ ਗੁਰੂ ਹੈ :

“ਸ਼ਬਦ ਗੁਰੂ ਸੂਰਤਿ ਧੁਨਿ ਚੇਲਾ ॥”

ਸਾਨੂੰ ਉਸੇ ਵਿਚੋਂ ਗਿਆਨ, ਧਿਆਨ ਇਕਾਗਰ ਕਰ ਕੇ ਰੱਬ, ਉਸ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਲੱਭਣਾ ਪਵੇਗਾ।”

“ਤੇਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦੀ ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ। ਤੇਰੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਤੋਂ ਪੁੱਛਾਂਗੀ ਪਰ ਤੂੰ ਦਰਬਾਰੇ ਜਾਇਆ ਕਰ। ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੇ ਤੇਰੇ ਲਈ ਕਈ ਵਾਰ ਪੁੱਛਿਆ ਹੈ, ਸ਼ਾਇਦ ਕੋਈ ਕੰਮ ਹੋਵੇ। ਜਾ ਆਵੀਂ।”

“ਚੰਗਾ।”

ਲਾਡਲੀ ਲਾਡਿੱਕੀ ਦੇ ਵਿਆਹ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ

“ਸੌਂ ਗਏ ਜੀ ?” ਬੀਬੀ ਲਾਡਿੱਕੀ ਦੀ ਮਾਤਾ ਨੇ ਛੱਤ 'ਤੇ ਮੰਜੀ ਵਿਛਾ ਕੇ ਲੋਟੇ ਭਾਈ ਵਸਾਖਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਬੁਲਾਇਆ।

“ਨਹੀਂ।”

“ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੇ ਕਾਹਨੂੰ ਬੁਲਾਇਆ ਸੀ ?”

“ਲਾਡਿੱਕੀ ਦੀ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਲਾ ਰਹੇ ਸਨ।” ਭਾਈ ਵਸਾਖਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪਾਸਾ ਬਦਲ ਕੇ ਆਪਣਾ ਮੂੰਹ ਪਤਨੀ ਵੱਲ ਕੀਤਾ।

“ਕੀ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ ?”

“ਲਾਡਿੱਕੀ ਬੜੀ ਮੂੰਹ ਜ਼ੋਰ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੂੰ ਕਹਿ ਆਈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਹੀ ਸਿੱਖਾਂ ਵਾਲੀ ਹੈ, ਕੰਮ ਉਹ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਉਲਟ ਕਰਦੇ ਹਨ।”

“ਤੇਵਰ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਕਈ ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ ਬਦਲੇ ਹੋਏ ਹਨ।” ਲਾਡਿੱਕੀ ਦੀ ਮਾਂ ਨੇ ਭਾਈ ਵਸਾਖਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਹਾਮੀ ਭਰੀ, “ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਕਈ ਵੇਰ ਕਹਿ ਚੁੱਕੀ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਮੂਰਤੀਆਂ ਨਹੀਂ ਪੂਜਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ। ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਤਾਂ ਨਿਰੰਕਾਰ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਕੋਈ ਸ਼ਕਲ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਮੂਰਤੀ ਕਾਹਦੀ। ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਤਾ ਕਿ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨਾਲ ਵੀ ਇਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ।”

“ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਬੜੇ ਦੁਖੀ ਸਨ।” ਭਾਈ ਵਸਾਖਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਵਿਚ ਵਿਚਾਰਗੀ ਸੀ, “ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਦਾ ਮਾਮਲਾ ਹੈ। ਹਿੰਦੂਆਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਨਹੁੰ ਮਾਸ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖਰਾ ਕਿਵੇਂ ਕਰ ਲਈਏ ? ਸਾਡੇ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਵੱਡਾ ਪੁੱਤਰ ਸਿੱਖ ਹੈ ਪਰ ਬਾਕੀ ਤਾਂ ਹਿੰਦੂ ਹੀ ਹਨ। ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਵੇਲ ਇੰਝ ਹੀ ਵਧੀ ਹੈ, ਹੁਣ ਕੱਟ ਕਿਵੇਂ ਦੇਈਏ।”

“ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਭਲਾ ਅਨਪੜ੍ਹ ਹੋਏ। ਸਾਨੂੰ ਤਾਂ ਜੋ ਮਰਜ਼ੀ ਕਹਿ ਲਿਆ। ਸਾਨੂੰ ਸਮਝ ਨਹੀਂ, ਮੰਨੀਏ ਨਾ ਮੰਨੀਏ, ਹਾਮੀ ਭਰ ਦਿੱਤੀ ਪਰ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਬੋਲ

ਆਈ ? ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਤਾਂ ਪੜ੍ਹੀ ਹੈ। ਅਖੇ-ਬਿੱਲੀ ਨੇ ਸ਼ੀਂਹ ਪੜ੍ਹਾਇਆ, ਸ਼ੀਂਹ ਬਿੱਲੀ ਨੂੰ ਖਾਣ ਆਇਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੱਗੋਂ ਟੋਕਿਆ ਨਹੀਂ ? ਮਾਰਦੇ ਮੂੰਹ ਤੇ...।”

“ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਵੀ ਇਹੀ ਹੈ।” ਭਾਈ ਵਸਾਖਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਹੌਕਾ ਭਰਿਆ, “ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਥਾਂ ਥਾਂ ਇਹੀ ਕੁਝ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਲਾਡਿੱਕੀ ਗਲਤ ਨਹੀਂ ਕਹਿੰਦੀ।”

“ਤਾਹੀਓਂ ਇਹ ਗੱਲ ਗੱਲ 'ਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀਆਂ ਤੁੱਕਾਂ ਬੋਲਦੀ ਹੈ ਪਰ ਇਹ ਗੱਲ ਬਣੀ ਕੀ ? ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਕੁਝ ਹੋਰ ਹੈ, ਅਸੀਂ ਕਰਦੇ ਕੁਝ ਹੋਰ ਹਾਂ। ਇੰਝ ਕਿਉਂ ਜੀ ?”

“ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਮਹਾਪੁਰਸ਼ ਸਨ। ਉਹ ਜੋ ਠੀਕ ਸਮਝਦੇ ਕਰ ਸਕਦੇ ਸਨ, ਲਿਖ ਵੀ ਸਕਦੇ ਸਨ, ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਵੀ ਦੇ ਸਕਦੇ ਸਨ ਪਰ ਅਸੀਂ ਹਮਾਤੜ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਵਰਗੇ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਅਸੀਂ ਉਹ ਸਭ ਕਿਵੇਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ?” ਭਾਈ ਵਸਾਖਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਦੁਨੀਆਂਦਾਰੀ ਦੀ ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਸੀ, “ਅਸੀਂ ‘ਮਿੱਟੀ’ ਮੁਸਲਮਾਨ ਕੀ ਪੇੜੇ ਲਈ ਘੁਮਿਆਰ’ ਵਰਗੀਆਂ ਤੁਕਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਸਾਨੂੰ ਤਾਂ ‘ਮੁਸਲਮਾਨ ਕਾਹਵਣ ਮੁਸ਼ਕਿਲ’ ਹੀ ਪੜ੍ਹਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।”

“ਫੇਰ ਅਸੀਂ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਇਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦੇ ਹੀ ਕਿਉਂ ਹਾਂ ? ਲਾਡਿੱਕੀ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਇਆ ਤਾਂ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੇ ਹੀ ਹੈ। ਮੈਥੋਂ, ਤੁਹਾਥੋਂ ਤਾਂ ਉਸ ਸਿੱਖਿਆ ਨਹੀਂ।” ਲਾਡਿੱਕੀ ਦੀ ਮਾਂ ਦੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਵਾਲਾ ਭੋਲਾਪਨ ਅਤੇ ਮਾਂ ਵਾਲੀ ਮਮਤਾ ਸੀ।

“ਮਹਾਪੁਰਖਾਂ ਦੇ ਲਿਖ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਪੜ੍ਹਣਾ ਪੜ੍ਹਾਉਣਾ ਤਾਂ ਪੈਣਾ ਹੀ ਹੈ ਪਰ ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਕਹਿਣ ਲਈ ਹੁੰਦੀਆਂ ਨੇ, ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀਆਂ।..ਅਸੀਂ ਇਹ ਕੁਝ ਕਰਨ ਜੋਗੇ ਵੀ ਕਿੱਥੇ ਹਾਂ ? ਵੇਖੋਂ ਨਾ, ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਨੇ ਪਹਾੜ ਜਿੱਡਾ ਪੱਥਰ ਰੋਕ ਲਿਆ, ਲਾਲੋ ਦੀ ਰੋਟੀ 'ਚੋਂ ਦੁੱਧ ਤੇ ਭਾਗੋ ਦੀ ਰੋਟੀ ਵਿਚੋਂ ਲਹੂ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ। ਅਸੀਂ ਤੁਸੀਂ ਥੋੜ੍ਹਾ ਇੰਝ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਮਹਾਪੁਰਖਾਂ ਦੀ ਲੀਲਾ ਨਿਆਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੱਖਾਂ ਮੀਟੀਆਂ, ਕਿਧਰੇ ਦੇ ਕਿਧਰੇ ਪਹੁੰਚ ਗਏ। ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਨੇ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਐਵੇਂ ਥੋੜ੍ਹੀ ਗਾਹ ਲਈ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਤਾਂ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿੱਚ ਚੱਕੀਆਂ ਵੀ ਆਪੇ ਚਲ ਪਈਆਂ, ਸਾਨੂੰ ਖੁਦ ਚਲਾਉਣੀਆਂ ਪੈਂਦੀਆਂ ਨੇ।”

“ਲਾਡਿੱਕੀ ਤਾਂ ਕਹਿੰਦੀ ਐ ਜੇ ਸਿੱਖ ਬਨਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹੀ ਕਰੋ ਜੋ ਗੁਰਬਾਣੀ 'ਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ।”

“ਹਾਂ, ਇਹੀ ਤਾਂ ਸਮੱਸਿਆ ਹੈ। ਬੱਚੀ ਹੈ, ਦੁਨੀਆਂਦਾਰੀ ਜਾਣਦੀ ਨਹੀਂ। ਮਨ ਵਿੱਚ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਬਹਿ ਗਈ ਹੈ। ਤੰਗ ਹੋਇਗੀ।” ਭਾਈ ਵਸਾਖਾ ਸਿੰਘ ਧੀ ਦੇ ਦੁੱਖ ਵਿੱਚ ਦੁੱਖੀ ਵੀ ਸਨ।

“ਫੇਰ ਹੁਣ ਕੀ ਕਰਨਾ ਹੈ?”

“ਕਰਨਾ ਕੀ ਹੈ? ਅਸੀਂ ਕਰਨ ਜੋਗੇ ਹਾਂ ਵੀ ਕੀ? ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰੇ ਤਾਂ ਕਹੀਂ ਕਿ ਮਹਾਪੁਰਖਾਂ ਦਾ ਕਿਹਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੱਕ ਹੀ ਰਹਿਣ ਦੇਵੇ। ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਦੁਨੀਆਂ ਨਾਲ ਹੀ ਚਲਾਂਗੇ ਤਾਂ ਸੁੱਖੀ ਰਹਾਂਗੇ।”

“ਉਸ ਉੱਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਤਿਲਕਵਾਂ ਘੜਾ ਹੈ।”

“ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਭਿਜੈ ਕੰਬਲੀ, ਤਿਉਂ ਤਿਉਂ ਭਾਰੀ ਹੋ।” ਭਾਈ ਵਸਾਖਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਆਪਣਾ ਅਨੁਭਵ ਸੀ।

“ਕੋਈ ਖ਼ਤਰਾ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਮਤੇ...”

“ਮੁੰਡਾ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਕੋਈ ਚੰਨ ਚਾੜ੍ਹਦੀ। ਹੁਣ ਧੀ ਧਿਆਨੀ ਹੈ, ਸਾਧ ਬਣ ਕੇ ਜੰਗਲ ਜਾਣੋਂ ਤਾਂ ਰਹੀ। ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਕੋਈ ਘਰ ਵੇਖ ਕੇ ਜਲਦੀ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਦਿਉ।”

“ਜੇ ਓਥੇ ਜਾ ਕੇ ਵੀ ਮੂਰਤੀ ਪੂਜਾ ਦੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਬੋਲਣ ਲੱਗ ਪਈ, ਫੇਰ?... ਬਾਪ ਦਾ ਘਰ ਤਾਂ ਹੈ ਨਹੀਂ ਕਿ ਚੁੱਪ ਕਰ ਜਾਣਗੇ।”

“ਸੁਭ ਸੁਭ ਸੋਚ, ਭਲੀਏ ਲੋਕੇ! ਧੀਆਂ ਦਾ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ? ਜੇ ਮਾਪੇ ਪਿੱਛਾ ਨਾ ਕਰਨ ਤਾਂ ਸਹੁਰੇ ਘਰ ਜਾ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰੰਗ ਵਿਚ ਹੀ ਰੰਗੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਚੰਗੇ ਘਰ ਚਲੀ ਗਈ ਤਾਂ ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਯਾਦ ਵੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣਗੀਆਂ। ਆਪਾਂ ਕੋਈ ਚੰਗਾ ਘਰ ਟੋਲੀਏ।”

“ਜੀ।”

“ਰਾਤ ਡੂੰਘੀ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਸੌਂ ਜਾ ਹੁਣ।”

“ਚੰਗਾ ਜੀ।”

ਲਾਡਲੀ ਧੀ ਵਰ ਲੱਭ ਪਿਆ

ਭਾਈ ਵਸਾਖਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਅਜੇ ਲੰਗਰ ਦੀ ਬੁਰਕੀ ਹੀ ਮੂੰਹ ਵਿੱਚ ਪਾਈ ਸੀ ਕਿ ਗਿਆਨੀ ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬੁਲਾ ਭੇਜਿਆ। ਭਾਈ ਜੀ ਨੇ ਜਲਦੀ ਜਲਦੀ ਲੰਗਰ ਛਕਿਆ ਅਤੇ ਧਰਮਸ਼ਾਲਾ ਵੱਲ ਵਧੇ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਕੇਂਦਰੀ ਹਾਲ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚੇ ਤਾਂ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਕੋਈ ਦਰਜਨ ਭਰ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਘਿਰੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਭਾਈ ਜੀ ਨੇ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੂੰ 'ਪੈਰੀ ਪੈਨਾ' ਕਿਹਾ ਅਤੇ ਗੋਡੇ ਛੂਹ ਕੇ ਸੰਗਤ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਬੈਠ ਗਏ।

“ਭਾਈ ਜੀ! ਇਹ ਕਾਬਲੀਆਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਹੈ, ਪਸ਼ੋਰੇ ਆਈ ਹੈ।” ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੇ ਵਸਾਖਾ ਸਿੰਘ ਵੱਲ ਅੱਖਾਂ ਚੁੱਕ ਕੇ ਵੇਖਿਆ, “ਐਹ ਭਾਈ ਗੁਰਸਹਾਇ ਜੀ ਹਨ, ਕਾਬਲ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਦਸਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਆਏ ਸਨ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਰਹੇ ਸਨ। ਬੜੇ ਗੁਰਮੁਖ ਹਨ। ਹੁਣ ਪਸ਼ੋਰ ਆ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਮਾਤਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇਵਾਂ ਦੇ ਵਿਆਹ ਦੇ ਪੁਰਬ 'ਤੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਆਏ ਹਨ।” ਭਾਈ ਵਸਾਖਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੇ ਵਾਕਫ਼ ਹਨ, ਲੰਗਰ ਪਾਣੀ ਅਤੇ ਰਿਹਾਇਸ਼ ਲਈ ਕਹਿਣਗੇ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਸ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਸਗੋਂ ਸਾਰੇ ਚੁੱਪ ਹੋ ਗਏ। ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਚੁੱਪ ਹੋਇਆ ਵੇਖ ਕੇ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਫੇਰ ਬੋਲੇ, “ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਡੇਰੇ ਕਾਬਲ ਵਿਚ ਦੀਵਾਨ ਸਨ। ਨਾਲ ਹੀ ਰੋਸ਼ਮ ਦਾ ਵਪਾਰ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਮੇਰਾ ਕਾਲਾ ਰੋਸ਼ਮੀ ਸੂਟ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੀ ਲਿਆਂਦਾ ਹੋਇਐ।”

“ਪਸ਼ੋਰ ਕਦੋਂ ਆਏ ਓ?” ਭਾਈ ਵਸਾਖਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਗੱਲਬਾਤ ਦਾ ਸਿਲਸਿਲਾ ਅਗਾਂਹ ਤੋਰਿਆ।

“ਦਸ ਕੁ ਸਾਲ ਹੋ ਗਏ ਹਨ।” ਭਾਈ ਗੁਰਸਹਾਇ ਬੋਲੇ, “ਓਥੇ ਹੁਣ ਗੜਬੜ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਈ ਸੀ : ਹਿੰਦੂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਕੈਰੀ ਅੱਖ ਨਾਲ ਦੇਖਣ ਲੱਗ ਪਏ ਸਨ। ਚੰਗਾ ਸਮਝਿਆ ਵਤਨ ਚੱਲੀਏ। ਪਸ਼ੋਰ 'ਚ ਹੁਣ ਪਹਿਲੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਰਹੀਆਂ ਪਰ ਫੇਰ ਵੀ ਚੰਗਾ ਹੈ। ਐਹ ਮੇਰਾ ਪੁੱਤਰ ਰਾਮ ਸਹਾਇ ਹੈ, ਦੋ ਭਰਾਵਾਂ ਨਾਲ ਰਲ ਕੇ

ਸਰਾਫ਼ਾਂ ਦੀ ਦੁਕਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕਾਬਲੀ ਰੁਪਿਆ ਵੀ ਲੈਂਦੇ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।”

“...ਤੇ ਰਹਾਇਸ਼?” ਭਾਈ ਵਸਾਖਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਨਿਕਲਿਆ।

“ਓਥੇ ਗਲੀ ਕਕੜਾਂ, ਆਸੀਆ ਮੁਹੱਲੇ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾਂ।” ਹੁਣ ਰਾਮ ਸਹਾਇ ਜੀ ਨੇ ਜੁਆਬ ਦਿੱਤਾ।

“ਏਹ ਜਾਤ ਦੇ ਮਲਹੋਤਰੇ ਨੇ,” ਗਿਆਨੀ ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ ਜਿਵੇਂ ਗੱਲ ਮੁਕਾਉਣ ਦੀ ਜਲਦੀ ਵਿਚ ਸਨ, “ਐਹ ਮੁੰਡਾ ਭਾਈ ਜੀ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਛੋਟਾ ਪੁੱਤਰ ਹੈ, ਅਜੇ ਵਿਆਹੁਣ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਲਾਡਿੱਕੀ ਲਈ ਮੈਨੂੰ ਠੀਕ ਲੱਗਦੈ। ਤੁਸੀਂ ਵੇਖ ਪਰਖ ਲਓ।” ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੇ ਮਤਲਬ ਦੀ ਗੱਲ ਕਹਿ ਦਿੱਤੀ।

ਭਾਈ ਵਸਾਖਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਬੜੇ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਲੜਕੇ ਨੂੰ ਸਿਰ ਤੋਂ ਪੈਰਾਂ ਤੱਕ ਦੇਖਿਆ। ਹਲਕੇ ਕ੍ਰੀਮ ਰੰਗ ਦੀ ਕਮੀਜ਼ ਸਲਵਾਰ ਵਿਚ ਉਸ ਦਾ ਗੋਰਾ ਰੰਗ, ਤਿੱਖੇ ਨੈਣ ਨਕਸ਼ ਅਤੇ ਮੁਸਕਰਾਉਂਦੇ ਬੁੱਲ ਖ਼ਾਨਦਾਨੀ ਵਡੱਪਣ ਦੀ ਗਵਾਈ ਦਿੰਦੇ ਸਨ।

“ਸਭ ਤੋਂ ਛੋਟੇ ਪੁੱਤਰ ਓ? ਫੇਰ ਤਾਂ ਲਾਡਲੇ ਹੋਣੇ ਓ।” ਭਾਈ ਜੀ ਮੁਸਕਰਾ ਕੇ ਬੋਲੇ, “ਦੁਕਾਨ 'ਤੇ ਬੈਠਦੇ ਓ ਕਿ ਬਾਹਰ ਹੀ ਫੇਰਾ ਤੋਰਾ ਰਹਿੰਦੈ?”

“ਨਹੀਂ ਜੀ।” ਬੇਟੇ ਦੀ ਥਾਂ ਪਿਤਾ ਬੋਲ ਪਿਆ, “ਛੋਟਾ ਹੈ ਪਰ ਸ਼ਰਾਰਤੀ ਨਹੀਂ। ਬਾਹਰ ਦਾ ਕੰਮ ਵੱਡਾ ਪੁੱਤਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਤੇ ਮੈਂ ਦੁਕਾਨ 'ਤੇ ਬੈਠਦੇ ਹਾਂ। ਥੋੜ੍ਹਾ ਬਹੁਤ ਹਿਸਾਬ ਕਿਤਾਬ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦੈ, ਬਾਕੀ ਗਾਹਕ ਤਾਂ ਬੱਝੇ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਨੇ। ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਸੂਦ ਵਿਆਜ ਦੀ ਸ਼ਾਹੂਕਾਰੀ ਵੀ ਥੋੜ੍ਹੀ ਬਹੁਤ ਰੱਖੀ ਹੋਈ ਹੈ।”

“ਪੜ੍ਹੇ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਓ?” ਭਾਈ ਵਸਾਖਾ ਸਿੰਘ ਰਾਮ ਸਹਾਇ ਤੋਂ ਹੀ ਸੁਨਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸੀ।

“ਹਿਸਾਬ ਤਾਂ ਪਿਤਾ ਜੀ ਅਤੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਤੋਂ ਸਿੱਖਿਆ ਹੈ। ਉਰਦੂ, ਫ਼ਾਰਸੀ ਅਤੇ ਮਦਰੱਸੇ ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾਂ।”

“...ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ?”

“ਜੀ ਉਹ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ।”

“...ਤੇ ਬਾਣੀ?”

“.....”

“ਚੱਲ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਾ, ਲਾਡਿੱਕੀ ਆਪੇ ਪੜ੍ਹਾ ਲਵੋ।” ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ ਵਸਾਖਾ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਰਾਮ ਸਹਾਇ ਦਾ ਖਹਿੜਾ ਛੁਡਾਉਣ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਮੁੰਡੇ ਦੇ ਚਿਹਰੇ 'ਤੇ ਸ਼ਰਮ ਦੀ ਲਾਲੀ ਫਿਰ ਗਈ।

ਭਾਈ ਵਸਾਖਾ ਸਿੰਘ ਥੋੜ੍ਹੇ ਗੰਭੀਰ ਹੋ ਕੇ ਬੋਲੇ, “ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੇ ਹੀ ਸਭ ਕਰਨਾ ਹੈ।” ਫੇਰ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਵੱਲ ਮੁੜ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, “ਪਰਿਵਾਰ ਤੁਹਾਡਾ ਵੇਖਿਆ ਭਾਲਿਆ ਹੈ, ਗੁਰਮੁੱਖ ਹਨ। ਸਾਨੂੰ ਤਾਂ ਜਿਵੇਂ ਕਹੋਗੇ, ਹਾਜ਼ਰ ਹਾਂ। ਕੋਈ ਖਾਸ ਗੱਲ ਹੈ, ਤਾਂ ਦੱਸ ਦਿਉ?”

“ਨਹੀਂ।” ਗੁਰ ਸਹਾਇ ਜੀ ਬੋਲੇ, “ਧੀਆਂ ਭੈਣਾਂ ਵਾਲੇ ਹਾਂ। ਉਂਝ ਵੀ ਗੁਰੂ ਦੀ ਮਿਹਰ ਹੈ। ਕੋਈ ਕਮੀ ਨਹੀਂ। ਸੁਸ਼ੀਲ ਧੀ ਹੋਵੇ, ਧਰਮ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਤੁਹਾਡੀ ਸਾਨੂੰ ਪਤਾ ਹੀ ਹੈ। ਬਾਕੀ ਸਭ ਠੀਕ ਹੈ। ਸ਼ੁਕਰ ਸਬਰ ਹੈ।”

“ਸਾਡਾ ਤੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਤਾ ਹੀ ਹੈ।” ਭਾਈ ਵਸਾਖਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਨਪਿਆ ਤੁਲਿਆ ਜਵਾਬ ਸੀ, “ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੇ ਹੀ ਬੱਚੇ ਹਾਂ। ਕੁੜੀ ਥੋੜ੍ਹੀ ਲਾਡਲੀ ਰਹੀ ਹੈ—ਕਾਕੇ ਤੋਂ ਦਸ ਸਾਲ ਪਿਛੋਂ ਹੋਈ ਸੀ ਪਰ ਕੰਮ ਕਾਰ ਨੂੰ ਸ਼ੇਰ ਹੈ। ਸਿਲਾਈ-ਕੱਢਾਈ, ਖਾਣਾ ਪਕਾਉਣਾ ਸਭ ਵਿਚ ਤੇਜ਼ ਹੈ ਪਰ ਭਗਤਨ ਵਧੇਰੇ ਹੈ। ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਤੋਂ ਹੀ ਪੜ੍ਹੀ ਹੈ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਏਨਾ ਕੁਝ ਸਿੱਖਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਹਰ ਸਮੇਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ।”

“ਧੰਨ ਭਾਗ!” ਗੁਰਸਹਾਇ ਜੀ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕਰਮ ਸਿਆਣਪ ਭਰਿਆ ਸੀ, “ਗੁਰਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਣ ਵਾਲੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਧੀ ਏਦਾਂ ਦੀ ਹੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।”

ਕੁਝ ਦੇਰ ਏਧਰ ਓਧਰ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਹੋਈਆਂ। ਦੋ ਘੰਟੇ ਪਿਛੋਂ ਜਦ ਇਹ ਲੋਕ ਵਿਛੜੇ ਤਾਂ ਅਗਲੇ ਮਹੀਨੇ ਵਿਆਹ ਕਰਨ ਦਾ ਨਿਸਚਾ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ।

ਵਿਆਹ ਲਈ ਰਜ਼ਾਮੰਦੀ

“ਕੀ ਗੱਲ ਲਾਡੋ ਪੁੱਤਰ।” ਲਾਡਿੱਕੀ ਦੀ ਮਾਤਾ ਨੇ ਆਪਣੀ ਧੀ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ, “ਕਈ ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ ਵੇਖ ਰਹੀ ਹਾਂ, ਠੀਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖਾਂਦੀ ਪੀਂਦੀ ਨਹੀਂ। ਤਬੀਅਤ ਤਾਂ ਠੀਕ ਏ?”

ਲਾਡਿੱਕੀ ਨੇ ਜਵਾਬ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ। ਲੰਗਰ ਵਾਲੀ ਥਾਲੀ, ਕੌਲੀ ਉਠਾਈ, ਨਲ ਕੋਲ ਜਾ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਾਫ਼ ਕਰ ਕੇ ਬਰਤਨਾਂ ਵਾਲੀ ਟੋਕਰੀ ਵਿਚ ਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਅੰਦਰ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਚਲਈ ਗਈ।

ਉਸ ਦੀ ਮਾਂ ਦੇ ਮਨ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਅਨਜਾਣੇ ਡਰ ਨੇ ਟੁੰਬਿਆ। ਉਹ ਵੀ ਲਾਡਿੱਕੀ ਦੇ ਪਿਛੇ-ਪਿਛੇ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਚਲੀ ਗਈ ਅਤੇ ਮੰਜੀ ਦੀ ਬਾਹੀ 'ਤੇ ਬੈਠੀ ਲਾਡਿੱਕੀ ਦੀ ਪਿੱਠ ਨੂੰ ਪਲੋਸਦਿਆਂ ਬੋਲੀ, “ਸਭ ਠੀਕ ਤਾਂ ਹੈ ਨਾ, ਧੀਏ?”

ਲਾਡਿੱਕੀ ਮਾਨੋਂ ਭਰੀ ਬੈਠੀ ਸੀ। ਮਾਂ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਧੌਣ ਨਾਲ ਬਾਂਹ ਵਲੀ ਤਾਂ ਉਹ ਗਲੇ ਲੱਗ ਫੁਟ ਫੁਟ ਰੋਣ ਲੱਗ ਪਈ।

“ਦੱਸ ਤਾਂ ਸਹੀ, ਹੋਇਆ ਕੀ ਏ?” ਧੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਘੁੱਟਦੀ ਹੋਈ ਮਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਪਗਲੀ ਧੀ।”

ਉਸ ਲਾਡਿੱਕੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲੋਂ ਥੋੜ੍ਹਾ ਪਰੇ ਕੀਤਾ, ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਚੁੰਨੀ ਨਾਲ ਪੂੰਝਿਆ ਅਤੇ ਫਿਰ ਪੁੱਛਿਆ, “ਕੀ ਹੋਇਆ, ਬੇਟੀ?”

“ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਘਰੋਂ ਕਿਉਂ ਕੱਢਣ ਲੱਗੇ ਓ?” ਲਾਡਿੱਕੀ ਜਿਵੇਂ ਫਿਸ ਪਈ, “ਮੈਂ ਦੋ ਰੋਟੀਆਂ ਤੋਂ ਵੀ ਭਾਰੀ ਹੋ ਗਈ ਆਂ? ਕਹੋ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਉਹ ਵੀ ਨਹੀਂ ਖਾਵਾਂਗੀ ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਘਰੋਂ ਨਾ ਕੱਢੋ?”

“ਪਗਲੀ ਧੀ।” ਮਾਂ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਮੁੜ ਛਾਤੀ ਨਾਲ ਲਾ ਲਿਆ, “ਇਹ ਤਾਂ ਧੁਰੋਂ ਚਲਿਆ ਆਉਂਦਾ ਦਸਤੂਰ ਏ, ਬੇਟੀ! ਧੀਆਂ ਤਾਂ ਰਾਜਿਆਂ ਰਾਣਿਆਂ ਨੇ ਵੀ ਤੋਰੀਆਂ ਨੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਘਰ ਨਹੀਂ ਰੱਖ ਸਕਿਆ।”

“ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਖੂਹ 'ਚ ਤਾਂ ਨਾ ਸੁੱਟੋ।”

“ਤੈਨੂੰ ਇਹ ਕਿਸ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ, ਧੀਏ?” ਮਾਂ ਨੇ ਲਾਡਿੱਕੀ ਨੂੰ ਹੋਰ ਘੁੱਟ ਲਿਆ ਜਿਵੇਂ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮਮਤਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦਿਵਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੋਵੇ, “ਇਹ

ਘਰ ਤਾਂ ਲੱਖਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਵੇ। ਮੁੰਡਾ ਸੋਹਣਾ, ਸੁਨੱਖਾ ਏ, ਸਰਾਫ਼ਾ ਦੀ ਦੁਕਾਨ ਹੈ, ਰੁਪਏ ਪੈਸੇ ਵੱਲੋਂ ਸੌਖੇ ਨੇ, ਸਗੋਂ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਦੇ ਕੇ ਕਈਆਂ ਦਾ ਕੰਮ ਸਾਰਦੇ ਨੇ। ਪਿਛੋਂ ਕਾਬਲ ਨੇ ਹਾਕਮਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਨੇ।”

“ਪਰ ਗੁਰਬਾਣੀ? ਉਸ ਨੂੰ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਪੜ੍ਹਣੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ।” ਲਾਡਿੱਕੀ ਨੇ ਜਿਵੇਂ ਮਾਂ ਨੂੰ ਕੰਡਾ ਚੁੱਭੇ ਦਿੱਤਾ ਹੋਵੇ। ਉਸ ਨੇ ਧੀ ਨੂੰ ਵੱਖ ਕਰਕੇ ਥੋੜ੍ਹਾ ਦੂਰ ਬਿਠਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਮੰਜੇ 'ਤੇ ਹੀ ਬੈਠਦੀ ਬੋਲੀ, “ਤੇਰੀ ਇਸ ਗੁਰਬਾਣੀ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਸੁੱਕਣੇ ਪਾਇਆ ਹੋਇਆ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਭਲਾ ਹੋਈ ਅਨਪੜ੍ਹ ਪਰ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਅਤੇ ਤੇਰੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੋਵੇਂ ਬੜੇ ਦੁੱਖੀ ਨੇ।”

“ਪਰ ਮੈਂ ਅਜਿਹਾ ਕੀ ਕੀਤਾ ਮਾਤਾ ਜੀ? ਮੇਰੇ ਤੋਂ ਕਿਉਂ ਦੁੱਖੀ ਨੇ?”

“ਏਹੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਉੱਤੇ ਅਮਲ ਦੀ ਗੱਲ।” ਮਾਤਾ ਥੋੜ੍ਹੇ ਠਰੰਮੇ ਨਾਲ ਸਮਝਾਉਣ ਲੱਗੀ, “ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ ਤੂੰ ਸਾਨੂੰ ਧਰਮ ਸੰਕਟ ਵਿਚ ਪਾ ਦਿੱਤਾ। ਅਸੀਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਪਿਛੇ ਲੱਗ ਕੇ ਆਪਣੇ ਸੱਕੇ ਸਬੰਧੀਆਂ, ਸੱਜਣਾਂ ਮਿੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਛੱਡ ਦੇਈਏ? ਫੇਰ ਰੱਬ ਤਾਂ ਹਰ ਥਾਂ ਏ। ਮੂਰਤੀਆਂ ਸਾਨੂੰ ਰੱਬ ਦਾ ਨਾਂ ਲੈਣਾ ਈ ਸਿਖਾਉਂਦੀਆਂ ਨੇ। ਪੰਡਤ ਸਾਨੂੰ ਮੰਤਰ ਪੜ੍ਹਣ ਲਈ ਹੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਮੰਦਾ ਬੋਲਣ ਲਈ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਕਹਿੰਦੇ। ਜੇਹੇ ਵੇਦ, ਤੇਹੇ ਸਾਡੇ ਗ੍ਰੰਥ। ਵੱਡਿਆਂ ਵਡੇਰਿਆਂ ਅਨੁਸਾਰ ਚਲਣਾ ਮਾੜਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਧੀਏ।”

ਲਾਡਿੱਕੀ ਮਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਚੁੱਪ ਕਰ ਕੇ ਸੁਣਦੀ ਰਹੀ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਥੋੜ੍ਹਾ ਸ਼ਾਂਤ ਹੋਈ ਤਾਂ ਲਾਡਿੱਕੀ ਉੱਠ ਕੇ ਉਸ ਕੋਲ ਗਈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਧੌਣ ਦੁਆਲੇ ਬਾਹਾਂ ਵੱਲ ਕੇ ਬੋਲੀ, “ਮੈਂ ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਮਾੜਾ ਕਿਹਾ ਹੈ, ਮੇਰੀਏ ਅੰਬੜੀਏ?”

“ਹੋ ਕੀ? ਕਦੀ ਆਖਦੀ ਏਂ ਮੂਰਤੀਆਂ ਨਾ ਪੂਜੋ, ਤੀਰਥੀਂ ਨਾ ਜਾਉ। ਕਦੀ ਆਖਦੀ ਏਂ-ਹਵਨ ਨਾ ਕਰਵਾਉ, ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਕੋਲੋਂ ਦਿਨ ਦਿਹਾਰ ਨਾ ਪੁੱਛੋ, ਸਭ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਸਮਝੋ। ਸਾਡੇ ਬਜ਼ੁਰਗ ਕੋਈ ਮੂਰਖ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਰਸਮਾਂ ਬਣਾਈਆਂ ਅਤੇ ਨਿਭਾਈਆਂ?”

“ਨਹੀਂ ਮਾਂ, ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਮਾੜਾ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਵੀ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਮਾੜਾ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਗਿਆ। ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਤਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਏਨਾਂ ਉੱਚਾ ਦਰਜਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋਣਾ ਵੱਡੀ ਗੱਲ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ :

ਮੁਸਲਮਾਨ ਕਹਾਵਣੁ ਮੁਸ਼ਕਲੁ ਜਾ ਹੋਏ ਤਾ ਮੁਸਲਮਾਣੁ ਕਹਾਵੈ !!

... ..

ਤਉ ਨਾਨਕ ਸਰਬ ਜੀਆ ਮਿਹਰੰਮਤਿ ਹੋਇ ਤਾ ਮੁਸਲਮਾਣੁ ਕਹਾਵੈ ॥

(੧੪੧)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਤਾਂ ਨਮਾਜ਼ਾਂ ਪੜ੍ਹਣ ਤੋਂ ਵੀ ਨਹੀਂ ਰੋਕਦੇ :

ਪੰਜਿ ਨਿਵਾਜਾ ਵਖਤ ਪੰਜਿ ਪੰਜਾ ਪੰਜੇ ਨਾਉ ॥

... ..

ਕਰਨੀ ਕਲਮਾ ਆਖਿ ਕੈ ਤਾ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸਦਾਇ ॥ (੧੪੧)

ਪਰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਏਹ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕਹਿਣੀ ਦੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹਨ, ਕਰਨੀ ਦੇ ਨਹੀਂ।”

ਥੋੜੀ ਦੇਰ ਚੁੱਪ ਰਹਿਣ ਪਿਛੋਂ ਲਾਡਿੱਕੀ ਮੁੜ ਬੋਲੀ, “ਮਾਤਾ ਜੀ! ਹਿੰਦੂ ਹੋਣਾ ਵੀ ਕੋਈ ਬੁਰਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਦੀ ਵੀ ਉਸਤਤਿ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ : ਪਰ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਗੁਣ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ :

ਸੋ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਜੋ ਬਿੰਦੈ ਬ੍ਰਾਹਮੁ ॥

ਜਪੁ ਤਪੁ ਸੰਜਮ ਕਮਾਵੈ ਕਰਮੁ ॥

ਸੀਲ ਸੰਤੋਖ ਕਾ ਰਖੈ ਧਰਮੁ ॥

ਬੰਧਨ ਤੋੜੈ ਹੋਵੈ ਮੁਕਤੁ ॥

ਸੋਈ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਪੂਜਣ ਜੁਗਤੁ ॥ (੧੪੧੧)

ਖਤਰੀ, ਜੋਗੀ ਕੋਈ ਵੀ ਬੁਰਾ ਨਹੀਂ ਮਾਤਾ ਜੀ ਪਰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਆਪਣਾ ਧਰਮ ਨਹੀਂ ਨਿਭਾਉਂਦਾ। ਸਭ ਨੇ ਆਪਣੇ ਢਿੱਡ ਭਰਨ ਨੂੰ ਮਕਸਦ ਬਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਕਹਿੰਦੇ ਕੁਝ ਹੋਰ ਨੇ, ਕਰਦੇ ਕੁਝ ਹੋਰ ਨੇ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਏਨਾ ਕਹਿੰਦੀ ਹਾਂ ਕਿ ਜੋ ਕਹੋ, ਉਹੀ ਕਰੋ।”

“ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਮੈਂ ਤਾਂ ਬਹਿਸ ਕਰਨ ਜੋਗੀ ਨਹੀਂ, ਧੀਏ। ਪਰ ਅਸੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਵਿਚੋਂ ਲੈਣਾ ਵੀ ਕੀ ਹੈ? ਮਨੁੱਖੀ ਜੂਨ ਮਿਲੀ ਹੈ, ਪਿਆਰ, ਮੁਹੱਬਤ, ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ ਨਿਭਾਅ ਲਈਏ। ਸਾਡਾ ਤਾਂ ਇਹੀ ਧਰਮ ਹੈ।”

“ਮੈਂ ਹੁਣ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਸਮਝਾਵਾਂ ਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਇਹੀ ਕੁਝ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜੋ ਤੁਸੀਂ ਕਹਿੰਦੇ ਓ। ਓਥੇ ਸਿਰਫ਼ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮਾੜਾ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਹੜੇ ਹੱਥ ਦੇ ਨਾਂ 'ਤੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡੀਆਂ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਛੋਟਾ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੱਡਾ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸੇ ਵਿਚੋਂ ਆਪਣੀ ਹਲਵੇ ਮਾਂਡੇ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਦੇ ਹਨ।...”

“ਮੈਨੂੰ ਤੂੰ ਮਾਫ਼ ਕਰ।” ਮਾਤਾ ਨੇ ਦੋਵੇਂ ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ ਸਿਰ ਨਿਵਾਇਆ, “ਮੈਂ ਹੋਈ ਚਿੱਟੀ ਅਨਪੜ੍ਹ ਪਰ ਸਾਡਾ ਤਾਂ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਉੱਤੇ ਪੂਰਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ। ਉਹ ਗੁਰੂ ਘਰ ਵਿਚੋਂ ਆਏ ਹਨ। ਸਾਨੂੰ ਤਾਂ ਉਹ ਜੋ ਕਹਿਣਗੇ, ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਉਹੀ ਕਰਨਾ ਹੈ।”

“ਫੇਰ ਮੈਂ ਕੀ ਕਰਾਂ? ਮੈਂ ਕਿਧਰ ਜਾਵਾਂ?”

“ਮਤਲਬ ?”

“ਮੈਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹੀ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਵਿਚੋਂ ਬੜਾ ਸੱਚਾ ਸੁੱਚਾ ਜੀਵਨ ਲੱਭਾ-
ਇਕ ਪ੍ਰਭੂ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਇਹ ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ ਰਚਿਆ ਹੈ, ਜੋ ਇਸ ਦੀ ਪਾਲਣਾ-
ਪੋਸਣਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਸ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਪਾਉਣਾ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨਾ
ਹੈ। ਹੁਣ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਲਈ, ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਸੇ ਵਿਚੋਲੇ ਦੀ ਕੀ ਲੋੜ ਹੈ,
ਮੇਰੀ ਅੰਬੜੀਏ ?”

“ਤੇਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਮੇਰੀ ਸਮਝ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹਨ, ਲਾਡਿੱਕੀ।”

“ਪਰ ਮਾਤਾ ਜੀ, ਮੈਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਮਝ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਓ ਕਿ ਮੈਂ
ਸਭ ਕੁਝ ਸਮਝਦੀ, ਬੁਝਦੀ ਨਾਸਮਝ ਬਣੀ ਰਹਾਂ। ਮੈਥੋਂ ਇਹ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।”

“ਫੇਰ ?”

“ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਓਥੇ ਭੇਜਣ ਲੱਗੇ ਓ, ਜਿਥੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਨੀ ਤਾਂ
ਦੂਰ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਣ ਵਾਲੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵੀ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ। ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ
'ਚ ਜਾ ਕੇ ਕੀ ਕਰਾਂਗੀ, ਕਿਵੇਂ ਰਹਾਂਗੀ ?”

“ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਨਵੇਂ ਪੋਚ ਨੂੰ ਗੁਰਮੁਖੀ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ ਪਰ ਉਸ ਦੇ
ਪਿਤਾ, ਬਾਬਾ ਤਾਂ ਗੁਰਬਾਣੀ, ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਭਗਤ ਰਹੇ ਹਨ। ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨਾਲ
ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮੁਹੱਬਤ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਹੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਜਿਥੋਂ ਤੱਕ ਮੁੰਡੇ ਦੀ
ਗੱਲ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਤੂੰ ਸਿੱਖਾ ਪੜ੍ਹਾ ਲਵੀਂ।”

“ਪੜ੍ਹਣਾ ਪੜ੍ਹਾਉਣਾ ਤਾਂ ਦੂਰ, ਮੇਰੀ ਗੱਲ ਸੁਣ ਲਵੇ, ਏਨਾਂ ਹੀ ਬਹੁਤ ਹੈ।”
ਲਾਡਿੱਕੀ ਨੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸਥਿਤੀਆਂ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕੀਤਾ, “ਪਰਾਏ ਪੁੱਤਰ ਰੋਟੀ ਵੀ
ਪੂਰੀ ਮੁਸ਼ਕਤ ਪਿਛੋਂ ਦਿੰਦੇ ਨੇ। ਨਾਲੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰੋ, ਨਾਲੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲੋਂ
ਕੁੱਟ ਖਾਉ।”

“ਕਿਉਂ ਸਾਡੇ ਘਰ ਮਾਰ ਕੁਟਾਈ ਹੁੰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ?”

“ਸਾਡੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਕੋਈ ਘੱਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ?”

“ਨਹੀਂ, ਧੀਏ। ਇਹ ਸਭ ਤਾਂ ਛੋਟੇ ਲੋਕਾਂ 'ਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਂਝ ਵੀ ਕੁੜੀ ਚੰਗੀ
ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ 'ਚ ਪਾ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਸੇਵਾ ਨੂੰ ਮੇਵਾ
ਹੁੰਦਾ ਹੈ।”

“ਪਰ ਮੈਂ ਏਸ ਖਲਜਗਨ 'ਚ ਨਹੀਂ ਪੈਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ।” ਲਾਡਿੱਕੀ ਆਪਣੀ
ਜ਼ਿੰਦ 'ਤੇ ਕਾਇਮ ਸੀ, “ਮੈਨੂੰ ਲੰਗਰ ਦੀ ਸੇਵਾ 'ਚ ਲਾ ਦਿਉ, ਮੈਂ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਸੇਵਾ
'ਚ ਹੀ ਬੀਤਾ ਲਊਂ।”

“ਐਵੇਂ ਝੱਲਿਆਂ ਵਾਲੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨਹੀਂ ਕਰੀਦੀਆਂ।” ਮਾਂ ਨੇ ਧੀ ਨੂੰ ਪੁੱਛਕਾਰਿਆ, “ਗ੍ਰਹਿਸਥ ਵਿਚ ਹੀ ਆਦਮੀ ਦਾ ਭਲਾ ਹੈ। ਫੇਰ ਤੀਵੀਂ ਜਾਤ ? ਸਿਰ ਦੇ ਸਾਈਂ ਬਿਨਾਂ ਕੋਈ ਹਾਲ ਨਹੀਂ, ਧੀਏ।”

“ਕਿਉਂ, ਤੀਵੀਂ ਖਾਂਦੀ ਘੱਟ ਹੈ ਜਾਂ ਉਸ ਦੇ ਸਿਰ ਪੈਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ?” ਲਾਡਿੱਕੀ ਨੇ ਥੋੜ੍ਹਾ ਤੈਸ਼ ਵਿਚ ਕਿਹਾ, “ਸਾਰੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦਾ ਭਾਰ ਢੋਣ ਵਾਲੀ ਆਪਣਾ ਭਾਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਚੁੱਕ ਸਕਦੀ ?”

“ਤੈਨੂੰ ਅਜੇ ਜ਼ਮਾਨੇ ਦਾ ਨਹੀਂ ਪਤਾ। ਐਵੇਂ ਸਿਰ ਅੜਾਈ ਜਾਂਦੀ ਏਂ।” ਮਾਂ ਨੇ ਹਲਕੀ ਜਿਹੀ ਘੂਰੀ ਵੱਟੀ, “ਕੋਈ ਕਹਿਣ ਸੁਣਨ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ ਤਾਂ ਦੱਸ।”

“ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਏਥੇ ਹੀ ਰਹਿਣ ਦਿਉ, ਬੱਸ ਏਨਾ ਹੀ ਕਹਿਣਾ ਹੈ, ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਰੋਟੀਆਂ ਨਹੀਂ ਤੋੜਦੀ, ਸੇਵਾ ਕਰੂੰ, ਤੁਹਾਡੀ ਵੀ, ਸੰਗਤ ਦੀ ਵੀ।”

ਮਾਂ ਦੇ ਬੁੱਲਾਂ 'ਤੇ ਹਾਸੇ ਦੀ ਰੋਅ ਉਭਰੀ, “ਸਾਡੀ ਸੇਵਾ ਨਾਲੋਂ ਸੱਸ ਸਹੁਰੇ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰੇਂਗੀ ਤਾਂ ਵਧੇਰੇ ਸੁੱਖੀ ਰਹੇਂਗੀ। ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਤਾਂ ਬਚਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾਣਾ। ਕੋਈ ਹੋਰ ਗੱਲ ਹੈ ਤਾਂ ਦੱਸ ?”

“ਫੇਰ ਕਿਸੇ ਐਸੀ ਥਾਂ ਭੇਜੋ ਜਿੱਥੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਪਸਾਰਾ ਹੋਵੇ, ਸੁਣਨ ਵਿਚ ਵੀ ਰਸ ਆਵੇ, ਕਹਿਣ ਵਿਚ ਵੀ।”

“ਏਹ ਘਰ ਵੀ ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੈ, ਬੇਟੀ,” ਮਾਂ ਨੇ ਧੀ ਨੂੰ ਯਕੀਨ ਦਿਵਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ, “ਕਾਬਲ ਵਿਚ ਸਨ ਤਾਂ ਧਰਮਸਾਲ ਬਣਾਈ ਹੋਈ ਸੀ। ਕੀਰਤਨ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਦੇ ਸਨ। ਕਿੰਨੀ ਦੂਰ ਹੈ-ਅਨੰਦਪੁਰ ਹਰ ਸਾਲ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਸੰਗਤ ਲੈ ਕੇ ਉਥੇ ਪਹੁੰਚਦਾ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਹਨ। ਪਸ਼ੋਰ ਵਿਚ ਵੀ ਭਾਈ ਜੋਗੇ ਸ਼ਾਹ ਦਾ ਗੁਰਦਵਾਰਾ ਹੈ, ਉਥੋਂ ਦੇ ਚੌਧਰੀਆਂ 'ਚ ਹਨ।”

“ਘਰ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬੀੜ ਤਾਂ ਹੋਉ ?”

“ਜਿਹੜੀ ਗੱਲ ਕਰੇਂਗੀ, ਅਵੱਲੀ ਕਰੇਂਗੀ।” ਮਾਂ ਨੇ ਡਾਂਟਣ ਦੇ ਲਹਿਜੇ 'ਚ ਕਿਹਾ, “ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਬੀੜਾਂ ਮਿਲਣੀਆਂ ਸੁਖੱਲੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਰੱਖਣੀਆਂ ਸੌਖੀਆਂ ਹਨ ? ਕਈ ਕਈ ਸਾਲ ਲਾ ਕੇ ਇਕ ਬੀੜ ਲਿਖੀ ਜਾਂਦੀ ਏ। ਫੇਰ ਇਸ ਦੀ ਸੇਵਾ ਸੰਭਾਲ ਲਈ ਵੱਖਰੀ ਥਾਂ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਬਿਸਰਾਮ ਲਈ ਅਲੱਗ ਥਾਂ, ਕੀਰਤਨ..ਬੜਾ ਔਖਾ ਕੰਮ ਹੈ।”

“ਮੈਨੂੰ ਦਾਜ 'ਚ ਇਕ ਬੀੜ ਹੀ ਦੇ ਦਿਉ।”

“ਤੇਰਾ ਤਾਂ ਦਿਮਾਗ ਫਿਰ ਗਿਆ।” ਮਾਂ ਨੇ ਗੁੱਸੇ ਹੋਣ ਦਾ ਦਿਖਾਵਾ ਕੀਤਾ, “ਬੀੜ ਮਿਲੂ ਕਿਥੋਂ ਅਤੇ ਫੇਰ ਉਸ ਦਾ ਸੇਵਾ ਸੰਭਾਲ ਕੌਣ ਕਰੂ ?”

“ਮੇਰੇ ਜੀਉਣ ਲਈ ਕੋਈ ਤਾਂ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰ ਦਿਉ।” ਲਾਡਿੱਕੀ ਨੇ ਤਰਲਾ

ਲਿਆ, “ਮੈਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਸਿਖਿਆ ਲਈ ਤਾਂ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਸਮਝ ਸਕਾਂ, ਦੂਸਰਿਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝਾ ਸਕਾਂ ਪਰ ਤੁਸੀਂ ਉਸ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਕੰਮ ਭਾਈਆਂ ਦਾ ਹੈ, ਭੈਣਾਂ ਦਾ ਨਹੀਂ। ਸੇਵਾ ਦਾ ਦਾਨ ਮੰਗਿਆ, ਉਹ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਹੁਣ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਗੱਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਮੇਰਾ ਤਾਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਮ ਘੁਟ ਜਾਏਗਾ, ਮਾਤਾ ਜੀ। ਮੈਂ ਮਰ ਜਾਵਾਂਗੀ।”

“ਬੀੜ ਨੂੰ ਕੀ ਕਰੇਂਗੀ?”

“ਘਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੋਏਗਾ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਬਾਣੀ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਰਹਾਂਗੀ। ਥੋੜ੍ਹਾ ਥੋੜ੍ਹਾ ਅਮਲ ਕਰਾਂਗੀ, ਦੂਸਰਿਆਂ ਕੋਲੋਂ ਕਰਵਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਾਂਗੀ। ਮੇਰਾ ਵੱਸ ਚਲਿਆ ਤਾਂ ਅਗਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਅਜਿਹਾ ਜ਼ਰੂਰ ਹੋਏਗਾ ਜਿਹੜਾ ਅਮਲਾਂ ਦੇ ਨਿਬੇੜੇ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰੇਗਾ। ਬਾਣੀ ਦੀ ਸਿਖਿਆ ਉੱਤੇ ਅਮਲ ਕਰਨਾ ਧਰਮ ਸਮਝੇਗਾ। ਪਰੰਪਰਾ ਦੀ ਦੁਹਾਈ ਨਹੀਂ ਦੇਵੇਗਾ।”

“ਤੇਰੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰਾਂਗੀ।” ਮਾਤਾ ਨੇ ਧੀ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਨੂੰ ਮਾਨੋਂ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰ ਲਿਆ। ਭਾਈ ਵਸਾਖਾ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਗੱਲ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਰੋਧ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੇ ਬੀੜ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰ ਕੇ ਦੇਣ ਦੀ ਹਾਮੀ ਭਰ ਦਿੱਤੀ। ਭਾਈ ਗੁਰਸਹਾਇ ਜੀ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਬਾਬਾ ਦੇਵੀ ਸਹਾਇ ਨਾਲ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਰੁਹਤਾਸ ਆਏ ਤਾਂ ਭਾਈ ਵਸਾਖਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸੇਵਾ ਸੰਭਾਲ ਦੀ ਗੱਲ ਤੋਰੀ। ਗੁਰੂ ਸਹਾਇ ਜੀ ਦੇ ਮੱਥੇ 'ਤੇ ਤਾਂ ਚਿੰਤਾ ਦੀਆਂ ਲਕੀਰਾਂ ਉੱਭਰ ਆਈਆਂ ਪਰ ਬਾਬਾ ਦੇਵੀ ਸਹਾਇ ਜੀ ਨੇ ‘ਧੰਨ ਭਾਗ’ ਕਹਿ ਕੇ ਹਾਮੀ ਭਰ ਦਿੱਤੀ।

ਬੀਬੀ ਲਾਡਿੱਕੀ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਉਹ ਖਿੜ ਗਈ। ਹੁਣ ਉਸ ਨੂੰ ਵਿਆਹ ਕੈਦਖਾਨਾ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਉਸ ਲਈ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦੀ ਸਿਖਿਆ ਉੱਤੇ ਅਮਲ ਕਰਨ ਦਾ ਇਕ ਮੌਕਾ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਪ੍ਰਤੀ ਸਮਰਪਣ

ਪਿਸ਼ਾਵਰ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਘੁੱਗ ਵਸਦੇ ਹਿੰਦੂ-ਸਿੱਖ ਮੁਹੱਲੇ ਪਾਸੀਆਂ ਦੀ ਗਲੀ ਕਕੜਾਂ ਵਿਚ ਛੋਟੇ ਕਾਬਲੀ ਦਾ ਮਕਾਨ, ਇਸ ਘਰ ਦੀ ਮਾਲਕਣ ਬੀਬੀ ਲਾਡਿੱਕੀ ਦੇ ਧਰਮੀ ਸੁਭਾਅ ਕਾਰਨ ਵੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸੀ। ਜਿੰਨੀ ਸੁੰਦਰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਗਠਵੇਂ ਸਰੀਰ ਕਰਕੇ ਸੀ, ਉਸ ਤੋਂ ਕਿਤੇ ਵੱਧ ਸੁੰਦਰ ਉਸ ਦਾ ਵਿਉਹਾਰ ਸੀ।

ਉਹ ਸਭ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਸਮਝਦੀ ਸੀ, ਕੋਈ ਪਰਾਇਆ ਨਹੀਂ, ਕੋਈ ਦੁਸ਼ਮਣ ਨਹੀਂ, ਕੋਈ ਵਿਰੋਧੀ ਨਹੀਂ : “ਬਿਸਰ ਗਈ ਸਭ ਤਾਤ ਪਰਾਈ, ਜਬ ਤੇ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਮੋਹਿ ਪਾਈ। ਨਾ ਕੋ ਬੇਰੀ ਨਾਹਿ ਬੇਗਾਨਾ, ਸਗਲ ਸੰਗ ਹਮ ਕੋ ਬਣ ਆਈ।” ਸ਼ਬਦ ਉਸ ਦੇ ਅਤਿ ਪਿਆਰੇ ਬੋਲਾਂ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਉਸ ਦਾ ਵਧੇਰੇ ਕਿਧਰੇ ਆਉਣ ਜਾਣ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਰ ਉਸ ਕੋਲ ਆਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵੱਡੀ ਸੀ। ਲੱਗਦੀ ਵਾਰ ਉਹ ਸਭ ਦੇ ਕੰਮ ਆਉਂਦੀ। ਉਸ ਦੇ ਘਰੋਂ ਕੋਈ ਖਾਲੀ ਨਹੀਂ ਮੁੜਿਆ ਸੀ।

ਆਪਣਾ ਨਿਤਨੇਮ ਉਹ ਸਵੇਰੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦੀ। ਸਰੀਰਕ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਵੱਲੋਂ ਵਿਹਲੀ ਹੋ ਕੇ ਉਹ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਪਰਲੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ਉੱਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਮਾਨ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਹਾਜ਼ਰੀ ਭਰਦੀ : ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕਰਕੇ ਨਿਤਨੇਮ ਦੀਆਂ ਬਾਣੀਆਂ ਪੜ੍ਹਦੀ। ਆਵਾਜ਼ ਧੀਮੀ ਪਰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੁੰਦੀ। ਇਕ ਇਕ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਉਚਾਰਣ ਉਸ ਦਾ ਅਰਥ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰਦਾ। ਬਾਣੀ ਵਿਚੋਂ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਰਸ ਤਾਂ ਅਨੰਦ ਦਿੰਦਾ ਹੀ, ਪਰ ਹਰ ਵਾਰ ਉਸ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹੇ ਦੇ ਨਵੇਂ ਅਰਥ ਲੱਭਦੇ। ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚੋਂ ਲਿਆ ਗਿਆ ਮੁੱਖ ਵਾਕ ਉਸ ਨੂੰ ਪੂਰੇ ਦਿਨ ਲਈ ਸੋਚਣ, ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਵਿਚਰਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਦਿੰਦਾ। ਉਸ ਲਈ ਗੁਰਬਾਣੀ ਜੀਵਨ ਦਾ ਸਰੋਤ ਬਣ ਗਈ ਸੀ।

ਸਵੇਰ ਦੇ ਨਾਮ ਜੱਪਣ ਪਿਛੋਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਦਿੰਦੀ। ਘਰ ਵਿਚ ਦੋਵੇਂ ਜੀਅ ਸਨ—ਇਕ ਆਪ ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਪਤੀ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਹਾਇ ਮਲਹੋਤਰਾ। ਰਾਮ ਸਹਾਇ ਜੀ ਸਰਾਫ਼ਾ ਦਾ ਕੰਮ ਦੇਖਦੇ ਸਨ, ਕਰੰਸੀ ਦੇ ਤਬਾਦਲੇ ਲਈ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਹੀ ਲੱਗਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਸਵੇਰੇ ਘਰੋਂ ਦੁਕਾਨ ਲਈ ਨਿਕਲ ਜਾਂਦੇ। ਬੀਬੀ ਲਾਡਿੱਕੀ ਲੋਕ ਪ੍ਰਲੋਕ ਸੁਆਰਨ ਲਈ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਲੜ ਲੱਗ ਜਾਂਦੀ। ਜਦ ਵੀ ਸਮਾਂ ਮਿਲਦਾ, ਉਹ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਤਾਬਿਆ ਬੈਠ ਕੇ

ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਦੀ, ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਮਿਲਾ ਕੇ ਵੇਖਦੀ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਬੀਬੀ ਲਾਡਿੱਕੀ ਲਈ ਜੀਵਨ ਜਾਚ ਹੀ ਸੀ।

ਘਰ ਦੇ ਕੰਮ ਕਾਰ ਤੋਂ ਅਜੇ ਵਿਹਲੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਕਿ ਮਿਲਣ ਗਿਲਣ ਵਾਲੇ ਆਉਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੇ। ਕੁਝ ਪੜ੍ਹਣ ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ ਹੁੰਦੇ, ਬਾਕੀ ਆਪਣੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਲੈ ਕੇ ਆਉਂਦੇ। ਮੁਹੱਲੇ ਵਿਚੋਂ ਦੋ ਚਾਰ ਬੀਬੀਆਂ ਅਤੇ ਏਨੇ ਹੀ ਬਾਲਕ ਬਾਲਕਾਵਾਂ ਉਸ ਤੋਂ ਪੰਜਾਬੀ (ਗੁਰਮੁੱਖੀ) ਲਿਖਣੀ, ਪੜ੍ਹਨੀ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਆਉਂਦੇ ਸਨ। ਕੁਝ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਪੱਠਨ ਪਾਠਨ ਲਈ ਵੀ ਬੈਠਦੇ ਸਨ। ਫਾਲਤੂ ਗੱਪਾਂ ਮਾਰਨ ਵਾਲੇ ਵੀ ਹੁੰਦੇ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤਾ ਥੋੜ੍ਹਾ ਸਮਾਂ ਮਿਲਦਾ। ਬੀਬੀ ਲਾਡਿੱਕੀ ਸਭ ਨਾਲ ਮਿੱਠਾ ਬੋਲਦੀ, ਆਪਣੇ ਪੱਖ 'ਤੇ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਰਹਿੰਦੀ ਪਰ ਮਿੱਠੇ ਸ਼ਬਦ ਬੋਲਦੀ। ਆਪਣੀ ਹਰ ਦਲੀਲ ਨੂੰ ਉਹ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਕਿਸੇ ਤੁਕ ਨਾਲ ਹਵਾਲੇ ਲਈ ਜੋੜਦੀ। ਹਰ ਇਕ ਦੇ ਕੰਮ ਆਉਣਾ ਬੀਬੀ ਲਾਡਿੱਕੀ ਨੇ ਆਪਣਾ ਨਿਯਮ ਬਣਾ ਰੱਖਿਆ ਸੀ।

ਸ਼ਾਮ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਖਾਣਾ ਬਣਾਉਂਦੀ। ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਹਾਇ ਕਦੀ ਰਹਿਰਾਸ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆ ਜਾਂਦੇ, ਕਦੀ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਪਰ ਬੀਬੀ ਲਾਡਿੱਕੀ ਦਾ ਕੰਮਕਾਜ ਬਿਨਾਂ ਦੁਬਿਧਾ ਦੇ ਚਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ। ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਸੰਤੋਖਣ ਪਿਛੋਂ ਦੋਵੇਂ ਜੀਅ ਮਿਲ ਕੇ ਖਾਣਾ ਖਾਂਦੇ, ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰ ਸਾਂਝੇ ਕਰਦੇ, ਦੁੱਖ ਸੁੱਖ ਫੋਲਦੇ। ਰਾਤ ਨੂੰ ਜੀਅ ਭਰ ਕੇ ਸੌਂਦੇ। ਅਗਲੀ ਸਵੇਰ ਫਿਰ ਨਵਾਂ ਸੰਦੇਸ਼ ਲੈ ਕੇ ਆਉਂਦੀ। ਬੀਬੀ ਲਾਡਿੱਕੀ ਨੇ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਗੁਰਬਾਣੀ ਨੂੰ ਸਮਰਪਤ ਕਰ ਸੰਵਾਰ ਲਿਆ ਸੀ। ਹੁਣ ਉਹ ਇਕ, ਨਿਰੰਕਾਰ, ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰ ਸਕਦੀ ਸੀ, ਉਸ ਨੂੰ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀਆਂ ਮੂਰਤੀਆਂ ਨਹੀਂ ਪੂਜਣੀਆਂ ਪੈਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਉਹ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਕਹੇ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪਣਾ ਦਿਨ ਗੁਜ਼ਾਰ ਸਕਦੀ ਸੀ, ਉਸ ਨੂੰ ਪੰਡਤਾਂ ਤੋਂ ਸਾਹੇ ਨਹੀਂ ਸੁਧਾਣੇ ਪੈਂਦੇ ਸਨ। ਬੀਬੀ ਲਾਡਿੱਕੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਨੁਸਾਰ ਢਾਲਣ ਵਿਚ ਸਫਲਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਈ ਸੀ : ਉਸ ਦਾ ਜੀਵਨ ਹੁਣ ਸ਼ਾਂਤ ਸੀ, ਸਵਰਗ ਵਰਗਾ ਸੁੱਖ ਉਸ ਨੂੰ ਅਨੁਭਵ ਹੁੰਦਾ ਸੀ।

ਪਰ ਇਹ ਜੀਵਨ ਉਸ ਨੂੰ ਸਹਿਜ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ ਸੀ—ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਨੂੰ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਨਾ ਪਿਆ ਸੀ, ਆਪਣਿਆਂ ਬੇਗਾਨਿਆਂ ਦੀ ਨਰਾਜ਼ਗੀ ਸਹੇੜਨੀ ਪਈ ਸੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੋਲ ਕੁਬੋਲ ਸੁਨਣੇ ਪਏ ਸਨ, ਆਪਣਾ ਗ੍ਰਹਿਸਥ ਦਾਅ 'ਤੇ ਲਾਉਣਾ ਪਿਆ ਸੀ।

ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਹਾਇ ਨਾਲ ਉਸ ਦਾ ਵਿਆਹ ਬੜੀ ਧੂਮਧਾਮ ਨਾਲ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਹ ਮਲਹੋਤਰਾ ਪਰਿਵਾਰ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਛੋਟਾ ਪੁੱਤਰ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਫਿੰਦਾ ਵੀ

ਸੀ। ਦੂਸਰਾ, ਉਸ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦਾ ਆਖਰੀ ਵਿਆਹ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਚਾਅ ਅਤੇ ਜੋਸ਼ ਵੀ ਸੀ। ਬੜੀਆਂ ਤਿਆਰੀਆਂ ਪਿਛੋਂ ਚਾਵਾਂ ਨਾਲ ਰੋਹਤਾਸ ਜੰਵ ਚੁੱਕੀ।

ਬੀਬੀ ਲਾਡਿੱਕੀ ਭਾਈ ਵਸਾਖਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਇਕੋ ਇਕ ਲਾਡਲੀ ਧੀ ਸੀ। ਵੱਡੇ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਸਨ। ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਮੇਲ ਜੋਲ ਸੀ। ਗਿਆਨੀ ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ ਤਾਂ ਹਿੰਦੂ ਸਿੱਖ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਸੰਤ ਪੁਰਖ ਵਜੋਂ ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਲਾਡਿੱਕੀ ਦੇ ਵਿਆਹ 'ਤੇ ਮਾਨੋਂ ਸਾਰਾ ਰੋਹਤਾਸ ਸ਼ਹਿਰ ਭਾਈ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਇਕੱਠਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਬਾਰਾਤ ਦੀ ਖੂਬ ਸੇਵਾ ਹੋਈ। ਤੋਹਫ਼ਿਆਂ, ਸੌਗਾਤਾਂ ਨਾਲ ਦਹੇਜ ਦੂਣਾ ਚੌਣਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਕਾਬਲ ਤੋਂ ਆਏ ਪਸ਼ੋਰੀਆਂ ਦਾ ਘਰ ਭਰ ਗਿਆ।

ਬੀਬੀ ਲਾਡਿੱਕੀ ਦੀ ਸਹੁਰੇ ਘਰ ਖੂਬ ਆਓ ਭਗਤ ਹੋਈ। ਉਹ ਖੂਬਸੂਰਤ ਵੀ ਸੀ ਅਤੇ ਖੂਬ ਸਾਰਾ ਦਾਨ ਦਹੇਜ ਲੈ ਕੇ ਆਈ ਸੀ। ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਹਾਇ ਚੰਨ ਵਰਗੀ ਵਹੁਟੀ ਪਾ ਕੇ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ ਸੀ। ਸਾਰੇ ਹੀ ਇਸ ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਸਨ।

ਮੁਕਲਾਵੇ ਸਮੇਂ ਭਾਈ ਵਸਾਖਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਲਾਡਿੱਕੀ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਵਾਅਦਾ ਪੂਰਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਚੇਚੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਤਿਆਰ ਕਰਵਾਈ ਗਈ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬੀੜ ਉਸ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਜਦੋਂ ਬੀੜ ਲੈ ਕੇ ਬੀਬੀ ਲਾਡਿੱਕੀ ਸਹੁਰੇ ਪਹੁੰਚੀ ਤਾਂ ਇਕ ਹੰਗਾਮਾ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਸਨੂੰ ਕਈਆਂ ਤੋਂ ਸੁਣਨ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ, “ਭਾਈ ਵਸਾਖਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਧੀ ਨੂੰ ਧਰਮਸਾਲਾ ਦਾ ਦਹੇਜ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।”

ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਬੀੜਾਂ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੁਰਲੱਭ ਸਨ। ਹੱਥ ਨਾਲ ਲਿਖ ਕੇ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਸੀ। ਕਾਗਜ਼ ਵੀ ਸੁਲੱਭ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਕਿਸੇ ਦੇ ਘਰ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬੀੜ ਦਾ ਹੋਣਾ ਅਚੰਭਾ ਹੀ ਸੀ ਪਰ ਮਲਹੋਤਰਾ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਅਸਲ ਪੇਸ਼ਾਨੀ ਥਾਂ ਦੀ ਸੀ। ਕਾਬਲੀਆਂ ਦਾ ਇਹ ਪਰਿਵਾਰ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਰ ਕਾਬਲ ਦੀਆਂ ਹਵੇਲੀਆਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਇਹ ਥਾਂ ਬੜੀ ਛੋਟੀ ਸੀ। ਕੁਲ ਦੋ ਮੰਜ਼ਿਲਾਂ ਦੇ ਮਕਾਨ ਸਨ। ਹੇਠਲੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿੱਚ ਡੰਗਰ ਬੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਉਪਰਲੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਬਸੇਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਨਵੀਂ ਵਿਆਹੀ ਵਹੁਟੀ ਲਈ ਵੱਖ ਥਾਂ ਹੀ ਸਮੱਸਿਆ ਸੀ। ਫੇਰ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਲਈ ਵੱਖ ਜਗ੍ਹਾ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਨਾ ਤਾਂ ਸੰਭਵ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਮੂੰਹ ਫਟ ਜੀਆਂ ਨੇ ਤਾਂ ਇਥੋਂ ਤੱਕ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਜਿਸ ਨੇ ਏਨੇ ਕੀਮਤੀ ਤੋਹਫ਼ੇ ਨੂੰ ਭੇਜਿਆ ਹੈ, ਉਹ ਇਸ ਦੀ ਥਾਂ ਦਾ ਵੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਕੇ ਦੇਵੇ। ਉਂਝ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿਚ ਲਗਭਗ ਸਹਿਮਤੀ ਸੀ ਕਿ ਬੀਬੀ ਲਾਡਿੱਕੀ ਲਈ ਲਿਆਂਦੀ ਗਈ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬੀੜ ਭਾਈ ਜੋਗਣ ਸ਼ਾਹ (ਭਾਈ ਜੋਗਾ ਸਿੰਘ) ਦੀ ਧਰਮਸਾਲਾ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ।

ਬੀਬੀ ਲਾਡਿੱਕੀ ਨੇ ਇਸ ਫੈਸਲੇ ਦੀ ਵਿਰੋਧਤਾ ਕੀਤੀ। ਉਸ ਆਪਣੀ ਸੱਸ ਨੂੰ

ਸਾਫ਼ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਹ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਬਾਣੀ ਬਿਨਾਂ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦੀ। ਜਿਥੇ ਬੀੜ ਜਾਏਗੀ, ਉਹ ਵੀ ਉਥੇ ਹੀ ਰਹੇਗੀ।

ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਇਹ ਹੰਗਾਮਾ ਕੀ ਰੂਪ ਲੈਂਦਾ ਪਰ ਦਾਦਾ ਦੇਵੀ ਸਹਾਇ ਨੇ ਆਪਣਾ ਹਾਕਮਾਨਾ ਫੈਸਲਾ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬੀੜ ਨੂੰ ਘਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਰੱਖਣ ਦਾ ਲਿਆ। ਉਸ ਦੀ ਦਲੀਲ ਸੀ ਕਿ ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਸਬੰਧੀ ਦੱਸ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਜੁਬਾਨ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਫੇਰ ਅਸੀਂ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪੈਰੋਕਾਰ ਸਿੱਖ ਹਾਂ। ਸਾਡੇ ਤਾਂ ਭਾਗ ਖੁੱਲ੍ਹ ਗਏ ਜੋ ਬਾਣੀ ਦਾ ਸਮੁੰਦਰ ਸਾਡੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਆ ਲੱਥਾ ਹੈ।

ਬਾਬਾ ਦੇਵੀ ਸਹਾਇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਮੁੱਖੀ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਮੋੜਨ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਰ ਸਮੱਸਿਆ ਕਹਿਣਾ ਮੰਨਣ ਜਾਂ ਨਾਹ ਮੰਨਣ ਦੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਥਾਂ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਨਵੇਂ ਵਿਆਹ ਜੋੜੇ ਲਈ ਵੱਖਰੀ ਥਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਇਹ ਪ੍ਰਬੰਧ ਉਸੇ ਮੁਹੱਲੇ ਵਿੱਚ ਹੋ ਗਿਆ।

ਬੀਬੀ ਲਾਡਿੱਕੀ ਨੇ ਨਵੇਂ ਘਰ ਨੂੰ ਬੜੀਆਂ ਰੀਝਾਂ ਨਾਲ ਸਜਾਇਆ, ਸੰਵਾਰਿਆ। ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਲਈ ਜੋ ਦਰਬਾਰ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ, ਉਸ ਨੂੰ ਗੁਰਮਤਿ ਅਨੁਸਾਰੀ ਰੱਖਣ ਵੱਲ ਪੂਰਾ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਬੀਬੀ ਸਪੱਸ਼ਟ ਸੀ ਕਿ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਇਸ ਵਿਚ ਦਰਜ ਬਾਣੀ ਕਾਰਨ ਹੈ: ਮਹਾਨਤਾ ਪੁਸਤਕ ਦੀ ਨਹੀਂ, ਉਸ ਵਿਚ ਦਰਜ ਤੱਥਾਂ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬੀੜ ਲਈ ਸਾਰੇ ਆਦਰਯੋਗ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤੇ : ਪੀੜੇ ਦੀ ਮਜ਼ਬੂਤੀ ਅਤੇ ਸਫ਼ਾਈ ਦਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖਿਆ, ਪੜ੍ਹਣ ਵਿੱਚ ਆਸਾਨੀ ਰਹੇ, ਇਸ ਲਈ ਸਰਹਾਣਿਆਂ ਦੀ ਚੋਣ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਉਪਰ ਹੇਠਾਂ ਦੇ ਵਿਛਾਉਣੇ ਸਾਫ਼ ਸੁਥਰੇ ਪਰ ਸਾਧਾਰਣ ਰੱਖੇ ਗਏ। ਬੀਬੀ ਲਾਡਿੱਕੀ ਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਦਿਖਾਵੇ ਨਾਲ ਕਰਮਕਾਂਡ ਜਨਮ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਰਮ ਕਾਂਡਾਂ ਦੀ ਵਿਰੋਧਤਾ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੋਈ ਹੈ। ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਤਖ਼ਤ ਤਾਜ ਦਾ ਮਾਲਕ ਮੰਨਦਿਆਂ ਉਸ ਉਪਰ ਚੰਦੋਆ ਤਾਣਿਆ ਗਿਆ ਪਰ ਪੁਸਤਕ ਨੂੰ ਉਸ ਸਰੀਰ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਸਵਿਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਲਈ ਗੁਰੂ ਬਾਣੀ ਹੀ ਰਹੀ, ਉਸੇ ਉੱਤੇ ਅਮਲ ਕਰਨ ਉੱਤੇ ਹੀ ਉਸ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ।

ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਹਾਇ ਦੁਨੀਆਂਦਾਰ ਮਨੁੱਖ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ, ਭੈਣ ਭਰਾਵਾਂ ਅਤੇ ਦੂਸਰੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਜੋੜੀ ਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਲਾ ਕਲੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਪੈਣ ਦਿੱਤਾ। ਬੀਬੀ ਲਾਡਿੱਕੀ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਦੀ ਬਹਿਸ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਪਰ ਉਸ ਉੱਤੇ

ਕੋਈ ਦਬਾਅ ਵੀ ਨਹੀਂ ਪਾਇਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜਿਵੇਂ ਮੁਕ ਸਮਝੌਤਾ ਸੀ ਕਿ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਰਸਤੇ ਚਲਦਿਆਂ ਵੀ ਸਾਂਝ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣੀ ਹੈ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਰਿਵਾਜ਼ਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਹੁੰਦੀ ਸੀ, ਹਵਨ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ, ਸਾਰੇ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਕੰਮ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ, ਪੰਡਤਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਇਹ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਰਾਮ ਸਹਾਇ ਜੀ ਦੇ ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਦੇ ਘਰ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਪਰ ਬੀਬੀ ਲਾਡਿੱਕੀ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਾਨਤਾ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ, ਅਪਨਾਇਆ ਕਦਾਚਿਤ ਨਹੀਂ। ਉਸ ਦੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਮੂਰਤੀ ਤਾਂ ਕੀ, ਤਸਵੀਰ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਕਦੇ ਸਹੁਰੇ ਘਰ ਕੋਈ ਦਿਨ ਮਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਬੀਬੀ ਲਾਡਿੱਕੀ ਹਾਜ਼ਰ ਤਾਂ ਹੁੰਦੀ ਪਰ ਆਪਣੀ ਦੂਰੀ ਉਹ ਬਣਾਈ ਰੱਖਦੀ। ਇਸ ਦਾ ਇਕ ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਵੀ ਨਿਕਲਿਆ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਹੁਰੇ ਪਰਿਵਾਰ ਤੋਂ ਵੀ ਬਿਲਕੁਲ ਕਟੀ ਗਈ। ਪਰਿਵਾਰ ਸਾਂਝਾ ਸੀ, ਦੁਕਾਨ ਇਕੋ ਸੀ, ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਇਕੱਠੇ ਕਰਦੇ ਸਨ ਪਰ ਬੀਬੀ ਲਾਡਿੱਕੀ ਨਾਲ ਇਕ ਵਖਰੇਵਾਂ ਲਗਾਤਾਰ ਬਣਿਆ ਰਿਹਾ। ਅਜਿਹੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਮੀਆਂ ਬੀਵੀ ਦੀ ਘੱਟ ਹੀ ਨਿਭਦੀ ਹੈ, ਹਰ ਸਮੇਂ ਦੀ ਰੋਕ ਟੋਕ, ਕਲੇਸ਼ ਬਣੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਰਾਮ ਸਹਾਇ ਦੀ ਸਿਆਣਪ ਅਤੇ ਬੀਬੀ ਲਾਡਿੱਕੀ ਦੇ ਨਿਰਛੱਲ, ਨਿਰਮਲ ਵਿਉਹਾਰ ਕਾਰਨ ਪਰਿਵਾਰਕ ਸੁੱਖ ਸ਼ਾਂਤੀ ਬਣੀ ਰਹੀ ਪਰ ਬੀਬੀ ਲਾਡਿੱਕੀ ਸਮਾਜ ਦੇ ਬੇਦਲੀਲੇ ਵਿਉਹਾਰ ਤੋਂ ਨਾਰਾਜ਼ ਹੀ ਰਹੀ, “ਕਹੋ ਕੁਝ, ਕਰੋ ਕੁਝ। ਇਹ ਚਲਣ ਵੀ ਕੀ ਹੋਇਆ? ਇੰਝ ਕਰ ਕੇ ਕਿਸ ਨੂੰ ਠੱਗਦੇ ਨੇ ਲੋਕ? ਨੁਕਸਾਨ ਤਾਂ ਆਪਣਾ ਹੀ ਕਰਦੇ ਨੇ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਵੀ ਕਰਮਕਾਂਡਾਂ ਵਿੱਚ ਉਲਝਾ ਕੇ ਕਿੰਨਾ ਪਿਛਾਂਹ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਨੇ?” ਪਰ ਮੈਂ ਕੀ ਕਰਾਂ? ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਹੀ ਬਦਲ ਸਕਦੀ ਹਾਂ, ਬਦਲ ਲਿਆ ਹੈ ਪਰ ਮੇਰੇ ਇਕ ਦੇ ਬਦਲਣ ਨਾਲ ਸਮਾਜ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਬਦਲਦਾ, ਮੇਰੇ ਉੱਤੇ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਾਰਜਾਂ ਦਾ ਅਸਰ ਤਾਂ ਹੁੰਦਾ ਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਮੈਂ...ਕੀ ਕਰਾਂ?”

ਰਸਤਾ ਕੋਈ ਸੁੱਝਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਰ ਬੀਬੀ ਲਾਡਿੱਕੀ ਦਾ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਉੱਤੇ ਭਰੋਸਾ ਅਟੁੱਟ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਸੀ ਕਿ ਸੰਕਟ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢਣ ਲਈ ਉਹ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਸਬੱਬ ਬਣਾ ਹੀ ਦੇਵੇਗਾ।

ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਦਾਤ

ਕਈ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੀ ਦੇਖ ਭਾਲ ਪਿਛੋਂ ਜਦੋਂ ਫੂਲਾ ਦਾਈ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਬੀਬੀ ਲਾਡਿੱਕੀ ਮਾਂ ਬਨਣ ਵਾਲੀ ਹੈ ਤਾਂ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਫੈਲ ਗਈ। ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਹਾਇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰ ਕੇ ਖੁਸ਼ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਆਹ ਨੂੰ ਪੰਜ ਸਾਲ ਬੀਤ ਗਏ ਸਨ ਪਰ ਔਲਾਦ ਦਾ ਮੂੰਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਵੇਖਿਆ ਗਿਆ। ਘਰ-ਪਰਿਵਾਰ, ਸੰਗੀਆਂ-ਸਾਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਚਰਚਾ ਸੀ : “ਏਨੀ ਸੁੰਦਰ ਜੋੜੀ! ਪਰ ਔਲਾਦ ਕੋਈ ਨਹੀਂ। ਕਿਉਂ?” ਕਈਆਂ ਦੇ ਮੱਥੇ 'ਤੇ ਤਿਉੜੀਆਂ ਸਨ ਤਾਂ ਕਈਆਂ ਦੇ ਬੋਲਾਂ ਵਿੱਚ ਹਮਦਰਦੀ ਸੀ। ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਹਾਇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਪਸਰੀ ਗੰਭੀਰਤਾ ਤੋਂ ਵੀ ਚਿੰਤਤ ਸਨ। ਲਾਡਿੱਕੀ ਤੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਰ ਉਹ ਵੇਖ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਉਸ ਦਾ ਰੁਝਾਨ ਦਿਨ-ਬ-ਦਿਨ ਸੇਵਾ, ਸਿਮਰਨ ਵੱਲ ਵੱਧਦਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਘਰ ਵਿੱਚ ਬੱਚੇ ਹੋਣਗੇ ਤਾਂ ਹੋਣਕ ਤਾਂ ਹੋਵੇਗੀ, ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਵੇਲ ਤਾਂ ਵਧੇਗੀ ਹੀ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਵੀ ਦੁਨੀਆਦਾਰੀ ਵੱਲ ਵੱਧੇਗਾ। ਲੋਕ ਚਰਚਾ ਵੀ ਬੰਦ ਹੋਵੇਗੀ। ਹੁਣ ਤਾਂ ਜੋ ਵੀ ਮਿਲਦਾ ਸੀ, ਇਹੀ ਸੁਆਲ ਕਰਦਾ ਸੀ, “ਲੱਛੂ ਕਦੋਂ ਖੁਆ ਰਿਹੈ? ਪੁੱਤਰ 'ਚ ਏਨੀ ਦੇਰੀ ਕਿਉਂ? ਕਿਧਰੇ....?”

ਬੀਬੀ ਲਾਡਿੱਕੀ ਨੂੰ ਖ਼ਬਰ ਮਿਲੀ ਤਾਂ ਉਸ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਅੱਗੇ ਸੁੱਖ ਸ਼ਾਂਤੀ ਲਈ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਔਲਾਦ ਦੀ ਦਾਤ ਦੇਣ ਲਈ ਧੰਨਵਾਦ ਕੀਤਾ। ਕਈ ਦਿਨਾਂ ਤੱਕ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਅਨਮੋਲ ਦਾਤ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕਰਦੀ ਰਹੀ। ਮਿਲਣ ਗਿਲਣ ਵਾਲੇ ਚਰਚਾ ਕਰਦੇ, ਵਧਾਈਆਂ ਦਿੰਦੇ ਤਾਂ ਉਹ ਸੁਭਾਵਕ ਸ਼ਰਮ ਨਾਲ ਲਾਲ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਪਰ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਉਸ ਨੇ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਕਿ ਬਾਹਰਲੇ ਸੰਸਾਰ ਵਾਂਗ ਉਸਦੇ ਅੰਦਰ ਵੀ ਇਕ ਦੁਨੀਆ ਵੱਸਣ ਲੱਗ ਪਈ ਹੈ। ਅੰਤਰਮੁੱਖੀ ਤਾਂ ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਸੀ ਪਰ ਹੁਣ ਜਿਵੇਂ ਅੰਦਰਲੀ ਦੁਨੀਆਂ ਨੇ ਬਾਹਰਲੀ ਦੁਨੀਆਂ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ।

ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲਾ ਜਣੇਪਾ ਮਾਪਿਆਂ ਕੋਲ ਜਾ ਕੇ ਕਰਵਾਉਣ ਦਾ ਰਿਵਾਜ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕਾਰਨ ਬੱਚੀ (ਧੀ) ਨੂੰ ਮਾਪਿਆਂ ਕੋਲੋਂ ਮਿਲਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਬੀਬੀ ਲਾਡਿੱਕੀ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਲੋੜ

ਮੁਕਾਬਲਤਨ ਵਧੇਰੇ ਸੀ ਪਰ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਹੋ ਰਹੀ ਮਾਰਾ ਮਾਰੀ ਕਾਰਨ ਉਸ ਦਾ ਪੇਕੇ (ਰੋਹਤਾਸ) ਜਾ ਸਕਣਾ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਿਆ। ਜਣੇਪੇ ਦਾ ਸਾਰਾ ਸਮਾਂ ਉਸ ਨੇ ਪੇਸ਼ਾਵਰ ਵਿਚ ਹੀ ਬਿਤਾਇਆ। ਇਸ ਨਾਲ ਬੀਬੀ ਦੀ ਬਾਹਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਤਾਂ ਸੁੰਗੜ ਗਈ ਪਰ ਉਸ ਦੀ ਅੰਦਰੂਨੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਧੇਰੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਹੋ ਗਈ। ਜਿਸ ਦਿਨ ਪੇਟ ਵਿਚ ਪਲ ਰਹੇ ਬੱਚੇ ਨੇ ਪਹਿਲੀ ਕਰਵਟ ਲਈ, ਬੀਬੀ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਹੀ ਬਦਲ ਗਈ। ਉਹ ਕਲੋਲਾਂ ਕਰਦੇ ਬੱਚੇ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਲੱਗੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਦਿਨ-ਬ-ਦਿਨ ਵਿਸ਼ਾਲ ਹੁੰਦਾ ਗਿਆ।

ਆਮ ਗਰਭਵਤੀ ਮੁਟਿਆਰਾਂ ਬੱਚੇ ਦੇ ਪੇਟ ਵਿੱਚ ਹਿਲਣ ਜੁਲਣ ਨਾਲ ਤਕਲੀਫ਼ ਅਤੇ ਡਰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪੈਂਦੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਬੀਬੀ ਲਾਡਿੱਕੀ ਦੀ ਮਾਨੋਂ ਹਰ ਚੀਜ਼ ਨਿਰਾਲੀ ਸੀ। ਬੱਚੇ ਦੀ ਹਿਲਜੁਲ ਨੇ ਬੀਬੀ ਨੂੰ ਅਹਿਸਾਸ ਕਰਵਾਇਆ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨਾਲ ਸਾਂਝ ਪਾਉਣ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਗਾਂਹ ਤੋਰਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਪਹਿਰਾ ਦੇਣ ਲਈ ਉਸ ਨੂੰ ਇਕ ਸਾਥੀ ਮਿਲ ਗਿਆ ਹੈ ਜੋ ਉਸ ਦਾ ਆਪਣਾ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਸ ਦੀ ਸਦੀਵੀਂ ਸਾਂਝ ਰਹਿਣੀ ਹੈ। ਇਸ ਅਹਿਸਾਸ ਨੇ ਬੀਬੀ ਦੇ ਆਤਮ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਵਿਚ ਅੰਤਾਂ ਦਾ ਵਾਧਾ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਉਸ ਦੇ ਚਿਹਰੇ 'ਤੇ ਖੇੜੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਇਆ। ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਧੇਰੇ ਖੁਸ਼ ਅਤੇ ਸੁੰਦਰ ਦਿਖਾਈ ਦੇਣ ਲੱਗੀ।

ਮਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਬੱਚੇ ਨਾਲ ਪਹਿਲਾ ਵਿਚਾਰ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਵਡੱਪਣ ਦਾ ਸਾਂਝਾ ਕੀਤਾ : “ਉਹ ਬੇਅੰਤ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਵਰਨਣ ਕਰਨਾ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ :

ਲੇਖਾ ਹੋਇ ਤਾ ਲਿਖੀਐ ਲੇਖੇ ਹੋਇ ਵਿਨਾਸੁ ॥

ਨਾਨਕ ਵੱਡਾ ਆਖੀਐ, ਆਪੈ ਜਾਣੇ ਆਪੁ ॥

ਉਸ ਵਰਗਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ। ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਬੜੇ ਬੜੇ ਸ਼ਿਲਪਕਾਰ ਹੋਏ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਬੜਾ ਕੁਝ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਦਾਅਵਾ ਕੀਤਾ ਹੈ ਪਰ ਇਕ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਬਣਾ ਸਕਿਆ, ਉਸ ਵਿੱਚ ਜਾਨ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਿਆ। ਉਹੀ ਇਕ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਵਿਚ ਜਾਨ ਫੂਕਦਾ ਹੈ। ਵੇਖੋ ਨਾ! ਪੇਟ ਵਿੱਚ ਇਕ ਫਾਲਤੂ ਰੋਟੀ ਨਹੀਂ ਰੱਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਵੱਧ ਖਾ ਲਉ ਤਾਂ ਬਦਹਜ਼ਮੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਪੇਟ ਫੁਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਉਸ ਦਾ ਵਿਧਾਨ ਦੇਖੋ, ਮਾਂ ਦੇ ਪੇਟ ਵਿੱਚ ਬੱਚਾ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਵੱਧਦਾ ਹੈ, ਤੇਰੇ ਵਾਂਗ ਸ਼ਤਾਨੀਆਂ ਵੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਬਿੰਦੂ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਕੇ ਪੂਰਾ ਸਰੀਰ ਬਣਦਾ ਹੈ, ਨੈਣ ਨਕਸ਼ ਉਘੜਦੇ ਹਨ। ਆਦਮੀ ਨਾਲ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਪੂਰੇ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਵਿੱਚ ਜੀਵ-ਜੰਤੂਆਂ ਨਾਲ ਇੰਝ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ-ਏਨੇ ਜੀਵ, ਏਨੇ ਜੰਤੂ, ਸਭ ਦੇ ਵੱਖਰੇ ਵੱਖਰੇ ਰੂਪ, ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਮਿਲਦਾ ਨਹੀਂ। ਕਿੰਨਾ ਬੇਅੰਤ ਹੋਏਗਾ

ਅਜਿਹਾ ਕੁਝ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ? ਉਸ ਦੇ ਵਡੱਪਣ ਸਬੰਧੀ ਕੋਈ ਕੀ ਕਹਿ ਸਕਦਾ ਹੈ ?

ਕਥਨਾ ਕਥੀ ਨ ਆਵੈ ਤੋਟਿ ॥

ਕਥਿ ਕਥਿ ਕਥੀ ਕੋਟਿ ਕੋਟਿ ਕੋਟਿ ॥

ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਹੈ, ਉਹ ! ਏਨਾ ਵੱਡਾ ਕਿ ਉਸ ਸਬੰਧੀ ਕੋਈ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦਾ। ਕ੍ਰੋਧੇਗਾ ਤਾਂ ਜੋ ਕੋਈ ਉਸ ਵਰਗਾ ਹੋਏਗਾ :

ਵੱਡਾ ਸਾਹਿਬ ਉਚਾ ਥਾਉ ॥ ਉਚੇ ਉਪਰਿ ਉਚਾ ਨਾਉ ॥

ਏਵਡ ਉਚਾ ਹੋਵੇ ਕੋਇ ॥ ਤਿਸ ਉਚੇ ਕੋ ਜਾਣੈ ਸੋਇ ॥

ਜੇਵਡ ਆਪੁ ਜਾਣੈ ਆਪਿ ਆਪਿ ॥ ਨਾਨਕ ਨਦਰੀ ਕਰਮੀ ਦਾਤਿ ॥

ਇਸੇ ਲਈ ਉਸ ਨੂੰ ਕਰਤਾਰ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਸਾਰੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ ਪਰ ਏਨਾ ਕਰਤਾਰੀ ਹੈ ਕਿ ਸਭ ਕੁਝ ਨਿਯਮਾਂ ਅਧੀਨ ਜਿਉਂ ਦਾ ਤਿਉਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਸਦੇ ਬਣਾਏ ਨਿਯਮ ਹੀ ਅੰਤਿਮ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਲਿਖ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਉਹੀ ਵਾਪਰਦਾ ਹੈ :

ਲੇਖੁ ਨ ਮਿਟਈ ਹੇ ਸਖੀ ਜੋ ਲਿਖਿਆ ਕਰਤਾਰਿ ॥

ਆਪੇ ਕਾਰਣੁ ਜਿਨਿ ਕੀਆ ਕਰਿ ਕਿਰਪਾ ਪਗੁ ਧਾਰਿ ॥

ਕਰਤੇ ਹਥਿ ਵਡਿਆਈਆ ਬੂਝਹੁ ਗੁਰ ਬੀਚਾਰਿ ॥

ਲਿਖਿਆ ਫੇਰਿ ਨ ਸਕੀਐ ਜਿਉ ਭਾਵੀ ਤਿਉ ਸਾਰਿ ॥ (੯੩੭)

ਏਨਾ ਬੇਅੰਤ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਹਰੇਕ ਲਈ ਖਾਣ ਦਾ, ਪੇਟ ਭਰਨ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਸ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਉਸ ਲਈ ਰੋਟੀ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਪਹਿਲਾਂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ :

ਹਾਹੇ ਹੋਰ ਨ ਕੋਈ ਦਾਤਾ

ਜੀਅ ਉਪਾਇ ਰਿਜੁਕ ਦੀਆ ॥

ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਧਿਆਵਹੁ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਸਮਾਵਹੁ

ਅਨਦਿਨ ਲਾਹਾ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਲੀਆ ॥

(੫੩੪)

ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਵੱਲ ਵੇਖ !

ਜਾਨ ਪਿਛੋਂ ਆਈ, ਖਾਣੇ ਦੀਆਂ ਨਾਲੀਆਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜੁੜ ਗਈਆਂ। ਜਨਮੇਂਗਾ ਤਾਂ ਮਾਂ ਦੀ ਛਾਤੀ 'ਚ ਦੁੱਧ ਨਿਤਰ ਆਏਗਾ। ਇਹ ਸਭ ਉਸੇ ਕਰਤਾਰ ਦੀ ਕੁਦਰਤ ਹੈ। ਸਿਰਜਨਾ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ, ਉਸ ਲਈ ਥਾਂ ਵੀ ਉਹ ਖੁਦ ਬਣਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਭ ਕੁਝ ਨਿਯਮਾਂ ਅਧੀਨ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਬੇਨਿਯਮਾਂ ਕੁਦਰਤ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਵਾਪਰਦਾ।

...ਤੇ ਅਸੀਂ ਕਿੰਨੇ ਬੇਸਮਝ ਹਾਂ, ਨਿਸ਼ੁਕਰੇ ਹਾਂ। ਉਸ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਨ, ਉਸ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਨ, ਉਸ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ, ਉਸ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਣ ਅਤੇ ਅਪਨਾਉਣ ਦੀ ਥਾਂ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤਿਆਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਪੰਡਤਾਂ, ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਭੱਜੇ ਫਿਰਦੇ ਹਾਂ :

ਦੇਵੀ ਦੇਵਾ ਪੂਜੀਐ ਭਾਈ ਕਿਆ ਮਾਗਉ ਕਿਆ ਦੇਹਿ ॥

ਪਾਹੁਣ ਨੀਰਿ ਪਖਾਲੀਐ ਭਾਈ ਜਲ ਮਹਿ ਬੁਭਹਿ ਤੇਹਿ ॥ (੬੩੭)

ਏਹ ਵਿਚਾਰੇ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਦਰ ਦੇ ਭਿਖਾਰੀ ਹਨ, ਉਸ ਦੇ ਹੁਕਮ ਵਿੱਚ ਚਲਣ ਵਾਲੇ ਹਨ :

ਬ੍ਰਹਮਾ ਬਿਸਨੁ ਰਿਖੀ ਮੁਨੀ

ਸੰਕਰੁ ਇੰਦੁ ਤਪੈ ਭੇਖਾਰੀ ॥

ਮਾਨੈ ਹੁਕਮੁ ਸੋਹੈ ਦਰਿ ਸਾਚੈ

ਆਕੀ ਮਰਹਿ ਅਫਾਰੀ ॥

(੬੬੨)

ਦੁੱਖ ਇਹੀ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਲਿਖਿਆ ਪਿਆ ਹੈ : ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਸਭ ਦਰਜ ਹੈ। ਮੈਂ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੂੰ ਕਈ ਵਾਰ ਦੱਸਿਆ ਹੈ ਪਰ ਮੇਰੀ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਸੁਣੀ ਨਹੀਂ, ਧੀ ਧਿਆਣੀ ਕਹਿ ਕੇ ਚੁੱਪ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤਾ। ਮੈਂ ਕੁਝ ਕਰਨ ਜੋਗੀ ਛੱਡੀ ਨਹੀਂ। ਤੂੰ ਜਨਮ ਲੈ, ਜਲਦੀ ਜਲਦੀ ਵੱਡਾ ਹੋ। ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਰਾਹ ਦੱਸਾਂਗੀ, ਤੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਭੰਨੀਂ। ਕਹਿਣੀ ਕਰਨੀ ਵਿਚ ਫਰਕ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਇਹੀ ਸਜ਼ਾ ਹੈ।

ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਦਿਆਲਤਾ

ਅੰਤ ਉਹ ਸੁਲੱਖਣੀ ਘੜੀ ਆ ਗਈ ਜਦ ਬੀਬੀ ਲਾਡਿੱਕੀ ਨੂੰ ਮਾਤਾ ਬਨਣ ਦਾ ਸੁਭਾਗ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ। ਵੈਸਾਖ ਸੁਦੀ ਪੁੰਨਿਆ, ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਸੰਮਤ 1840 (1783 ਈ:) ਦੇ ਦਿਨ ਪੂਰਨ ਚੰਦਰਮਾ ਵਾਲੀ ਸਵਾ ਪਹਿਰ ਰਹਿੰਦੀ ਰਾਤ ਸਮੇਂ ਉਸ ਇਕ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ।

ਪਰਿਵਾਰ ਵਿੱਚ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਮਨਾਈਆਂ ਗਈਆਂ। ਵਧਾਈ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਸਬੰਧੀਆਂ ਅਤੇ ਗੁਆਂਢੀਆਂ ਦਾ ਤਾਂਤਾ ਲਗ ਗਿਆ। ਪਿਤਾ ਗੁਰੂ ਸਹਾਇ ਅਤੇ ਦਾਦਾ ਰਾਮ ਸਹਾਇ ਵਧਾਈਆਂ ਲੈਂਦੇ, ਮਠਿਆਈਆਂ ਵੰਡਦੇ ਥੱਕ ਗਏ। ਜਿਸ ਬੱਚੇ ਨਾਲ ਮਾਤਾ ਲਾਡਿੱਕੀ ਕਈ ਮਹੀਨਿਆਂ ਤੋਂ ਆਪਣੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ, ਆਪਣੇ ਗਮ, ਵਿਚਾਰ ਸਾਂਝੇ ਕਰਦੀ ਆਈ ਸੀ, ਉਸ ਨੂੰ ਸਾਖਿਆਤ ਵੇਖਕੇ ਉਹ ਅਤਿਅੰਤ ਖੁਸ਼ ਸੀ। ਇਹ ਬੱਚਾ ਮਾਤਾ ਦੇ ਸਾਰੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਮੂਰਤੀਮਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਇਸ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਆਇਆ ਸੀ। ਮਾਤਾ ਲਾਡਿੱਕੀ ਦੇ ਧਿਆਨ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਸੀ : ਇਹ ਬਾਲਕ। ਉਸ ਦੀ ਤਪੱਸਿਆ ਦਾ ਫਲ ਸੀ। ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਇਹ ਰਾਮ ਸਹਾਇ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਦਾ ਚਿਰਾਗ ਸੀ ਪਰ ਮਾਤਾ ਲਾਡਿੱਕੀ ਲਈ ਇਹ ਗੁਰਮਤਿ ਦਾ ਸੂਰਜ ਸੀ। ਇਸ ਨੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਤੋਂ ਚਾਨਣ ਲੈ ਕੇ ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਆਕਾਸ਼ ਵਿੱਚ ਸੂਰਜ ਬਣ ਕੇ ਚਮਕਣਾ ਸੀ ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਕਥਨੀ ਅਤੇ ਕਰਨੀ ਦੇ ਅੰਤਰ ਨੂੰ ਕੀੜਿਆਂ ਵਾਂਗ ਖ਼ਤਮ ਕਰ ਦੇਣਾ ਸੀ। ਮਾਤਾ ਲਾਡਿੱਕੀ ਨੇ ਬਾਲਕ ਅੰਦਰ ਤੇਜ਼ ਭਰਨ ਲਈ ਉਸ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ ਸੀ-ਇਹ ਮਾਂ ਪੁੱਤਰ ਲਈ ਵੱਡੀ ਤਪੱਸਿਆ ਸੀ।

ਇਸ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਤਾਂ ਮਾਤਾ ਲਾਡਿੱਕੀ ਦੇ ਗਰਭਵਤੀ ਹੋਣ ਨਾਲ ਹੀ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਉਸ ਲਈ ਇਹ ਬੱਚਾ ਨਿਰੰਕਾਰ, ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਦਿਆਲਤਾ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਸੀ। ਦੂਸਰਾ ਇਸ ਬੱਚੇ ਨਾਲ ਮਾਤਾ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਉਮੀਦਾਂ ਜੁੜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਉਹ ਇਕ ਜਾਗਰੂਕ ਇਸਤਰੀ ਸੀ। ਉਸ ਅੰਦਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਨੇ ਗੁਰਮਤਿ ਦਾ ਚਾਨਣ ਫੈਲਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਪਰ ਸਿੱਖ ਸਮਾਜ ਅੰਦਰ ਫੈਲੀ ਅਗਿਆਨਤਾ ਇਸ ਚਾਨਣ ਦੀ ਗਰਮੀ ਅਤੇ ਰੌਸ਼ਨੀ ਨੂੰ ਬੁਝਾਉਣ ਅਤੇ ਲੁਕਾਉਣ ਲਈ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਥਾਂ ਥਾਂ ਦੇਧਾਰੀ ਗੁਰੂ ਸਥਾਪਤ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੁਰਮਤਿ

ਪ੍ਰਚਾਰ ਨੂੰ ਰੋਜ਼ੀ ਰੋਟੀ ਦਾ ਵਸੀਲਾ ਬਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਅਰਥ ਕਰਦਿਆਂ, ਉਹ ਅਨਰਥ ਕਰਨੋਂ ਬਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੇ ਸਨ। ਜੋ ਕੁਝ ਬਾਕੀ ਬਚ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਉਸ ਨੂੰ ਦੁਨੀਆਦਾਰੀ ਦੇ ਨਾਂ 'ਤੇ ਮੰਨਣੋਂ ਨਾਂਹ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਸਨ। ਕਰਨੀ ਅਤੇ ਕਥਨੀ ਵਿਚ ਕੋਹਾਂ ਦਾ ਅੰਤਰ ਸੀ। ਮਾਤਾ ਲਾਡਿੱਕੀ ਨੂੰ ਗਿਲਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਅੰਤਰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਤੋਂ ਵੀ ਰੋਕਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ : “ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਮਰਦਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਹੈ। ਬੀਬੀਆਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੀ ਨਹੀਂ ਛਕਾਇਆ ਸੀ।” ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦਾ ਵਾਹ ਲੱਗਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਲਾਡਿੱਕੀ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਤਾਬਿਆ ਵੀ ਨਾ ਬੈਠਣ ਦਿੰਦੇ। ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਮਹਾਨ ਸੰਤ ਸਨ, ਗੁਰੂ ਘਰ ਵਿੱਚ ਸਾਲਾਂ ਬੱਧੀ ਸੇਵਾ ਕਰ ਕੇ ਆਏ ਸਨ।

ਮਾਂ ਬਾਪ ਲਾਡਿੱਕੀ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਪਿਆਰ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਸੇ ਲਾਡ ਕਾਰਨ ਹੀ ਉਸ ਦਾ ਨਾਂ ਲਾਡਿੱਕੀ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਜਿੰਨੀ ਵੀ ਸਿੱਖਿਆ ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਲੀ, ਉਹ ਪਿਤਾ ਭਾਈ ਵਸਾਖਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪਿਆਰ ਕਾਰਨ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੋਈ। ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੂੰ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹੀ ਪ੍ਰੇਰਿਆ ਸੀ ਕਿ ਲਾਡਿੱਕੀ ਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਸੰਬਿਆ ਦੇਣ ਪਰ ਉਹ ਵੀ ਦੁਨੀਆਂਦਾਰੀ ਅਤੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਵਿਚ ਕੈਦ ਸਨ। ਮਾਤਾ ਮਮਤਾ ਦੀ ਮੂਰਤ ਸੀ ਪਰ ਪਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਹੀ ਸਭ ਕੁਝ ਮੰਨਦੀ ਆਈ ਸੀ। ਉਸ ਲਈ ਰਾਮ, ਰਹੀਮ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ, ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਭ ਇਕੋ ਸਨ। ਉਸ ਨੂੰ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ, ਪੰਡਤਾਂ ਪਿੱਛੇ ਲੱਗਣਾ ਕਦਾਚਿਤ ਮਾੜਾ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਸਿੱਖ ਹਿੰਦੂ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦਾ ਹੀ ਹਿੱਸਾ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜਨਮ, ਮਰਨ ਸਭ ਸਾਂਝਾ ਸੀ। ਹਿੰਦੂ ਪਰਿਵਾਰ ਹੀ ਆਪਣੇ ਪਹਿਲੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਬਣਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਫਿਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰ ਸੰਭਵ ਕਿਵੇਂ ਸੀ ?

ਲਾਡਿੱਕੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਬਾਣੀ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਜੀਵਨ ਬਿਤਾਉਣ ਲਈ ਕਹਿੰਦੀ ਸੀ ਪਰ ਉਹ ਤਾਂ ਪੁਰਖ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਜਨਮੀਂ ਔਰਤ ਸੀ। ਉਸ “ਸੋ ਕਿਉ ਮੰਦਾ ਆਖੀਐ ਜਿਤੁ ਜੰਮੈ ਰਾਜਾਨ” ਦਾ ਰਾਗ ਅਲਾਪਦੀ ਸੀ ਪਰ ਉਸਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਕਿ ਧੀ, ਭੈਣ, ਪਤਨੀ ਬਣਕੇ ਉਸ ਨੇ ਪਰਦੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਰਹਿਣਾ ਹੈ, ਘਰ ਵਿਚ ਬੈਠ ਕੇ ਪਰਿਵਾਰ ਬਣਾਉਣਾ ਅਤੇ ਪਾਲਣਾ ਹੈ। ਔਰਤ ਕੀ ਤੇ ਧਰਮ ਕੀ ? ਔਰਤ ਕੀ ਤੇ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀ ? ਸੀਤਾ, ਰਾਧਾ ਵਰਗੀਆਂ ਕਿੰਨੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਧਰਮ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਅਸੀਂ ਵਿਚਾਰੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ?

ਬੀਬੀ ਲਾਡਿੱਕੀ ਨੂੰ ਉਸ ਸਮੇਂ ਕੋਈ ਰਸਤਾ ਨਹੀਂ ਦਿੱਸਿਆ ਸੀ ਪਰ ਉਸ ਦਾ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ, ਨਿਰੰਕਾਰ ਉੱਤੇ ਭਰੋਸਾ ਅਟੁੱਟ ਸੀ, “ਉਹ ਆਪੇ ਕੋਈ ਰਾਹ ਦਿਖਾ

ਦੇਵੇਗਾ। ਉਹ ਦਿਆਲ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਹਨੇਰੇ ਵਿੱਚ ਕਿਉਂ ਜੀਵਾਲੇਗਾ ?” ਹੁਣ ਉਸ ਦੀ ਮਿਹਰ ਹੋਈ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਘਰ ਪੁੱਤਰ ਨੇ ਜਨਮ ਲਿਆ ਸੀ। ਜੋ ਕਰਤਾਰ ਦੀ ਦਿਆਲਤਾ ਹੋਈ ਤਾਂ ਇਹ ਪੁੱਤਰ ਉਸ ਦੇ ਦੱਸੇ ਰਾਹ 'ਤੇ ਚੱਲਦਿਆਂ ਭਰਮਾਂ ਭੁਲੇਖਿਆਂ ਦਾ ਨਾਸ ਕਰੇਗਾ, ਕਹਿਣੀ ਅਤੇ ਕਰਨੀ ਦੇ ਅੰਤਰ ਨੂੰ ਮਿਟਾਵੇਗਾ। ਮੈਂ ਇਸ ਨੂੰ ਇਸ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕਰਾਂਗੀ। ਮੈਂ ਮਿਹਨਤ ਕਰਾਂਗੀ ਪਰ ਪ੍ਰਭੂ ਦਿਆਲ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਇਰਾਦੇ ਨੂੰ ਪੱਕਾ ਕਰਨ ਲਈ ਇਸ ਦਾ ਨਾਂ ਹੀ ਦਿਆਲ ਰੱਖਾਂਗੀ।” ਮਾਤਾ ਨੇ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਨਾਲ ਫ਼ੈਸਲਾ ਲਿਆ।

ਜਦੋਂ ਬਾਲਕ ਦੇ ਨਾਂ ਦੀ ਚਰਚਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ ਤਾਂ ਮਾਤਾ ਨੇ ਪਿਤਾ ਰਾਮ ਸਹਾਇ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਬਾਲਕ ਦਾ ਨਾਂ “ਦਿਆਲ” ਰੱਖ ਲਿਆ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਮੇਰੇ ਲਈ ਇਹ ਬਾਲਕ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਦਿਆਲਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ।

“ਏਹ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ?” ਰਾਮ ਸਹਾਇ ਜੀ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਵਾਲਿਆਂ ਵਿਰੋਧ ਜਤਾਇਆ, “ਸਾਡੇ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿੱਚ ਨਾਵਾਂ ਦਾ ਇਕ ਚਲਣ ਰਿਹਾ ਹੈ: ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਤੇਰੇ ਦਾਦਾ ਦਾ ਨਾਂ ਦੇਵੀ ਸਹਾਇ ਸੀ। ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਹਾਇ ਕਿਹਾ ਗਿਆ। ਤੇਰਾ ਨਾ ਰਾਮ ਸਹਾਇ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਦਾ ਨਾਂ ਵੀ ਕਿਸੇ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤੇ ਦੇ ਨਾਂ 'ਤੇ ਸਹਾਇ ਜੋੜ ਕੇ ਰੱਖਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਨਾਂ ਵੀ ਆਪਣੇ ਕੁੱਲ ਪੰਡਤ ਤੋਂ ਪੁੱਛ ਕੇ ਹੀ ਰੱਖਾਂਗੇ।”

ਪਰ ਮਾਤਾ ਲਾਡਿੱਕੀ ਨਾ ਮੰਨੀ।

“ਦੇਖੋ ਜੀ !” ਉਸ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਨੂੰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ, “ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਜੋ ਹੋਇਆ, ਸੋ ਹੋਇਆ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਉੱਤੇ ਕਿਸੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ, ਪੰਡਤ ਜਾਂ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤੇ ਦਾ ਪ੍ਰਛਾਵਾਂ ਵੀ ਨਹੀਂ ਪੈਣ ਦਿਆਂਗੀ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਰਸਮਾਂ, ਸੰਸਕਾਰ ਗੁਰਮਤਿ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਣਗੀਆਂ।”

“ਅਸੀਂ ਵੀ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੂੰ ਹੀ ਮੰਨਦੇ ਹਾਂ। ਸਾਡਾ ਪਰਿਵਾਰ...,” ਰਾਮ ਸਹਾਇ ਜੀ ਨੇ ਦਲੀਲ ਦਿੱਤੀ।

“ਮੈਂ ਗੁਰਮਤਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਦੱਸੇ ਰਸਤੇ ਨੂੰ ਮੰਨਦੀ ਹਾਂ।” ਮਾਤਾ ਲਾਡਿੱਕੀ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਨਿਯਮਬੱਧ ਸੀ, “ਜੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਹੋਏਗਾ, ਅਸੀਂ ਉਹੀ ਕੁਝ ਕਰਾਂਗੇ। ਬੱਚੇ ਦਾ ਨਾਂ ਰੱਖਣਾ ਹੈ, ਸਭ ਨੂੰ ਸੱਦਾ ਦਿਉ। ਅਸੀਂ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਹੁਕਮ ਲਵਾਂਗੇ। ਜਿਹੜਾ ਪਹਿਲਾਂ ਅੱਖਰ ਆਏਗਾ, ਉਸੇ ਅਨੁਸਾਰ ਬੱਚੇ ਦਾ ਨਾਂ ਰੱਖਿਆ ਜਾਵੇਗਾ।”

“ਪਰ ਤੇਰੀ ਇਸ ਨਵੀਂ ਪਿਰਤ ਨੂੰ ਮੰਨੇਗਾ ਕੌਣ ? ਪਿਤਾ ਜੀ ਅਤੇ ਦੂਸਰੇ ਪਰਿਵਾਰ ਵਾਲੇ ਤਾਂ ਕੁੱਲ ਪੰਡਤ ਤੋਂ ਪੁੱਛੇ ਬਿਨਾਂ ਨਹੀਂ ਚਲਣਗੇ।” ਰਾਮ ਸਹਾਇ ਜੀ ਦੀ ਦਲੀਲ ਸੀ।

“ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਉਹ ਜਾਨਣ ! ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਉੱਤੇ ਭਰਮਾਂ ਭੁਲੇਖਿਆਂ, ਪੰਡਤਾਂ, ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਛਾਵਾਂ ਨਹੀਂ ਪੈਣ ਦੇਣਾ।” ਮਾਤਾ ਦਾ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਫੈਸਲਾ ਸੀ।

ਕਈ ਦਿਨਾਂ ਤੱਕ ਘਰ ਵਿੱਚ ਕਲੇਸ਼ ਪਿਆ ਰਿਹਾ। ਅਖੀਰ, ਨਾਮਕਰਨ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਰਸਮ ਨੂੰ ਛੱਤ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਮਾਤਾ ਲਾਡਿੱਕੀ ਨੇ ਆਪ ਇਕ ਸਾਧਾਰਨ ਜਿਹਾ ਸੰਮੇਲਨ ਕੀਤਾ। ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਪਿਤਾ ਦੀ ਗੋਦ ਵਿੱਚ ਦੇ ਕੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਹੁਕਮ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਇਹ ਕਾਰਜ ਮਾਤਾ ਨੇ ਆਪ ਕੀਤਾ, ਹੁਕਮ ਸੀ :

ਆਸਾ ਮਹਲਾ ੫ ॥

ਦਿਨੁ ਰਾਤਿ ਕਮਾਇਅੜੋ ਸੋ ਆਇਓ ਮਾਥੈ ॥

ਜਿਸੁ ਪਾਸਿ ਲੁਕਾਇਦੜੋ ਸੋ ਵੇਖੀ ਸਾਥੈ ॥

ਸੰਗ ਦੇਖੈ ਕਰਣਹਾਰਾ ਕਾਇ ਪਾਪ ਕਮਾਈਐ ॥

ਸੁਕ੍ਰਿਤ ਕੀਜੈ ਨਾਮੁ ਲੀਜੈ ਨਰਕ ਮੂਲਿ ਨ ਜਾਈਐ ॥

ਆਠ ਪਹਰ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਸਿਮਰਹੁ ਚਲੈ ਤੇਰੇ ਸਾਥੈ ॥

ਭਜੁ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਸਦਾ ਨਾਨਕ ਮਿਟਹਿ ਦੋਖ ਕਮਾਤੈ ॥ (੪੬੧)

ਮਾਤਾ ਨੇ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਪਿਛੋਂ ਸ਼ਬਦ ਪੜ੍ਹਿਆ :

ਸਤਿਗੁਰੁ ਹੋਇ ਦਇਆਲੁ ਤ ਸਰਧਾ ਪੂਰੀਐ ॥

ਸਤਿਗੁਰੁ ਹੋਇ ਦਇਆਲੁ ਨ ਕਬਹੂੰ ਝੂਰੀਐ ॥

ਸਤਿਗੁਰੁ ਹੋਇ ਦਇਆਲੁ ਤਾ ਦੁਖ ਨ ਜਾਣੀਐ ॥

ਸਤਿਗੁਰੁ ਹੋਇ ਦਇਆਲੁ ਤਾ ਹਰਿ ਰੰਗੁ ਮਾਣੀਐ ॥

ਸਤਿਗੁਰੁ ਹੋਇ ਦਇਆਲੁ ਤਾ ਜਮ ਕਾ ਡਰੁ ਕੇਹਾ ॥

ਸਤਿਗੁਰੁ ਹੋਇ ਦਇਆਲੁ ਤਾ ਨਵ ਨਿਧਿ ਪਾਈਐ ॥

ਸਤਿਗੁਰੁ ਹੋਇ ਦਇਆਲੁ ਤਾ ਸਚਿ ਸਮਾਈਐ । ’ (੧੪੯)

ਹਾਜ਼ਰ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਹਾਮੀ ਭਰੀ, “ਬਾਲਕ ਦਾ ਨਾਂ “ਦਇਆਲ” ਹੀ ਰੱਖਿਆ ਜਾਵੇ। ਉਸ ਉੱਤੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਦਿਆਲਤਾ ਹੈ।”

ਇਹ “ਦਇਆਲ” ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਦਿਆਲ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰ ਗਿਆ।

ਤਪੱਸਿਆ ਲਈ ਤਿਆਰੀ

ਮਾਂ ਨੂੰ ਠੰਡੀ ਛਾਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਤੱਤੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਬਹਿਣ ਵੀ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੀ। ਛੋਟੇ ਬਾਲਕਾਂ ਬਾਰੇ ਤਾਂ ਮਾਂ ਦਾ ਵਤੀਰਾ ਇਹੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਬੱਚੇ ਵੱਲੋਂ ਪਿਸ਼ਾਬ ਨਾਲ ਗਿੱਲੀ ਕੀਤੀ ਬਿਸਤਰੇ ਵਾਲੇ ਥਾਂ ਉੱਤੇ ਖੁਦ ਲੇਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਪਰ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਸੁੱਕੀ ਥਾਂ ਹੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਅਕਸਰ ਵੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਭੁੱਖੀ ਰਹਿ ਕੇ ਵੀ ਮਾਂ ਬੱਚੇ ਦਾ ਪੇਟ ਭਰਦੀ ਹੈ। ਮਾਂ ਦੀ ਇਸ ਮਮਤਾ, ਪਿਆਰ ਨੂੰ ਬਹੁਤੇ ਮਨੁੱਖ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਲੱਭਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਪਰ ਇਤਿਹਾਸਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਾਤਾਵਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਵੀ ਬੜੀ ਸ਼ਾਨ ਨਾਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਪੋਸਣਾ ਏਨੇ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਹ ਇਤਿਹਾਸ ਪੁਰਖ ਹੋ ਨਿਬੜੇ। ਮਾਤਾ ਲਾਡਿੱਕੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ~~ਸਿਰਫ਼ ਰਹੀ~~ ਇੱਕ 3।

ਮਾਤਾ ਲਾਡਿੱਕੀ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਦਿਆਲ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਇਕੋ ਇਕ ਸੰਤਾਨ ਰੱਖਣ ਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਦਾ ਧਿਆਨ, ਪਿਆਰ ਵੰਡਿਆ ਜਾਵੇ। ਉਸਨੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਦਿਆਲਤਾ ਨਾਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਏ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਗੁਰਮਤਿ ਦਾ ਅਜਿਹਾ ਪੈਰੋਕਾਰ ਬਨਾਉਣ ਦਾ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਨਿਸਚਾ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ ਜਿਸ ਦੀ ਕਹਿਣੀ ਅਤੇ ਕਰਨੀ ਵਿਚ ਫਰਕ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਉਸ ਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਔਖਾ ਕਾਰਜ ਸੀ ਪਰ ਇਸੇ ਤਪੱਸਿਆ ਲਈ ਉਸ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ ਸੀ।

ਤਪੱਸਿਆ ਵਿਚ ਖਰਾ ਉਤਰਣ ਲਈ ਬਾਲਕ ਦਾ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸੀ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ। ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸੀ ਕੇਵਲ ਆਤਮ ਨਿਰਭਰ ਵਿਅਕਤੀ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਰੋ ਰੋ ਕੇ ਮੰਗਣ ਵਾਲਾ ਬਾਲਕ ਕਦੀ ਆਤਮ ਨਿਰਭਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਇਸੇ ਲਈ ਬਚਪਨ ਵਿੱਚ ਰੋਂਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਬੱਚਿਆਂ ਵਿਚ ਆਤਮ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦੀ ਘਾਟ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਮਾਤਾ ਨੇ ਫੈਸਲਾ ਲਿਆ ਕਿ ਦਿਆਲ ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਰੋਏਗਾ। ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਦਾ ਤੰਦਰੁਸਤ ਰਹਿਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ। ਉਸ ਲਈ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਦੁੱਧ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ ਦਾ

ਨਿਸਚਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਆਮ ਮਾਵਾਂ ਵਾਂਗ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਦੁੱਧ ਪਿਆਉਣ ਲਈ ਉਸ ਦੇ ਰੋਣ ਦੀ ਉਡੀਕ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਮਾਤਾ ਨੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਭੁੱਖਾ ਹੋਣ ਦੀ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕਰਨ ਦਾ ਕੋਈ ਮੌਕਾ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ। ਦਿਆਲ ਆਪਣੇ ਵਿੱਚ ਪੂਰਾ ਖੁਸ਼ ਅਤੇ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਬਾਲਕ ਸੀ।

ਮਾਤਾ ਲਾਡਿੱਕੀ ਆਪਣੇ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਹੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਰਸਿਕਾ ਸੀ। ਨਿਤਨੇਮ ਕਰਨਾ ਤਾਂ ਪਰਿਵਾਰਕ ਪਰੰਪਰਾ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਸੀ ਪਰ ਲਾਡਿੱਕੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਕਾਰ ਕਰਦਿਆਂ ਵੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਉਚਾਰਣ ਕਰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ। ਬਹੁਤੀ ਬਾਣੀ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕੰਠ ਸੀ। ਸਵੇਰ ਲਏ ਮੁੱਖ ਵਾਕ ਨੂੰ ਉਹ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਮੁੱਖ ਉਚਾਰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ। ਪੇਕੇ ਘਰ ਵੀ ਉਸ ਉੱਤੇ ਕੋਈ ਪਾਬੰਦੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸ ਕੋਲ ਪੋਥੀਆਂ ਸਨ, ਸਮਾਂ ਸੀ। ਸਹੁਰੇ ਆ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਜੋ ਇਕੱਲ ਮਿਲੀ, ਉਸਨੂੰ ਉਸ ਨੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਲੇਖੇ ਲਾਇਆ। ਮਾਂ ਬਨਣ ਪਿਛੋਂ ਉਸ ਵਿਚ ਇਕ ਹੋਰ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ, ਜਿਸ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਉਹ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਗੁਣਗੁਣਾਉਂਦੀ ਸੀ, ਹੁਣ ਉਸ ਨੂੰ ਥੋੜੀ ਉੱਚੀ ਆਵਾਜ਼ ਵਿਚ ਉਚਾਰਨ ਲੱਗ ਪਈ। ਬਾਲਕ ਦਿਆਲ ਦੇ ਕੰਨਾਂ ਵਿਚ ਸਦਾ ਮਾਂ ਦੀਆਂ ਉਚਾਰਨ ਕੀਤੀਆਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀਆਂ ਤੁਕਾਂ ਹੀ ਪੈਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਲਾਡ ਲਡਾਉਂਦੀ ਦੀਆਂ ਤੁਕਾਂ ਵਧੇਰੇ ਉੱਚੀ ਆਵਾਜ਼ ਵਿਚ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚਲਾ ਸੰਗੀਤ ਬਾਲਕ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਚੰਗਾ ਲੱਗਦਾ ਅਤੇ ਉਹ ਖਿੜਖਿੜਾ ਕੇ ਹੱਸਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ। ਮਾਂ ਦੀਆਂ ਉਸ ਨਾਲ ਲਾਡਿੱਕੀਆਂ ਵਧਦੀਆਂ ਤਾਂ ਉਹ ਹੋਰ ਵਧੇਰੇ ਰਸ ਨਾਲ ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਣ ਲੱਗਦੀ।

ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਜੀਵਨ ਆਪਣੀ ਲੀਹ ਪੈ ਗਿਆ : ਮਾਤਾ ਲਾਡਿੱਕੀ ਨੇ ਸਵੇਰੇ ਸ਼ਾਮ ਦਾ ਨਿਤਨੇਮ ਸੰਭਾਲ ਲਿਆ। ਗੁਰਮੁਖੀ ਸਿੱਖਣ ਅਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਸੰਥਾ ਵਾਲੇ ਵੀ ਆਉਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਏ। ਪਰ ਮਾਤਾ ਦੇ ਰੁਝੇਵਿਆਂ ਨੇ ਬਾਲਕ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਕਮੀ ਨਹੀਂ ਆਉਣ ਦਿੱਤੀ। ਉਹ ਦਿਆਲ ਲਈ ਬਣਾਏ ਪੰਝੂੜੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਹੀ ਰੱਖਵਾ ਲੈਂਦੀ। ਜਿਹੜਾ ਵੀ ਕੋਈ ਬਾਲਕ ਨੂੰ ਚੁੱਕਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ, ਉਸਨੂੰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਕਿ ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਬਾਲਕ ਨੂੰ ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ 'ਸਤਿ ਨਿਰੰਕਾਰ' ਉਚਾਰੇ। ਇੰਝ ਹੀ ਬਾਲਕ ਨੂੰ ਪੰਝੂੜੇ ਵਿੱਚ ਪਾਉਣ ਪਿੱਛੋਂ ਵੀ ਕਰੇ। ਸਵੇਰ ਸ਼ਾਮ ਦੀ ਚੌਕੀ ਸਮੇਂ ਵੀ ਬਾਲਕ ਦੀ ਹਾਜ਼ਰੀ ਨਿਸਚਿਤ ਹੋ ਗਈ। ਉਹ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਦੀ ਗੋਦ ਵਿੱਚ ਬੈਠਾ ਆਉਣ ਜਾਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਮੱਥਾ ਟੇਕਦੇ ਦੇਖਦਾ ਅਤੇ ਖੁਸ਼ ਹੁੰਦਾ। ਬੱਚੇ ਲਈ ਦੋ ਚਾਰ ਜਾਣੇ ਪਛਾਣੇ ਚਿਹਰੇ ਵੇਖ ਲੈਣੇ ਹੀ ਖੁਸ਼ੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਪਛਾਣੇ

ਬੱਚੇ ਅਕਸਰ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮਾਂ ਨੂੰ ਪਛਾਨਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਪਹਿਲੇ ਸ਼ਬਦ ਅਕਸਰ 'ਮਾਂ', 'ਮਾਤਾ' ਹੀ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ ਪਰ ਬਾਲਕ ਦਿਆਲ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸ਼ਬਦ 'ਸਤਿ ਨਿਰੰਕਾਰ' ਦੇ ਹੀ ਨਿਕਲੇ। "ਤੱਤ ਨੰਕਾਰ" ਬੋਲਦਿਆਂ ਉਹ 'ਸਤਿ ਨਿਰੰਕਾਰ!' ਉਚਾਰਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਮਾਤਾ ਲਾਡਿੱਕੀ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਵਾਲਾ ਜੋ ਵੀ ਆਉਂਦਾ, ਉਹ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ 'ਸਤਿ ਨਿਰੰਕਾਰ' ਕਹਿੰਦਾ ਤਾਂ ਮਾਤਾ ਉਸ ਦੇ ਦੋਵੇਂ ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ 'ਸਤਿ ਨਿਰੰਕਾਰ' ਦਾ ਹੀ ਉਚਾਰਨ ਕਰਦੀ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਉਹ ਅਕਸਰ ਪੁੱਤਰ ਦਾ ਮੂੰਹ ਚੁੰਮ ਲੈਂਦੀ। ਬਾਲਕ ਨੂੰ ਦੂਰੀ ਖੁਸ਼ੀ ਮਿਲਦੀ-ਇਕ ਮਿਲਣ ਵਾਲੇ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਅਤੇ ਦੂਸਰਾ ਮਾਂ ਦਾ ਪਿਆਰ। ਇਸ ਖੁਸ਼ੀ ਵਿਚ ਖੀਵਾ ਹੋਇਆ ਉਹ ਅਕਸਰ ਹੱਥ ਜੋੜ ਲੈਂਦਾ ਅਤੇ 'ਸਤਿ ਨਿਰੰਕਾਰ' ਉਚਾਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ। ਮਾਤਾ ਦੀ ਮੂੰਹ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਉਚਰਦੇ ਰਹਿਣ ਲਈ ਆਦਤ ਦਾ ਇਹ ਪਹਿਲਾਂ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸੀ ਜੋ ਬਾਲਕ ਨੇ ਅਚੇਤ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਅਪਨਾ ਲਿਆ।

ਜਦ ਰਿੜਣ ਦੀ ਜਾਂਚ ਸਿੱਖ ਲਵੇ ਤਾਂ ਪੰਘੂੜੇ ਵਿਚ ਲੇਟਣਾ ਬੱਚੇ ਲਈ ਔਖਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਮੁਖੀ ਸਿੱਖਣ ਵਾਲੇ ਆਉਂਦੇ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਪੰਘੂੜੇ 'ਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਰਿੜਣ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀ। ਏਧਰ ਉਧਰ ਘੁੰਮਦਾ ਡਿਗਦਾ ਬਾਲਕ ਕਦੀ ਕਿਸੇ ਕੋਲ ਜਾਂਦਾ, ਕਦੀ ਕਿਸੇ ਕੋਲ। ਜਿਸ ਕੋਲ ਵੀ ਜਾਂਦਾ, ਉਸ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ 'ਸਤਿ ਨਿਰੰਕਾਰ' ਕਹਿ ਕੇ ਬੁਲਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਮਾਤਾ ਲਾਡਿੱਕੀ ਲਈ ਵੱਡੀ ਤਸੱਲੀ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਮਾਂ ਦੇ ਰਾਹ 'ਤੇ ਤੁਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ ਸੀ।

ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਖਰੂਦ ਕਰਨ ਦਾ ਸਬੱਬ ਮੰਨਦਿਆਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਣ ਲਿਖਣ ਸਮੇਂ ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਦੂਰ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਮਾਤਾ ਲਾਡਿੱਕੀ ਦਾ ਯਤਨ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਬਾਲਕ ਇਸ ਸਮੇਂ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਮਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਰਹੇ। ਜੇ ਉਹ ਸੁੱਤਾ ਨਾ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਗੋਦੀ ਵਿੱਚ ਬਿਠਾ ਲੈਂਦੀ। ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੇਰ ਪਿਛੋਂ ਬਾਲਕ ਗੋਦ ਵਿੱਚ ਉੱਤਰ ਕੇ ਕਦੀ ਕਿਸੇ ਕੋਲ ਜਾਂਦਾ, ਕਦੀ ਕਿਸੇ ਕੋਲ। ਪੜ੍ਹਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਮਾਤਾ ਉਸ ਨਾਲ ਮਿਲਣੋਂ, ਖੇਲਣੋਂ ਮਨ੍ਹਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦੀ। ਜਮਾਤਾਂ ਤਾਂ ਸਨ ਨਹੀਂ, ਇਕੱਲੇ ਇਕੱਲੇ ਨੇ ਪੜ੍ਹਣਾ, ਸਿੱਖਣਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਬਾਲਕ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਕਦੇ ਰੋਂਦਾ ਨਹੀਂ ਵੇਖਿਆ ਸੀ। ਤੋੜ ਫੋੜ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਪੜ੍ਹਣ ਲਿਖਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਇਕ ਹਿੱਸਾ ਹੀ ਬਣ ਗਿਆ। ਇਹੀ ਵਤੀਰਾ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਸਵੇਰੇ ਸ਼ਾਮ ਪਾਠ ਸਮੇਂ ਅਪਨਾਇਆ ਗਿਆ।

ਇੰਝ ਦੋ ਸਾਲ ਬੀਤ ਗਏ। ਗੋਦ ਵਿੱਚ ਚੁੱਕ ਕੇ ਲਿਆਂਦਾ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਬੱਚਾ ਹੁਣ ਚਲਣ ਫਿਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ ਸੀ। ਆਏ ਗਏ ਨੂੰ ਉਹ 'ਸਤਿ ਨਿਰੰਕਾਰ' ਕਹਿੰਦਿਆਂ ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਦਾ। ਸਵੇਰੇ ਸ਼ਾਮ ਦੇ ਨਿਤਨੇਮ ਅਤੇ ਪੜ੍ਹਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਜਮਾਤਾਂ ਦਾ ਉਹ ਹਿੱਸਾ ਬਣਦਾ। ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਉਹ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਅਤੇ ਪੜ੍ਹਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਨਿਹਾਰਦਾ ਜਿਵੇਂ ਕੁਝ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਮਝਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ। ਕੁਝ ਮੋਟੇ ਮੋਟੇ ਵਾਕ, ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਉਹ ਸਿੱਖ ਲੈਂਦਾ ਅਤੇ ਫਿਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲਗਾਤਾਰ ਉਚਾਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ, ਕਦੇ ਹੌਲੀ, ਕਦੇ ਤੇਜ਼। ਆਪਣੀ ਮਾਤਾ ਲਾਡਿੱਕੀ ਦੀ ਲਗਾਤਾਰ ਕੁਝ ਬੁੜਬੁੜਾਉਂਦੇ ਰਹਿਣ ਦੀ ਆਦਤ ਬਾਲਕ ਦਿਆਲ ਨੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਪਨਾ ਲਈ ਸੀ।

ਬਾਲਕ ਦਾ ਮਦਰੱਸੇ ਜਾਣਾ

ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਆਪਣੇ ਚੰਗੇ ਮਾੜੇ ਦਿਨਾਂ ਕਰ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸਮੇਂ ਦੀ ਚਾਲ ਵਿਚ ਫਰਕ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ : ਚੰਗੇ ਦਿਨ ਬੀਤਦਿਆਂ ਪਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ ਪਰ ਮਾੜੇ ਦਿਨ ਸਾਲਾਂ ਜਿੱਡੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਮੁੱਕਣ ਵਿੱਚ ਹੀ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੇ। ਉਂਝ ਬਾਕੀ ਕਰਤਾਰੀ ਨਿਯਮਾਂ ਵਾਂਗ ਸਮਾਂ ਆਪਣੀ ਤੋਰੇ ਤੁਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਚਾਲ ਵਿਚ ਕੋਈ ਤਬਦੀਲੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ।

ਅਜੇ ਕੱਲ੍ਹ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਜਦ ਬੀਬੀ ਲਾਡਿੱਕੀ ਮੁਕਲਾਵੇ ਆਈ ਸੀ। ਘਰ ਵਿੱਚ ਸਭ ਕੁਝ ਸੀ ਪਰ ਪਹਿਲੇ ਪੰਜ ਸਾਲ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਭਾਰੂ ਜਾਪਦੇ ਰਹੇ ਕਿਉਂਕਿ ਬੀਬੀ ਦੀ ਗੋਦ ਹਰੀ ਨਹੀਂ ਹੋਈ ਸੀ। ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਦਿਆਲਤਾ ਨਾਲ ਬਾਲਕ ਦਿਆਲ ਨੇ ਜਨਮ ਲਿਆ ਤਾਂ ਪਰਿਵਾਰ ਲਈ ਸਮੇਂ ਨੂੰ ਖੰਭ ਲੱਗ ਗਏ। ਪਿਛਲੇ ਪੰਜ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਵਾਪਰਿਆ। ਬਾਲਕ ਦਿਆਲ ਦਾ ਸਰੀਰ ਵਿਗਸਿਆ, ਉਸ ਬੋਲਣਾ, ਚਲਣਾ ਸਿੱਖਿਆ। ਅੱਜ ਉਹ ਘੜੀ ਆ ਗਈ ਜਦ ਉਸ ਨੂੰ ਪਸ਼ਤੋ, ਫਾਰਸੀ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਮਦਰੱਸੇ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ ਸੀ।

ਪਿਛਲੇ ਪੰਜ ਸਾਲ ਬਾਲਕ ਦਿਆਲ ਲਈ ਬੜੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਨ। ਸਰੀਰ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਤਾਂ ਨਜ਼ਰੀਂ ਪੈਂਦੀਆਂ ਸਨ, ਜਨਮ ਸਮੇਂ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਉੱਤੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਿਰਭਰ ਕਮਜ਼ੋਰ ਜਿਹਾ ਜਾਪਦੇ ਬੱਚੇ ਦਾ ਸਰੀਰ ਹੁਣ ਵੇਲੇ ਛੋਹਲੇ ਉਸ ਬਾਲਕ ਦੀ ਮਸਤ ਚਾਲ ਹਰ ਇਕ ਦਾ ਧਿਆਨ ਆਪਣੇ ਵੱਲ ਖਿਚਦੀ ਸੀ। ਮੋਟੀਆਂ ਭਾਰੀਆਂ ਔਖਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਖਿੱਚ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਹਰ ਸਮੇਂ ਨਸ਼ਿਆਈਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹੋਣ। ਚਿਹਰਾ ਕੋਮਲ ਸੀ, ਨੈਣ ਨਕਸ਼ ਤਿੱਖੇ ਸਨ ਪਰ ਸਮੁੱਚੀ ਦਿੱਖ ਵਿੱਚ ਮਾਸੂਮ ਦ੍ਰਿੜਤਾ ਸੀ। ਨਿਸ਼ਚੇ ਹੀ ਇਹ ਉਸ ਵਿਦਵਤਾ ਦਾ ਚਾਨਣ ਸੀ ਜਿਸ ਦੀ ਲੋਅ ਮਾਤਾ ਲਾਡਿੱਕੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਤੀ ਸਮਰਪਣ ਸਦਕਾ ਪੁੱਤਰ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿੱਚ ਜਗਾਈ ਸੀ। ਪੰਜ ਸਾਲ ਦੇ ਇਸ ਬਾਲਕ ਸਬੰਧੀ ਮਦਰੱਸੇ ਦੇ ਮੌਲਵੀ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਕਿ ਉਹ ਗੁਰਮੁਖੀ ਔਖਰਾਂ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਲਿਖਣ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਰੱਖਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਜਪੁ, ਆਨੰਦ, ਰਹਿਰਾਸ ਅਤੇ ਸੋਹਿਲਾ ਦੀਆਂ ਬਾਣੀਆਂ ਕੰਠ

ਸਨ ਅਤੇ ਉਹ ਪ੍ਰਭੂ ਚਰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਅਰਦਾਸ ਕਰਨ ਲਈ ਸੰਗਤ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ।

ਇਹ ਸਮਰੱਥਾ ਬਾਲਕ ਨੇ ਕਦੋਂ ਅਤੇ ਕਿਥੋਂ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ? ਇਸ ਦਾ ਜਵਾਬ ਕਿਸੇ ਕੋਲ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਵਧੇਰੇ ਲੋਕ ਤਾਂ ਇਸ ਉੱਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਹ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਅਲੌਕਿਕ ਸਮਰੱਥਾ ਸੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਚਮਤਕਾਰਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ ਪਰ ਮੌਲਵੀ ਨੂੰ ਇਸ ਦਾ ਭੇਤ ਪਤਾ ਸੀ। ਉਹ ਜਾਣਦਾ ਸੀ ਕਿ ਬੋਲੀ ਤਾਂ ਬਾਲਕ ਆਪਣੇ ਘਰ ਪਰਿਵਾਰ ਤੋਂ ਸਿੱਖਦਾ ਅਤੇ ਬੋਲਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕਿਸੇ ਬਾਲਕ ਜਾਂ ਬਾਲਿਕਾ ਨੂੰ ਬੋਲਣਾ ਤੁਰਨਾ ਸਿਖਾਉਣ ਲਈ ਉਚੇਚੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਸਗੋਂ ਉਹ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਧੀਨ ਬੋਲਣਾ, ਚਲਣਾ ਸਿੱਖਦਾ ਹੈ। ਇੰਝ ਹੀ ਬਾਲਕ ਨੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਖਣੀ ਅਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਣ ਅਤੇ ਕੰਠ ਕਰਨ ਦਾ ਉੱਦਮ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਅਧਿਆਪਕ ਨੇ ਪੈਂਤੀ ਅੱਖਰ ਲਿਖ ਕੇ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੇ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਨੂੰ ਕੰਠ ਕਰਵਾਉਣ ਲਈ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਦੁਹਰਾਉ ਦੀ ਕਿਰਿਆ ਵੀ ਨਹੀਂ ਅਪਨਾਈ। ਸਗੋਂ ਬਾਲਕ ਨੇ ਕੁਦਰਤੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਤੋਂ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ। ਇਸੇ ਨੂੰ ਵਿਦਵਾਨ ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਕਰਾਮਾਤ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਲੋਕ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਚਮਤਕਾਰ ਕਹਿ ਕੇ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

ਪੰਜਾਬੀ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਤੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਅੱਖਰ ਬਾਲਕ ਦਿਆਲ ਨੂੰ ਵਿਰਸੇ ਵਿਚ ਮਿਲੇ ਸਨ। ਆਪਣੇ ਗਰਭ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਮਾਤਾ ਲਾਡਿੱਕੀ ਬਾਲਕ ਨੂੰ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੀ ਰਹੀ ਸੀ, ਉਸ ਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਸਰਵਣ ਕਰਵਾਉਂਦੀ ਰਹੀ ਸੀ। ਇੰਝ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਾਲਕ ਦੇ ਖੂਨ ਵਿੱਚ ਹੀ ਪੰਜਾਬੀ ਅਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਰਚੀ ਵਸੀ ਸੀ। ਬਾਲਕ ਦੇ ਜਨਮ ਪਿਛੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਅਚੇਤ ਅਤੇ ਸੁਚੇਤ ਦੋਵਾਂ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਦਾ ਯਤਨ ਹੋਇਆ। ਮਾਤਾ ਨਿਤਨੇਮ ਕਰਨ ਲੱਗਿਆਂ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਗੋਦ ਵਿੱਚ ਬਿਠਾ ਲੈਂਦੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਦੋਵੇਂ ਹੱਥਾਂ ਨੂੰ ਜੋੜ ਕੇ ਫੜ ਲੈਂਦੀ। ਘਰ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸੀ-ਦੋਵੇਂ ਵੇਲੇ ਦੀਵਾਨ ਸੱਜਦੇ ਹਨ। ਸ਼ਾਇਦ ਹੀ ਕੋਈ ਦਿਨ ਅਜਿਹਾ ਹੋਵੇ ਜਦ ਬਾਲਕ ਦੀ ਉਥੇ ਹਾਜ਼ਰੀ ਨਾ ਹੋਵੇ।

ਘਰ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਅਤੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਸਿੱਖਣ ਵਾਲੇ ਬਾਕਾਇਦਾ ਆਉਂਦੇ ਸਨ। ਇੰਝ ਹੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਵੀ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਤਾਂ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਆਉਂਦਾ ਹੀ ਸੀ। ਬਾਲਕ ਨੂੰ ਮਾਤਾ ਨੇ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਇਸ ਵਾਤਾਵਰਣ ਤੋਂ ਵੱਖ ਨਹੀਂ ਹੋਣ ਦਿੱਤਾ। ਜਦ ਤਕ ਉਹ ਬੈਠਣ, ਰਿੜਣ ਜੋਗਾ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਮਾਤਾ ਉਸ ਦਾ ਪੰਝੂੜਾ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਕਰ ਲੈਂਦੀ ਰਹੀ। ਉਹ ਰਿੜਣ, ਖਲੋਣ ਅਤੇ ਚੱਲਣ ਜੋਗਾ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਸੰਗਤ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਆਉਂਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨਾਲ ਹੋਣੀ

ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਵੇਖਾ ਵੇਖੀ ਕਰਦਿਆਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਲੇਟਾਂ 'ਤੇ ਅੱਖਰ ਬਨਾਉਂਦਿਆਂ, ਮਾਂਜਦਿਆਂ ਹੀ ਬਾਲਕ ਨੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਖਣੀ ਸਿੱਖੀ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਕੰਠ ਕਰਨ ਦਾ ਕਾਰਜ ਵੀ ਇੰਝ ਹੀ ਨੇਪਰੇ ਚੜਿਆ। ਮਾਤਾ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਿਤਨੇਮ ਨੂੰ ਥੋੜ੍ਹੀ ਉੱਚੀ ਆਵਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਉਚਾਰਨ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀ ਸੋਧ ਤੋਂ ਹੀ ਬਾਲਕ ਦੇ ਉਚਾਰਨ ਵਿੱਚ ਸੁਧੀ ਆਈ। ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਵੇਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਅੱਗੇ ਸੁਧ ਬਾਣੀ ਉਚਾਰਨ ਲਈ ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ।

ਜਿਵੇਂ ਸਭ ਸਿਆਣੇ ਜਾਣਦੇ ਹਨ ਕਿ ਬੱਚਾ ਮਾਂ ਦੀ ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਬੋਲਦਾ ਸਿੱਖਦਾ ਹੈ ਪਰ ਬੱਚੇ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਮਾਂ ਬਾਪ ਨੂੰ ਵੀ ਇਹ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਉਸ ਬੋਲਣਾ ਸਿੱਖਣਾ ਕਦੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਸ ਤੋਂ ਕੀ ਸਿੱਖਿਆ। ਸਮਝਿਆ ਇਹੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਉਸ ਨੂੰ ਜਨਮ ਤੋਂ ਹੀ ਬੋਲਣਾ ਆਉਂਦਾ ਹੋਵੇ। ਬਾਲਕ ਦਿਆਲ ਸਬੰਧੀ ਵੀ ਇਹੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਪੰਜਾਬੀ, ਗੁਰਮੁਖੀ ਅਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਸਿੱਖੀ ਸਗੋਂ ਇਹ ਸਭ ਉਸ ਅੰਦਰ ਜਨਮ ਜਾਤ ਹੀ ਸਨ। ਅਸੀਂ ਇਸ ਕਥਨ ਵਿੱਚ ਏਨਾ ਵਾਧਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਬਾਲਕ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਤੋਂ ਟਪਕਦਾ ਨੂਰ ਉਸ ਦੀ ਇਸ ਵਿਲੱਖਣ ਵਿਦਵਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਸੀ। ਇਸ ਨੂਰ ਵਿਚ ਉਸ ਦੀ ਕਥਨੀ ਅਤੇ ਕਰਨੀ ਦੀ ਏਕਤਾ ਨੇ ਲਗਾਤਾਰ ਵਾਧਾ ਕੀਤਾ।

ਲੇਖਾ ਜੋਖਾ

“ਪੁੱਤਰ ਜੀ!”

“ਜੀ, ਮਾਤਾ ਜੀ?”

“ਅੱਜ ਦਾ ਲੇਖਾ ਜੋਖਾ?”

ਉਪਰੋਕਤ ਵਾਕਾਂ ਨਾਲ ਬਾਲਕ ਦਿਆਲ ਦੇ ਬੀਤੇ ਦਿਨ ਉੱਤੇ ਚਰਚਾ ਰੋਜ਼ ਰਾਤ ਸੌਣ ਸਮੇਂ ਮਾਤਾ ਲਾਡਿੱਕੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਵਿੱਚ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੀ। ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਕਹਾਣੀਆਂ ਸੁਣਨ ਦਾ ਬੜਾ ਸ਼ੌਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ੌਕ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਦਾਦੀਆਂ, ਨਾਨੀਆਂ ਪੂਰਾ ਕਰਦੀਆਂ ਆਈਆਂ ਹਨ ਪਰ ਮਹਾਪੁਰਖਾਂ ਦੀਆਂ ਮਾਵਾਂ ਨੇ ਇਸ ਸ਼ੌਕ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਆਚਰਨ ਉਸਾਰੀ ਲਈ ਵੀ ਵਰਤਿਆ ਹੈ। ਬਾਲਕ ਦਿਆਲ ਦੀ ਮਾਤਾ ਲਾਡਿੱਕੀ ਨੇ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਨੂੰ ਉਸ ਅੰਦਰੋਂ ਡਰ ਭੈ ਖਤਮ ਕਰਨ ਲਈ ਵਰਤਣ ਦਾ ਉੱਦਮ ਕੀਤਾ। ਉਹ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਸਾਖੀਆਂ ਸੁਣਾ ਸੁਣਾ ਬਾਲਕ ਨੂੰ ਜਤਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦੀ ਰਹੀ ਕਿ ਦੁੱਖ, ਸੁੱਖ, ਡਰ, ਭੈ ਸਭ ਮਨੁੱਖੀ ਮਨ ਦੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਜਿਵੇਂ ਚਾਹੇ, ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਹੱਸ ਹੱਸ ਚਰਖੜੀਆਂ ਉੱਤੇ ਚੜ੍ਹਣ, ਅੰਗ ਅੰਗ ਕਟਾਉਣ ਵਾਲੇ ਵੀ ਮਨੁੱਖ ਮਾਤਰ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਿਰਫ਼ ਮਨ ਨੂੰ ਸਾਧਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੀੜ ਵਿਚ ਵੀ ਸੁੱਖ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਸੌਣ ਸਮੇਂ ਸਾਖੀਆਂ, ਕਿੱਸੇ, ਕਹਾਣੀਆਂ ਸੁਣਨ, ਸੁਣਾਉਣ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ ਇਹ ਕਾਰਜ ਬਾਲਕ ਦਿਆਲ ਦੇ ਬੀਤੇ ਦਿਨ ਦੇ ਲੇਖੇ ਜੋਖੇ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਗਿਆ। ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਬਿਸਤਰਿਆਂ ਵਿਚ ਲੇਟਦਿਆਂ ਹੀ ਮਾਂ-ਪੁੱਤਰ ਵਿਚ ਬਾਲਕ ਵੱਲੋਂ ਬਿਤਾਏ ਦਿਨ ਦਾ ਲੇਖਾ ਜੋਖਾ ਹੋਣ ਲੱਗਦਾ। ਬਾਲਕ ਦੱਸਦਾ ਕਿ ਉਹ ਸਵੇਰੇ ਕਦ ਉਠਿਆ ਅਤੇ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਉਸ ਨੇ ਕੀ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਕੀ ਕੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ। ਮਾਤਾ ਉਸ ਉੱਤੇ ਟਿੱਪਣੀ ਕਰਦੀ ਜਾਂਦੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਦੱਸਦੀ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਕੀ ਕੁਝ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਦੱਸੀ ਜੀਵਨ ਜਾਂਚ ਅਨੁਸਾਰ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਲਈ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਸ਼ਾਬਾਸ਼ ਮਿਲਦੀ। ਮਾਤਾ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਦਲੀਲ ਨਾਲ ਦੱਸਦੀ ਕਿ ਕੀ ਕੁਝ ਗੁਰਮਤਿ

ਅਨੁਸਾਰੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਪੁੱਤਰ ਦਿਆਲ ਨੂੰ ਬੋਲਣ, ਬਹਿਸ ਕਰਨ ਦਾ ਉਹ ਪੂਰਾ ਮੌਕਾ ਦਿੰਦੀ। ਬਾਲਕ ਵੀ ਇਸ ਵਿੱਚ ਵੱਧ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਹਿੱਸਾ ਲੈਂਦਾ। ਮਾਤਾ ਲਾਡਿੱਕੀ ਨੂੰ ਇਸ ਦੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਤੋਂ ਪੂਰੀ ਸੰਤੁਸ਼ਟੀ ਸੀ। ਬਾਲਕ ਦੇ ਆਚਰਣ ਨਿਰਮਾਣ ਵਿੱਚ ਇਸ ਲੇਖੇ-ਜੋਖੇ ਨੇ ਬੜਾ ਅਹਿਮ ਹਿੱਸਾ ਪਾਇਆ।

ਮਨੁੱਖ ਵੱਲੋਂ ਆਪਣੇ ਬੀਤੇ ਦਾ ਲੇਖਾ ਜੋਖਾ ਹੀ ਮਨੁੱਖੀ ਇਤਿਹਾਸ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਕੁਝ ਇਕ ਨੇ ਡਾਇਰੀ ਅਤੇ ਕੁਝ ਨੇ ਸਵੈ ਜੀਵਨੀ ਲਿਖਣਾ ਕਿਹਾ ਹੈ। ਜੋ ਇਤਿਹਾਸ ਸਾਨੂੰ ਸਕੂਲਾਂ, ਕਾਲਜਾਂ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਵੀ ਕਿਸੇ ਸਮਰਥ, ਪ੍ਰਤਿਭਾਸ਼ਾਲੀ ਮਨੁੱਖ ਜਾਂ ਸਮੂਹ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੇ ਗਏ ਕਾਰਜਾਂ ਦਾ ਲੇਖਾ ਜੋਖਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਕੀਤੇ ਉੱਤੇ ਨਜ਼ਰਸਾਨੀ ਕਰਨਾ, ਉਸ ਦਾ ਲੇਖਾ ਜੋਖਾ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਰੱਖਣਾ ਜਾਗਰੂਕ (ਚੇਤੰਨ) ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣੇ ਤਰੱਕੀ ਸਫਲਤਾ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਸਾਧਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮਾਤਾ ਲਾਡਿੱਕੀ ਜਾਣਦੀ ਸੀ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਜੋ ਅੱਜ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜੇ ਕੱਲ੍ਹ ਉਸ ਦੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਤੋਂ ਸਬਕ ਲਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਅਤੇ ਉਸ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਲੋਕ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਅਮੀਰੀ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਇਸੇ ਰਸਤੇ ਤੋਰਿਆ ਹਾਲਾਂਕਿ ਘਰ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿੱਚ ਉਸ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਯਤਨਾਂ ਨੂੰ ਫਜ਼ੂਲ ਕਹਿਣ ਵਾਲੇ ਵੀ ਸਨ।

ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਵਰਤਾਰੇ, ਬੀਤੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਵਾਪਰੇ ਤੋਂ ਕੁਝ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਰੁਚੀ ਨਹੀਂ ਰਹੀ। ਰਿਸ਼ੀਆਂ ਮੁਨੀਆਂ ਦੇ ਇਸ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਇਹ ਮਾਨਤਾ ਪ੍ਰਬਲ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਆ ਕੇ ਮਨੁੱਖ ਜੋ ਕੁਝ ਵੀ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਵਿੱਚ ਉਸ ਦਾ ਆਪਣਾ ਕੋਈ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਕਰਨ ਕਰਾਵਨ ਵਾਲਾ ਤਾਂ ਕਰਤਾਰ ਹੈ, ਮਨੁੱਖ ਤਾਂ ਬੱਸ ਉਸ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਕਠਪੁਤਲੀ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਆਪਣੇ ਵੱਸ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਕਰਤਾਰ ਦੀ ਇੱਛਾ ਬਿਨਾਂ ਤਾਂ ਇਕ ਪੱਤਾ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਹਿਲਦਾ। ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕੀਤੇ ਦਾ ਲੇਖਾ ਜੋਖਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਰੱਖਣ ਦੀ ਤਾਂ ਕਰਨ ਕਰਾਵਨ ਹਾਰ ਦੀ ਮਹਿਮਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਸਮਾਂ ਲਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਉਸੇ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾਲਤਾ ਕਾਰਣ ਸਭ ਕੁਝ ਵਾਪਰਿਆ।

ਅਧਿਆਤਮਵਾਦੀਆਂ ਦੇ ਇਸ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਸਾਡੇ ਵਿੱਚ ਇਤਿਹਾਸ ਪ੍ਰਤੀ ਅਲਗਾਉ ਵਿੱਚ ਨਿਕਲਿਆ ਹੈ। ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇੱਥੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨਹੀਂ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ। ਜਿਸ ਸਭਿਆਚਾਰ ਉੱਤੇ ਅੱਜ ਅਸੀਂ ਮਾਣ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਉਸ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਵੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਅਤੇ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀਆਂ ਨੇ ਖੋਜਿਆ ਅਤੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ।

ਵੈਦਿਕ ਰੀਤੀ ਨਾਲ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਦਰਜ ਬਾਣੀ ਵਿਚੋਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਅਨੇਕਾਂ ਤੁਕਾਂ ਲੱਭੀਆਂ ਹਨ ਜਿਹੜੀਆਂ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਲੇਖਾ ਜੋਖਾ ਰੱਖਣ ਦੇ ਯਤਨਾਂ ਨੂੰ ਨਕਾਰਦੀਆਂ ਜਾਪਦੀਆਂ ਹਨ। ਮਿਸਾਲ ਵੱਜੋਂ ਸਿਰੀ ਰਾਗ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ ਜੀਵ ਦੇ ਬੋਲਣ, ਖਾਣ, ਚਲਣ, ਸੁਨਣ ਅਤੇ ਸਾਹ ਲੈਣ ਦੀ ਗਿਣਤੀ, ਸਮਾਂ ਨਿਸਚਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਕੋਈ ਹਿਸਾਬ ਕਿਤਾਬ ਰੱਖਣ ਦੀ ਕੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ ?

ਲੇਖੈ ਬੋਲਣੁ ਬੋਲਣਾ ਲੇਖੈ ਖਾਣਾ ਖਾਉ ॥

ਲੇਖੈ ਵਾਟ ਚਲਾਈਆ ਲੇਖੈ ਸੁਣਿ ਵੇਖਾਉ ॥

ਲੇਖੈ ਸਾਹ ਲਵਾਈਅਹਿ ਖੜਕਿ ਪੁਛਣ ਜਾਉ ॥

(ਅੰਕ : ੧੫)

ਇਸੇ ਰਾਗ ਵਿੱਚ ਉਚਾਰੀ ਇਕ ਤੁਕ ਲੇਖਾ ਇਕੋ ਆਵਹੁ ਜਾਹੁ ॥ (ਅੰਕ ੨੫) ਦੇ ਅਰਥ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਆਉਣ ਜਾਣ (ਜਨਮ ਮਰਨ) ਦਾ ਲੇਖਾ ਤਾਂ ਉਸ ਕਰਤਾਰ ਕੋਲ ਹੀ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਆਪਣੀ ਕੀ ਜਾਹ ਹੈ ?

ਜਪੁ ਵਿੱਚ ਵੀ ਦਰਜ ਹੈ ਕਿ ਲੇਖਾ ਰੱਖਣ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ ? ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਤਾਂ ਵਿਣਾਸੁ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣਾ ਹੀ ਹੈ :

ਲੇਖਾ ਹੋਇ ਤਾਂ ਲਿਖੀਐ

ਲੇਖੇ ਹੋਇ ਵਿਣਾਸੁ ॥

(ਅੰਕ : ੫)

ਏਹੁ ਲੇਖਾ ਲਿਖ ਜਾਣੈ ਕੋਇ ॥

ਲੇਖਾ ਲਿਖਿਆ ਕੇਤਾ ਹੋਇ ॥

(ਅੰਕ : ੩)

ਪਰ ਮਾਤਾ ਲਾਡਿੱਕੀ ਜਾਣਦੀ ਸੀ ਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀਆਂ ਇਹ ਅਤੇ ਹੋਰ ਤੁਕਾਂ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਲੇਖਾ ਜੋਖਾ ਕਰਨੋਂ ਨਹੀਂ ਰੋਕਦੀਆਂ। ਇਹ ਅਰਥ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੁਕਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰੇ ਸ਼ਬਦ ਅਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਤੋਂ ਵੱਖ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਮੰਤਵ ਸਾਧਨ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਤੁਕਾਂ ਤਾਂ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਏਨਾ ਵੱਡਾ, ਏਨਾ ਵਿਸ਼ਾਲ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਉਸ ਦਾ ਲੇਖਾ ਜੋਖਾ, ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਤਾਂ ਕਰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਦੀ ਹੈ। ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸੱਚੇ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਹਰ ਕਰਮ

ਦਾ ਹਿਸਾਬ ਹੁੰਦਾ ਹੈ (ਕਰਮੀ ਕਰਮੀ ਹੋਇ ਵਿਚਾਰ ॥ ਸਦਾ ਆਪੁ ਸਚਾ ਦਰਬਾਰ ॥) ।
ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਹਿਸਾਬ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ ਦਾਤਾ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਆਪਣੇ ਕਰਮਾਂ ਦਾ
ਹਿਸਾਬ ਕਿਤਾਬ ਕਰਨ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ?

ਸੱਚ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਗਲਤੀਆਂ ਦਾ ਪੁਤਲਾ ਹੈ । ਜਦ ਤੱਕ ਉਹ ਕੀਤੇ
ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਲੇਖਾ ਜੋਖਾ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗਾ, ਨਾ ਉਸ ਨੂੰ ਗਲਤੀਆਂ ਲੱਭਣਗੀਆਂ, ਨਾ
ਚੰਗਿਆਈਆਂ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗੇਗਾ । ਮੰਦੇ ਚੰਗੇ ਕਰਮਾਂ ਨੂੰ ਕਰਨ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ
ਨਤੀਜਿਆਂ ਦਾ ਲੇਖਾ ਜੋਖਾ ਕਰਨਾ ਹੀ ਪਵੇਗਾ । ਮਾਤਾ ਲਾਡਿੱਕੀ ਨੇ ਦਿਆਲ ਦੀ
ਕਥਨੀ ਕਰਨੀ ਦੀ ਏਕਤਾ ਨੂੰ ਪਰਪੱਕ ਕਰਨ ਲਈ ਬਾਲਕ ਦੇ ਕਰਮਾਂ, ਅਨੁਭਵਾਂ
ਦਾ ਲੇਖਾ ਜੋਖਾ ਕਰਨ ਦੀ ਰੀਤ ਤੋਰੀ ਜਿਸ ਦੇ ਬੜੇ ਸਾਰਥਕ ਨਤੀਜੇ ਨਿਕਲੇ ।

ਸੱਚ ਬਨਾਮ ਝੂਠ

“ਪੁੱਤਰ ਜੀ !”

“ਜੀ, ਮਾਤਾ ਜੀ ?”

“ਅੱਜ ਮਦਰਸੇ ਜਾਣਾ ਕਿਵੇਂ ਰਿਹਾ ?”

“ਕੁਝ ਖਾਸ ਨਹੀਂ।”

“ਤਫ਼ਸੀਲ ਨਾਲ ਦੱਸੋ।” ਮਾਤਾ ਲਾਡਿੱਕੀ ਨੇ ਰਾਤ ਨੂੰ ਲੇਖਾ ਜੋਖਾ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਘਰੋਂ ਦੁਕਾਨ 'ਤੇ ਗਏ। ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੇ ਕਾਦਰ ਚਾਚਾ ਜੀ ਨੂੰ ਆਉਣ ਲਈ ਕਿਹਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਹ ਆਏ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਤਿੰਨੇ ਮਦਰਸੇ ਵੱਲ ਚੱਲ ਪਏ। ਰਸਤੇ ਵਿੱਚ ਕਾਦਰ ਚਾਚਾ ਨੇ ਬੁੰਦੀ ਖ਼ਰੀਦੀ। ਮੁਨਸ਼ੀ ਜੀ ਹੁਜ਼ੜੇ 'ਚ ਸਨ। ਤਾਲਬ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਘੇਰੀ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਅਦਾਬ ਅਰਜ਼ ਪਿਛੋਂ ਅਸੀਂ ਵੀ ਮੁਨਸ਼ੀ ਜੀ ਕੋਲ ਜਾ ਬੈਠੇ। ਚਾਚਾ ਜੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਕੁਝ ਗੁਫ਼ਤਗੂ ਕੀਤੀ। ਫੇਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਪੈਸੇ ਅਤੇ ਬੁੰਦੀ ਦਾ ਥੈਲਾ ਫੜਾ ਦਿੱਤਾ। ਮੁਨਸ਼ੀ ਜੀ ਨੇ ਖਾਦਮ ਨੂੰ ਆਵਾਜ਼ ਮਾਰੀ ਅਤੇ ਬੁੰਦੀ ਦਾ ਥੈਲਾ ਉਸ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਪਿਤਾ ਜੀ ਅਤੇ ਚਾਚਾ ਜੀ ਥੋੜ੍ਹੀ ਥੋੜ੍ਹੀ ਲੈ ਕੇ ਵਾਪਸ ਆ ਗਏ ਅਤੇ ਮੈਂ ਪਹਿਲੀ ਜਮਾਤ ਦੇ ਤਾਲਬਾਂ ਨਾਲ ਜਾ ਬੈਠਾ।”

“ਕੁਝ ਪੜ੍ਹਾਇਆ ਵੀ ਅੱਜ ?”

“ਹਾਂ, ਮੁਨਸ਼ੀ ਜੀ ਨੇ ਅਲਫ਼..ਅਨਾਰ, ਬੇ...ਬਕਰੀ, ਪੇ..ਪੱਖਾ, ਤੇ..ਟੋਪੀ ਸਿਖਾਇਆ। ਫੱਟੀ ਉੱਤੇ ਕੁਝ ਤਾਲਬਾਂ ਨੇ ਅੱਖਰ ਲਿਖੇ ਵੀ। ਮੁੱਲਾਂ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਤਾਲਬ ਨੂੰ ਮਾਰਿਆ ਵੀ।”

“ਕਿਉਂ ਮਾਰਿਆ ?”

“ਉਸ ਨੇ ਝੂਠ ਬੋਲ ਕੇ ਖਾਦਮ ਕੋਲੋਂ ਦੋ ਵਾਰ ਬੁੰਦੀ ਲੈ ਲਈ ਸੀ।”

“ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਝੂਠ ਬੋਲਣ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਮਿਲੀ ਹੋਈ।” ਮਾਤਾ ਨੇ ਕਿਹਾ।

“ਕਾਹਦਾ ਝੂਠ ? ਉਸ ਦਾ ਦਿਲ ਵਧੇਰੇ ਖਾਣ ਨੂੰ ਕਰਦਾ ਹੋਏਗਾ। ਸ਼ਾਇਦ ਭੁੱਖ ਲੱਗੀ ਹੋਵੇ। ਉਸ ਨੂੰ ਤਾਂ ਸਗੋਂ ਹੋਰ ਬੁੰਦੀ ਮਿਲਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਸੀ।” ਦਿਆਲ ਦੀ ਰਾਇ ਸੀ।

“ਨਹੀਂ ਪੁੱਤਰ ਜੀ।”

“ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ? ਮੈਂ ਕੁਝ ਹੋਰ ਖਾਣ ਲਈ ਮੰਗਾਂ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਦੇ ਦਿੰਦੇ ਓ-
ਮਾਰਦੇ ਥੋੜੀ ਓ।” ਦਿਆਲ ਦੀ ਦਲੀਲ ਸੀ।

“ਨਹੀਂ, ਬੇਟਾ। ਹਰ ਥਾਂ, ਹਰ ਸਮੇਂ ਇੰਝ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।” ਮਾਤਾ ਨੇ ਕਿਹਾ,
“ਇਕੱਲੇ ਹੋਈਏ ਤਾਂ ਹੋਰ ਗੱਲ ਹੈ। ਸੰਗਤ ਵਿੱਚ ਹੋਈਏ ਤਾਂ ਜਿੰਨਾ ਹਿੱਸੇ ਆਵੇ,
ਓਨਾ ਹੀ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਮਠਿਆਈ ਵਿੱਡ ਭਰਨ ਲਈ ਨਹੀਂ ਖਾਈਦੀ, ਇਹ
ਤਾਂ ਮੂੰਹ ਮਿੱਠਾ ਕਰਨ, ਆਖਣੀ ਖੁਸ਼ੀ ਦੱਸਣ ਲਈ ਖਾਈਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਮੁੰਡੇ ਨੇ ਝੂਠ
ਬੋਲ ਕੇ, ਧੋਖਾ ਦੇ ਕੇ, ਆਪਣੇ ਹਿੱਸੇ ਤੋਂ ਵੱਧ ਚੀਜ਼ ਲੈਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ। ਉਸ ਨੂੰ
ਗਲਤ ਬਿਆਨੀ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਮਿਲੀ। ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਸਦਾ ਸੱਚ ਬੋਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।”

“ਸੱਚ ਕੀ ਹੁੰਦੈ, ਮਾਤਾ ਜੀ?”

“ਜੇ ਕੁਝ ਜਿਵੇਂ ਵਾਪਰਿਆ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਉਂਝ ਹੀ ਦੱਸਣਾ ਸੱਚ ਬੋਲਣਾ
ਅਖਵਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਜਦ ਬਿਆਨ ਵਿੱਚ ਮਿਲਾਵਟ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਕਹੇ ਨੂੰ ਝੂਠ
ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਕਦੇ ਝੂਠ ਨਹੀਂ ਬੋਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ, ਸਦਾ ਸੱਚ
ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।”

“ਝੂਠ ਬੋਲਣ ਨਾਲ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ?” ਬਾਲਕ ਨੇ ਮਾਤਾ ਤੋਂ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਝੂਠ ਬੋਲਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਲੋਕ ਮਾੜਾ ਸਮਝਦੇ ਹਨ, ਉਸ ਦਾ ਅੱਗੋਂ ਕੋਈ
ਇਤਬਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ।” ਮਾਤਾ ਨੇ ਦੱਸਿਆ, “ਝੂਠ ਨਾਲ ਸੱਚ ਵਿਗੜਦਾ ਹੈ।
ਝੂਠ ਬੋਲਣ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਮਨ ਉੱਤੇ ਬੋਝ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਆਤਮਾ ਮੈਲੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਕ
ਝੂਠ ਲੁਕਾਉਣ ਲਈ ਕਈ ਝੂਠ ਬੋਲਣੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਆਪਣੇ ਲਾਭ ਲਈ ਆਦਮੀ ਨੂੰ
ਕਦੇ ਝੂਠ ਨਹੀਂ ਬੋਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਝੂਠੇ
ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਕੋਈ ਪਿਆਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ :

ਪਿਰ ਘਰਿ ਸੋਹੈ ਨਾਰਿ ਜੇ ਪਿਰ ਭਾਵਏ ਜੀਉ ॥

ਝੂਠੇ ਵੈਣ ਚਵੇ ਕਮਿ ਨ ਆਵਏ ਜੀਉ ॥

ਝੂਠੁ ਅਲਾਵੈ ਕਾਮਿ ਨ ਆਵੇ ਨਾ ਪਿਰ ਦੇਖੇ ਲੈਣੀ ॥ (੬੮੯)

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਰਾਮਕਲੀ ਵਿੱਚ ਸਾਹੇ ਸੋਧਣ ਵਾਲੇ ਪੰਡਤਾਂ ਨੂੰ ਵੀ
ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਝੂਠ ਬੋਲ ਕੇ ਆਪਣੀ ਦੁਕਾਨਦਾਰੀ ਨਹੀਂ ਚਲਾਉਣੀ
ਚਾਹੀਦੀ, ਸੱਚ ਬੋਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ :

ਝੂਠ ਨ ਬੋਲਿ ਪਾਕੇ ਸਚ ਰਹੀਐ ॥

ਹਉਮੈ ਜਾਇ ਸਬਦਿ ਘਰੁ ਬਹੀਐ ॥

(੯੦੪)

ਸਿਧ ਗੋਸਟਿ ਵਿਚ ਵੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਝੂਠ ਦਾ ਕੋਈ ਆਸਰਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ, ਸਭ ਦਾ ਕਲਿਆਣ ਸੱਚ ਨਾਲ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ :

ਸਾਚੋ ਉਪਜੈ, ਸਾਚਿ ਸਮਾਵੈ, ਸਾਚੇ ਸੂਚੇ ਏਕ ਮਇਆ ॥

ਝੂਠੇ ਆਵਿਹ, ਠਵਰ ਨ ਪਾਵਹਿ, ਦੂਜੇ ਆਵਾਗਉਣ ਭਇਆ ॥

(੯੪੦)

ਇਸ ਲਈ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਕਦੀ ਝੂਠ ਨਹੀਂ ਬੋਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ, ਝੂਠ ਦਾ ਆਸਰਾ ਨਹੀਂ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ।”

“ਜੀ ਮਾਤਾ ਜੀ।”

“ਇਸ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਸੱਚ ਨੂੰ ਮਹਾਪੁਰਖਾਂ ਨੇ ਏਨਾ ਵਡਿਆਇਆ ਹੈ ਕਿ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਹੀ ਸੱਚ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।”

“ਪਰਮਾਤਮਾ ਸੱਚ ਹੈ? ਮਾਤਾ ਜੀ?”

“ਹਾਂ, ਪੁੱਤਰ ਜੀ! ਸੱਚ ਵਿੱਚ ਮਿਲਾਵਟ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਸੱਚ ਕਦੀ ਬਦਲਦਾ ਨਹੀਂ। ਉਹ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਏਹ ਸਾਰੇ ਗੁਣ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਵੀ ਹਨ।”

“ਜੀ! ਏਸੋਂ ਲਈ ਜਪੁ ਜੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ :

ਆਦਿ ਸਚੁ ॥ ਜੁਗਾਦਿ ਸਚੁ ॥ ਹੈ ਭੀ ਸਚੁ ॥

ਨਾਨਕ ਹੋਸੀ ਭੀ ਸਚੁ ॥”

ਬਾਲਕ ਨੇ ਮਾਤਾ ਦੀ ਹਾਮੀ ਭਰੀ।

ਸੱਚ ਨੂੰ ਤਾਂ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਨੇ ਕਸੌਟੀ ਮੰਨਿਆ ਹੈ :

ਮਨੁ ਸਚ ਕਸਵਟੀ ਲਾਈਐ

ਤੁਲੀਐ ਪੂਰੇ ਤੋਲਿ ॥

(੨੨)

ਉਹ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ :

ਤੇਰਾ ਸਚੁ ਨਾਮ ਪਰਮੇਸਰਾ ॥

(੧੧੬੮)

ਉਹ ਸਚੁ ਬੋਲਣ ਵਾਲੇ, ਉਸ ਦੇ ਪੈਰੋਕਾਰ ਤੋਂ ਬਲਿਹਾਰੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ :

ਹਉ ਬਲਿਹਾਰੀ ਤਿਨ ਕਉ ਜਿ ਅਨਦਿਨੁ ਸਚੁ ਲਵੈ ॥ (੩੪)

“ਪਰ ਪੁੱਤਰ ਜੀ।” ਥੋੜ੍ਹਾ ਸਾਹ ਲੈ ਕੇ ਮਾਤਾ ਮੁੜ ਬੋਲੀ, “ਸੱਚ ਬੋਲਣ, ਸਮਝਣ ਲਈ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਹਿਰਦਾ ਸੱਚਾ, ਨਿਰਛੱਲ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਵਿਚ ਕਿਆ ਸੁੰਦਰ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ :

ਸਚੁ ਤਾ ਪਰ ਜਾਣੀਐ ਜਾ ਰਿਦੈ ਸਚਾ ਹੋਇ ॥
ਕੂੜ ਕੀ ਮਲ ਉਤਰੈ ਤਨ ਕਰੈ ਹੱਛਾ ਹੋਇ ॥
ਸੁਚ ਤਾ ਪਰ ਜਾਣੀਐ ਜਾਂ ਸਚਿ ਧਰੇ ਪਿਆਰੁ ॥

... ..

ਸਚੁ ਸਭਨਾ ਹੋਇ ਦਾਰੂ ਪਾਪ ਕਢੈ ਧੋਇ ॥
ਨਾਨਕ ਵਖਾਣੈ ਬੇਨਤੀ ਜਿਨ ਸਚੁ ਪਲੈ ਹੋਇ ॥ (੪੬੮)

“ਉਂਝ ਤਾਂ ਸਚੁ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਹੈ, ਪਵਿੱਤਰ ਹੈ, ਕਲਿਆਣਕਾਰੀ ਹੈ ਪਰ ਪੁੱਤਰ ਜੀ! ਸੁਚ ਆਚਾਰ, ਸੁਧ ਆਚਰਨ ਉਸ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਡਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ :

ਮਨਹਠ ਬੁਧੀ ਕੇਤੀਆ, ਕੇਤੇ ਬੇਦ ਵਿਚਾਰ ॥....
ਸਚਹੁ ਓਰੈ ਸਭੁ ਕੋ ਉਪਰਿ ਸਚੁ ਆਚਾਰੁ ॥ (੬੨)

ਇਸ ਲਈ ਪੁੱਤਰ ਜੀ! ਸਦਾ ਸਚ ਬੋਲਣਾ ਹੈ, ਝੂਠ ਕਦੀ ਨਹੀਂ ਕਹਿਣਾ।”
“ਜੀ ਮਾਤਾ ਜੀ।”

ਨਿਰੰਕਾਰ

“ਪੁੱਤਰ ਜੀ!”

“ਜੀ ਪੁੱਤਰ ਜੀ!”

“ਅੱਜ ਸਵੇਰੇ ਜਪੁ ਜੀ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਦਿਆਂ ਮਨ ਭਟਕ ਗਿਆ।” ਬਾਲਪਨ ਦੀ ਦਹਿਲੀਜ਼ ਪਾਰ ਕਰਦੇ...ਦਿਆਲ ਨੇ ਮਾਤਾ ਲਾਡਿੱਕੀ ਨੂੰ ਲੇਖਾ ਦਿੰਦਿਆਂ ਦੱਸਿਆ।

“ਕਿਉਂ ਪੁੱਤਰ ਜੀ, ਜਪੁ ਜੀ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਬਾਣੀ ਸਮਝੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਲੱਖਾਂ ਸਿੱਖ ਸਵੇਰੇ ਬਾਣੀ ਦਾ ਰਸ ਮਾਣਦੇ ਹਨ। ਤੁਹਾਡਾ ਮਨ ਕਿਉਂ ਭਟਕ ਗਿਆ?”

“ਮਾਤਾ ਜੀ! ਜਪੁ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਮੰਗਲਾਚਰਨ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਮੂਲ ਮੰਤਰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਾਂ।” ਦਿਆਲ ਨੇ ਆਪਣੀ ਭਟਕਣਾ ਦੱਸਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਵਿਚ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ ਸਰੂਪ ਬਿਆਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਇਕ, ਸਦਾ ਸੱਚ, ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਨੂੰ ਬਨਾਉਣ ਅਤੇ ਚਲਾਉਣ ਵਾਲਾ, ਅਕਾਲ, ਨਿਰਭਉ, ਨਿਰਵੈਰ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਤੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਮਾਨ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।”

“ਠੀਕ ਕਹਿੰਦੇ ਓ, ਪੁੱਤਰ ਜੀ!”

“ਇਹ ਗੁਣ ਕਿਸੇ ਆਕਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ ਕਿਉਂਕਿ ਆਕਾਰ ਸਦਾ ਬਦਲਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਅਕਾਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ, ਉਹ ਸਦਾ ਸੱਚ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ। ਜੇ ਉਹ ਚੇਤਨਸ਼ੀਲ ਹੋਣ ਤਾਂ ਉਹ ਨਿਰਭਉ, ਨਿਰਵੈਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ।”

“ਬਿਲਕੁੱਲ ਠੀਕ ਹੈ।”

“ਇਸ ਲਈ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਜਾਂ ਕਰਤਾਰ ਜ਼ਰੂਰੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨਿਰਆਕਾਰ, ਚੇਤਨਾ ਰਹਿਤ ਸ਼ਕਤੀ ਹੋਈ।” ਦਿਆਲ ਨੇ ਮਾਤਾ ਵੱਲ ਪ੍ਰਸ਼ਨਸੂਚਕ ਨਜ਼ਰਾਂ ਨਾਲ ਵੇਖਿਆ, “ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਨਿਰੰਕਾਰ ਕਿਹਾ ਹੈ। ਜਪੁ ਜੀ ਵਿੱਚ ਨਿਰੰਕਾਰ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਕਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ ਹੈ :

ਕੁਦਰਤ ਕਵਣ ਕਹਾ ਵੀਚਾਰ ॥
 ਵਾਰਿਆ ਨ ਜਾਵਾ ਏਕ ਵਾਰ ॥
 ਜੋ ਤੁਧੁ ਭਾਵੈ ਸਾਈ ਭਲੀ ਕਾਰ ॥
 ਤੂ ਸਦਾ ਸਲਾਮਤ ਨਿਰੰਕਾਰ ॥

ਏਸ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਇਸ ਅੰਤ ਵਾਲੀਆਂ ਚਾਰ ਪਉੜੀਆਂ ਹਨ।”

“ਹਾਂ, ਪੁੱਤਰ ਜੀ!” ਮਾਤਾ ਲਾਡਿੱਕੀ ਨੇ ਪੁੱਤਰ ਦਿਆਲ ਦੀ ‘ਹਾਂ’ ਵਿੱਚ ‘ਹਾਂ’ ਮਿਲਾਈ, “ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਥਾਂ-ਥਾਂ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੱਸਿਆ ਹੈ। ਆਸਾ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕਿਹਾ ਹੈ :

ਨਿਰੰਕਾਰ ਮਹਿ ਆਕਾਰੁ ਸਮਾਵੈ ਅਕਲ ਕਲਾ ਸਚੁ ਸਾਚਿ ਟਿਕਾਵੈ ॥
 ਸੋ ਨਰੁ ਗਰਭ ਜੋਨਿ ਨਹੀਂ ਆਵੈ ॥ (ਅੰਕ ੪੧੪)

ਸਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਲਿਖਿਆ ਹੈ :]@

ਸਗਲਿਆਂ ਭਉ ਲਿਖਿਆ ਸਿਰਿ ਲੇਖੁ ॥
 ਨਾਨਕ ਨਿਰਭਉ ਨਿਰੰਕਾਰੁ ਸਚੁ ਏਕ ॥ (੪੬੪)

“ਪਰ ਮਾਤਾ ਜੀ,” ਦਿਆਲ ਨੇ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਨਿਰੰਕਾਰ ਸਾਬਤ ਕਰਨ ਪਿੱਛੋਂ ਕਿਹਾ, “ਜਪੁ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸਤਿਗੁਰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ : “ਸਚੁ ਖੰਡਿ ਵਸੈ ਨਿਰੰਕਾਰ ॥ ਕਰਿ ਕਰਿ ਵੇਖੈ ਨਦਰਿ ਨਿਹਾਲ ॥” ਸੋਚਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਨਿਰ ਆਕਾਰ ਹੈ, ਉਹ ਕਿਧਰੇ ਰਹਿੰਦਾ ਵੀ ਹੈ? ਨਿਰਆਕਾਰ ਨੂੰ ਰਹਿਣ ਲਈ ਥਾਂ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕੀ?”

“ਹੋਰ ਸੋਚ ਲਉ, ਬੇਟਾ ਜੀ!”

“ਮਾਤਾ ਜੀ! ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਭਟਕਣ “ਸੋ ਦਰੁ” ਦੀ ਪਉੜੀ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਇਕ ਪਾਸੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੂੰ ਨਿਰੰਕਾਰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਦਰਬਾਰ ਲਾਉਂਦੇ ਹਨ ਜਿਥੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ ਆਸ ਪਾਸ ਧਰਮ ਰਾਜ, ਚਿਤਰ ਗੁਪਤ, ਇੰਦਰ, ਬਰੁਮਾ ਵਰਗੇ ਦੇਵਤੇ ਵੀ ਬੈਠੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਮੇਰੀ ਸਮਝ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ਕਿ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨਿਰੰਕਾਰ ਹੈ ਜਾਂ ਸਰੀਰਧਾਰੀ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਵਡੱਪਣ ਦਿਖਾਉਣ ਲਈ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਦਰਬਾਰ ਲਾਉਂਦਾ ਹੈ।”

“ਤੁਹਾਡੇ ਅੰਦਰ ਇਹ ਸਵਾਲ ਇਸ ਲਈ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਤੁਸੀਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਸੰਕਲਪ, ਦਰਸ਼ਨ ਨੂੰ ਇਕਾਈ ਵਜੋਂ ਨਹੀਂ ਵੇਖਿਆ ਸਗੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਭਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡ ਲਿਆ ਹੈ। ਦੂਸਰਾ ਤੁਸੀਂ ਕਵੀ ਅਤੇ ਵਾਰਤਾਕਾਰ ਵਿਚ ਹੁੰਦੇ ਲੇਖਣ ਕਲਾ ਦੇ ਅੰਤਰ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਤੀਸਰੇ ਤੁਹਾਡਾ ਧਿਆਨ ਰਚਨਾ ਦੇ ਮੂਲ ਭਾਵ ਦੀ ਥਾਂ ਉਸ ਦੀ ਆਲੋਚਨਾ ਵੱਲ ਹੈ ਜਿਸ ਕਾਰਨ

ਤੁਸੀਂ ਉਸ ਦੀ ਖੂਬਸੂਰਤੀ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਵੇਖਿਆ ਸਗੋਂ ਉਸ ਤੋਂ ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਆਪਣੇ ਮਤਲਬ ਦੇ ਅਰਥ ਕੱਢਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ।” ਮਾਤਾ ਲਾਡਿੱਕੀ ਨੇ ਬੜੇ ਸੰਕੋਚਵੇਂ ਅਤੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ।

“ਮੇਰੀ ਸਮਝ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਆਇਆ, ਮਾਤਾ ਜੀ!” ਦਿਆਲ ਨੇ ਮਾਤਾ ਨੂੰ ਵਿਸਥਾਰ ਵਿੱਚ ਸਮਝਾਉਣ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ।

“ਦੇਖੋ, ਪੁੱਤਰ ਜੀ!” ਥੋੜ੍ਹੇ ਠਰੰਮੇ ਪਿੱਛੋਂ ਮਾਤਾ ਲਾਡਿੱਕੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਧਰਮ ਕਿਸੇ ਮੂਰਖ ਦੇ ਮਨ ਦਾ ਫ਼ਤੂਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਉਹ ਕਿਸੇ ਮਹਾਨ ਪੁਰਸ਼ ਦੁਆਰਾ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੇ ਭਲੇ ਲਈ ਅਨੁਭਵ ਕੀਤੀ ਗਈ ਜੀਵਨ ਜਾਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਹਰ ਧਰਮ ਸਮਾਜਿਕਤਾ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਠੋਸ ਆਧਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।”

“.....”

“ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਧਰਮ ਦੇ ਪੰਜ ਠੋਸ ਆਧਾਰ ਹਨ : ਇਕ ਧਰਮ ਦੀ ਕਿਰਤ ਕਰਨਾ, ਦੂਜਾ ਇਸ ਕਿਰਤ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵੱਜੋਂ ਹੋਈ ਆਮਦਨ ਨੂੰ ਵੰਡ ਛੱਕਣਾ, ਤੀਜਾ ਸਭ ਨੂੰ ਬਨਾਉਣ ਅਤੇ ਚਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਦਾਤਾਰ ਦੀਆਂ ਦਾਤਾਂ ਲਈ ਉਸ ਨੂੰ ਹਰ ਸਮੇਂ ਚੇਤੇ ਰੱਖਣਾ, ਉਸ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਬਤੀਤ ਕਰਨਾ, ਯਾਨੀ ਨਾਮ ਜੱਪਣਾ, ਚੌਥਾ ਖੂਬ ਮਿਹਨਤ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦੇ ਸਾਧਨਾਂ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ, ਇਕੱਠੇ ਕਰਕੇ ਜੋੜਣਾ ਪਰ ਇਸ ਨੂੰ ਕਰਤਾਰ ਦੀ ਦੇਣ ਸਮਝ ਕੇ ਇਸ ਵਿੱਚ ਖਚਤ ਨਾ ਹੋਣਾ, ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਨਿਰਲੇਪ ਰੱਖਣਾ ਅਤੇ ਪੰਜਵਾਂ ਜੋ ਆਪਣੇ ਵੱਸ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਲਈ ਕਰਤਾਰ ਦਾ ਭਾਣਾ ਮੰਨਣਾ, ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਵਿਚ ਰੱਖਣਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੰਜਾਂ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੇ ਚੌਖਟੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਹਰ ਰਚਨਾ ਨੂੰ ਵੇਖਿਆ, ਪੁਰਖਿਆ, ਤੋਲਿਆ, ਮਾਪਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।”

“ਜੀ, ਮਾਤਾ ਜੀ।”

“ਜਦੋਂ ਤੁਸੀਂ ਕਰਤਾਰ ਨੂੰ ਇਕ ਪਰ ਨਿਰੰਕਾਰ ਮੰਨ ਲਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਦੀ ਹਰ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਏਸੇ ਚੌਖਟੇ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਵਿਦਵਤਾ ਏਨੀ ਸੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰ ਵਿਰੋਧ ਦੀ ਕੋਈ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ।”

“ਏਸੇ ਲਈ ਮੈਂ ਸ਼ੰਕਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ ਸੀ।” ਦਿਆਲ ਨੇ ਹਾਮੀ ਭਰੀ।

“ਦੇਖੋ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਕਵਿਤਾ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਬੰਦਸ਼ਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਵਿਆਕਰਣ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੀ ਪਰ ਇਸ ਵਿੱਚ ਲੈਅ, ਸੁਰ,

ਤਾਲ, ਤੋਲ ਤੁਕਾਂਤ ਦੀਆਂ ਅਨੇਕਾਂ ਬੰਧਸ਼ਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਕਵੀ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਵਿਚ ਉਡਾਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਭਾਵਨਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਵਿਆਖਿਆ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਉਦਾਹਰਨਾਂ, ਮਿਸਾਲਾਂ ਨੂੰ ਦੇ ਕੇ ਤੱਥ ਨੂੰ ਸਿੱਧ ਕਰਨ ਦਾ ਤਰੀਕਾ ਨਹੀਂ ਅਪਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ।”

ਬੋਝੀ ਦੇਰ ਚੁੱਪ ਕਰਨ ਪਿਛੋਂ ਮਾਤਾ ਲਾਡਿੱਕੀ ਮੁੜ ਬੋਲੀ, “ਪੁੱਤਰ ਜੀ! ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਨੇ ਇਸ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਕਰਤਾਰ ਦੇ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਬਿਆਨਿਆ, ਉਸ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਨੂੰ ਦਰਸਾਇਆ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇਵੀ, ਦੇਵਤਿਆਂ, ਰਿਸ਼ੀਆਂ ਮੁੰਨੀਆਂ, ਰਾਜਿਆਂ ਮਹਾਰਾਜਿਆਂ ਦਾ ਤੁਸੀਂ ਦਮ ਭਰਦੇ ਹੋ, ਉਹ ਸਾਰੇ (ਨਿਰਆਕਾਰ) ਕਰਤਾਰ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚ ਪਾਣੀ ਭਰਦੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕਿਸੇ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਨਹੀਂ ਬਿਆਨੀ, ਅਕਲ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਸਿਰਫ਼ ਲੋਕਧਾਰਨਾ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਰੱਖ ਕੇ ਇੱਕ ਦਰਬਾਰ ਦਾ ਵਾਤਾਵਰਣ ਸਿਰਜਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਸਭ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤੇ, ਰਿਸ਼ੀ ਮੁੰਨੀ ਇਸ ਲਈ ਬੈਠੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਕਰਤਾਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਭਨਾਂ ਤੋਂ, ਜੇ ਇਹ ਹੈਨ ਵੀ, ਤਾਂ, ਵੱਡਾ ਹੈ, ਮਹਾਨ ਹੈ।”

“... ..”

“ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਅਖੀਰ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਭਾਵ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਤਾਂ ਘਟ ਘਟ ਵਿੱਚ ਵੱਸਦਾ ਹੈ, ਜ਼ਰੇ ਜ਼ਰੇ ਵਿੱਚ ਉਸ ਦਾ ਨਿਵਾਸ ਹੈ :

ਸੋਈ ਸੋਈ ਸਦਾ ਸਚੁ, ਸਾਹਿਬ ਸਾਚਾ, ਸਾਚੀ ਨਾਈ ॥
 ਹੈ ਭੀ ਹੋਸੀ ਜਾਇ ਨ ਜਾਸੀ, ਰਚਨਾ ਜਿਨਿ ਰਚਾਈ ॥
 ਰੰਗੀ ਰੰਗੀ ਭਾਤੀ ਕਰਿ ਕਰਿ ਜਿਨਸੀ ਮਾਇਆ ਜਿਨਿ ਉਪਾਈ ॥
 ਕਰਿ ਕਰਿ ਵੇਖੈ ਕੀਤਾ ਆਪਣਾ, ਜਿਵ ਤਿਸ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ॥
 ਜੋ ਤਿਸੁ ਭਾਵੈ ਸੋਈ ਕਰਸੀ ਹੁਕਮੁ ਨ ਕਰਣਾ ਜਾਈ ॥
 ਜੋ ਪਾਤਿਸਾਹੁ, ਸਾਹਾ ਪਾਤਿ ਸਾਹਿਬ, ਨਾਨਕ ਰਹਣੁ ਰਜਾਈ ॥

(ਜਪੁ, ਪਉੜੀ ੨੭)

“ਪਰ “ਸੱਚਖੰਡ ਵਸੈ ਨਿਰੰਕਾਰ” ਦਾ ਅਰਥ ਤਾਂ ਸਬੂਲ ਦੇ ਵੱਸਣ ਦਾ ਹੀ ਹੋਇਆ।” ਦਿਆਲ ਜੀ ਨੇ ਵਧੇਰੇ ਸਪੱਸ਼ਟੀਕਰਨ ਚਾਹਿਆ।

“ਹਵਾ ਦਾ ਵਸੇਬਾ ਵੀ ਤਾਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।” ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਸਬੂਲ ਦੇ ਜ਼ਿਕਰ ਨੂੰ ਦਲੀਲ ਦੀ ਉਡਾਰੀ ਦਿੱਤੀ, “ਹਵਾ ਸਬੂਲ ਹੈ?”

“... ..”

“ਤੇ ਪੁੱਤਰ ਜੀ! ਖੰਡ ਕੋਈ ਥਾਂ ਨਹੀਂ, ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਮਨ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਜਨਮ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਧਰਮ ਖੰਡ ਹੈ। ਜੋ

ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਨ ਧਰਮ ਖੰਡ ਤੋਂ ਗਿਆਨ ਖੰਡ ਤੱਕ ਜਾ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ। ਮਿਹਨਤ ਨਾਲ ਉਸ ਦਾ ਮਨ ਹੋਰ ਸੁੰਦਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਧਰਮ ਖੰਡ ਵਿੱਚ ਜਾ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ। ਕਰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਸਥਿਤੀ ਉਸ ਨੂੰ ਬਲਵਾਨ ਬਣਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਸੱਚ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਸਚਖੰਡ ਵਿੱਚ ਉਹ ਕਰਤਾਰ ਜੋ ਸਦਾ ਸੱਚ ਹੈ, ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਧਰਮ ਖੰਡ, ਗਿਆਨ ਖੰਡ, ਸਰਮ ਖੰਡ, ਕਰਮ ਖੰਡ ਅਤੇ ਸੱਚਖੰਡ ਮਨੁੱਖ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਸਬੂਲ ਦੇ ਰਹਿਣ ਦੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਨਹੀਂ, ਮਨੁੱਖੀ ਮਨ ਦੀਆਂ ਦਸ਼ਾਵਾਂ ਹਨ। ਬਹੁਤੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦਾ ਮਨ ਧਰਤੀ ਤੋਂ ਉਪਰ ਨਹੀਂ ਉੱਠਦਾ। ਉਹ ਧਰਮ ਖੰਡ ਵਿੱਚ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਪਸ਼ੂਆਂ ਵਾਂਗ ਜਿਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪਸ਼ੂਆਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਮਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਕੁਝ ਮਨੁੱਖ ਅਜਿਹੇ ਵੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਧਰਮ ਖੰਡ ਤੋਂ ਸੱਚਖੰਡ ਦੀ ਉੱਚਾਈ ਤੱਕ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜੀਊਣਾ ਹੀ ਅਸਲ ਜੀਊਣਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹੀ ਕਰਤਾਰ ਨੂੰ ਪਛਾਣਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਹੀ ਕਰਤਾਰੀ ਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿਚ ਜੀਊਣ ਵਾਲੇ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਦਸਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਵੀ ਜਾਪੁ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ ਹੈ :

ਚੱਕ੍ਰ ਚਿਹਨ ਅਰੁ ਬਰਨ ਜਾਤਿ
 ਅਰੁ ਪਾਤਿ ਨਹਿਨ ਜਿਹ ॥
 ਰੂਪ ਰੰਗ ਅਰੁ ਰੇਖ ਭੇਖ
 ਕੋਊ ਕਹਿ ਨ ਸਕਤ ਕਿਹਾ ॥

ਯਾਨੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾ ਕੋਈ ਰੰਗ ਹੈ, ਨਾ ਰੂਪ ਹੈ। ਨਾ ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਕੋਈ ਜਾਤਿ ਹੈ ਨਾ ਹੀ ਕੋਈ ਕੁਲ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਕੋਈ ਭੇਖ ਨਹੀਂ, ਪਹਿਰਾਵਾ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਸਰੇ ਗੁਣ ਨਿਰੰਕਾਰ ਵਿਚ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ।”

“ਜੀ, ਮਾਤਾ ਜੀ!”

“ਹੁਣ ਪੱਕ ਸਮਝ ਲਉ ਕਿ ਇਸ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਨੂੰ ਬਨਾਉਣ ਚਲਾਉਣ ਵਾਲਾ ਕਰਤਾਰ ਅਕਾਲ, ਸਦਾ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਸੱਚ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਨਿਰੰਕਾਰ ਵੀ ਹੈ।”

ਧੰਨ ਨਿਰੰਕਾਰ

“ਪੁੱਤਰ ਜੀ!”

“ਜੀ ਪੁੱਤਰ ਜੀ!”

“ਤੁਸੀਂ ਉੱਠਦੇ ਬੈਠਦੇ ਧੰਨ ਨਿਰੰਕਾਰ! ਧੰਨ ਨਿਰੰਕਾਰ!! ਉਚਾਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਓ।” ਦਿਆਲ ਨੇ ਆਪਣੀ ਮਾਤਾ ਲਾਡਿੱਕੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, “ਇਸ ਦੇ ਅਰਥ ਦੱਸੋਗੇ?”

“ਮਤਲਬ?”

“ਨਿਰੰਕਾਰ ਦਾ ਅਰਥ ਤਾਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਹੋਇਆ। ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਧੰਨ ਕਹਿੰਦੇ ਓ?”

“ਨਹੀਂ ਪੁੱਤਰ ਜੀ!” ਮਾਤਾ ਨੇ ਠਰੰਮੇਂ ਭਰੀ ਆਵਾਜ਼ ਵਿਚ ਕਿਹਾ, “ਨਿਰੰਕਾਰ ਮੇਰੇ ਲਈ ਆਕਾਰ ਰਹਿਤ ਪਰਮਾਤਮਾ ਹੈ।”

“ਇਹ ਕਰਤਾਰ, ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਤੋਂ ਵੱਖਰਾ ਹੈ?”

“ਨਹੀਂ ਪੁੱਤਰ ਜੀ! ਨਿਰੰਕਾਰ ਕਰਤਾਰ, ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਹੀ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਉਸ ਤੋਂ ਵਡੇਰੇ ਅਰਥ ਵੀ ਹਨ।”

“ਕਿਵੇਂ?”

“ਨਿਰੰਕਾਰ ਨਿਰਆਕਾਰ ਕਰਤਾਰ ਹੈ। ਉਹ ਅਕਾਲ ਹੈ, ਉਹ ਕਰਤਾ ਹੈ: ਪੂਰੇ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਨੂੰ ਉਸ ਨੇ ਬਣਾਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹੀ ਇਸ ਨੂੰ ਚਲਾ ਰਿਹਾ ਹੈ; ਅਸੀਂ ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਬੱਸ ਇਕ ਬਹਾਨਾ ਹਾਂ :

ਹਉ ਪਾਪੀ ਪਤਿਤੁ ਪਰਮ ਪਾਖੰਡੀ

ਤੂ ਨਿਰਮਲੁ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ॥

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਚਾਖਿ ਪਰਮ ਰਸਿ ਰਾਤੇ

ਠਾਕੁਰ ਸਰਣਿ ਤੁਮਾਰੀ ॥

ਕਰਤਾ ਤੂ ਮੈਂ ਮਾਣੁ ਨਿਮਾਣੇ ॥

ਮਾਣੁ ਮਹਤੁ ਨਾਮੁ ਧਨੁ ਪਲੈ

ਸਾਚੈ ਸਬਦਿ ਸਮਾਣੈ ॥

(ਸੋਰਠਿ, ਲੰਕ : ੫੬੬)

“ ”

“ਹੁਣ ਕਰਤਾਰ ਦੇ ਇਹ ਗੁਣ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਹਰ ਧਰਮ, ਹਰ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਇਸਲਾਮ ਵਿੱਚ ਔਲਾ ਦੁਨੀਆ ਤੋਂ ਵੱਖ ਸਤਵੇਂ ਅਸਮਾਨ 'ਤੇ ਬੈਠਾ ਹੈ, ਪਰ ਸ਼ਿਸ਼ਟੀ ਨੂੰ ਚਲਾ ਉਹੀ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਵੇਦ ਪੁਰਾਨ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਹੀ ਕਰਤਾਰ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਰਚਨਾ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਬ੍ਰਹਮਾ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਜਦਕਿ ਤੋੜਨ, ਮਾਰਨ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਸ਼ੰਕਰ ਕੋਲ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਾਨਤਾਵਾਂ ਨੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਲੈ ਆਂਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖਾਂ ਵਾਂਗ ਖੁਸ਼ ਵੀ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਗੁੱਸੇ ਵਿੱਚ ਆ ਕੇ ਸਰਾਪ ਵੀ ਦੇ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।”

“ ”

“ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਨਿਰੰਕਾਰ ਕਹਿੰਦੀ ਹਾਂ ਤਾਂ ਸਰਬ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਸਰਬਸ਼ਕਤੀਮਾਨ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਿਰਆਕਾਰੀ ਸਰੂਪ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਨਿਰਭਉ ਹੈ, ਨਿਰਵੈਰ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਪੂਜਾ ਪਾਠ ਨਾਲ ਖੁਸ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵਿਉਹਾਰ ਤੋਂ ਦੁਖੀ ਹੋ ਕੇ ਗੁੱਸੇ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਸਰਾਬ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ।”

“ਜੇ ਉਹ ਖੁਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਵਰ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ, ਗੁੱਸੇ ਵਿੱਚ ਸਰਾਪ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ ਤਾਂ ਮਨੁੱਖ ਉਸ ਦਾ ਨਾਂ ਕਿਉਂ ਲੈਂਦਾ ਹੈ? ਪਾਠ ਪੂਜਾ ਕਿਉਂ ਕਰਦਾ ਹੈ? ਅਸੀਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਕਿਉਂ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਾਂ?” ਦਿਆਲ ਨੇ ਕਈ ਸੁਆਲ ਇਕੋ ਸਾਹੇ ਕਰ ਦਿੱਤੇ।

“ਪੁੱਤਰ ਜੀ! ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਨਿਰੰਕਾਰ, ਕਰਤਾਰ ਹੀ ਸਾਰੇ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਨੂੰ ਬਨਾਉਣ ਅਤੇ ਚਲਾਉਣ ਵਾਲੀ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ ਪਰ ਉਹ ਕੋਈ ਹੱਥਾਂ ਪੈਰਾਂ ਨਾਲ ਜਾਂ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਨਾਲ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਉਹ ਤਾਂ ਬੱਸ ਨਿਯਮ ਬਣਾ ਦਿੱਤੇ ਹਨ, ਹੁਕਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਬਨਣਾ, ਵਿਗਸਣਾ, ਟੁੱਟਣਾ, ਮਰਨਾ ਸਭ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਿਯਮਾਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਏਸੇ ਲਈ ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਹੈ :

ਹੁਕਮੀ ਹੋਵਨਿ ਆਕਾਰ ਹੁਕਮੁ ਨ ਕਹਿਆ ਜਾਈ ॥

ਹੁਕਮੀ ਹੋਵਨਿ ਜੀਅ ਹੁਕਮੁ ਮਿਲੈ ਵਡਿਆਈ ॥

ਹੁਕਮੀ ਉਤਮੁ ਨੀਚੁ ਹੁਕਮਿ ਲਿਖਿ ਦੁਖ ਸੁਖ ਪਾਈਅਹਿ ॥

ਇਕਨਾ ਹੁਕਮੀ ਬਖਸੀਸ ਇਕਿ ਹੁਕਮਿ ਸਦਾ ਭਵਾਈਅਹਿ ॥

ਹੁਕਮੈ ਅੰਦਰਿ ਸਭ ਕੇ ਬਾਹਰਿ ਹੁਕਮ ਨ ਕੋਇ ॥

ਨਾਨਕ ਹੁਕਮੈ ਜੇ ਬੁਝੈ ਤਾਂ ਹਉਮੈ ਕਹੇ ਨ ਕੋਇ ॥”

“ਪਰ ਮਾਤਾ ਜੀ! ਹੁਕਮ ਤਾਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਹੀ ਚੱਲਦਾ ਹੈ।”

“ਹਾਂ ਪੁੱਤਰ ਜੀ! ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਹੁਕਮ ਯਾਨੀ ਨਿਯਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਜੀਵਨ ਦਾ ਜਨਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਆਧਾਰ ਬਣਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਛੋਟਾ ਵੱਡਾ ਬਣਦਾ ਹੈ, ਉਸਨੂੰ ਨਿਯਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਦੁੱਖ ਸੁੱਖ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ ਛੋਟਾ ਵੱਡਾ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਨਿਯਮਾਂ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਪਰ ਜਿਵੇਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ—ਅਸੀਂ ਉਸ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ, ਸਾਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਿਯਮਾਂ ਨੂੰ ਜਾਨਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।”

“...ਤੇ ਪਾਠ ਪੂਜਾ?”

“ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਸਿਰਫ਼ ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਣ ਲਈ ਕਿਹਾ ਹੈ। ਉਹ ਮੰਤਰਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸਨ ਮੰਨਦੇ। ਕਰਮਾਤਾਂ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਕਰਮਕਾਡਾਂ ਉੱਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਸ਼ਨਚਿੰਨ੍ਹ ਲਾਏ ਹਨ। ਵਾਰ ਬਿਹਾਜੜਾ ਵਿਚ ਉਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ : ਕਿ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਡੁੱਬ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਪੱਥਰ, ਜਿਸ ਦੀ ਅਸੀਂ ਮੂਰਤੀਆਂ ਬਣਾ ਕੇ ਪੂਜਾ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਪਾਰ ਲਾ ਸਕਦਾ ਹੈ?”

ਹਿੰਦੂ ਮੂਲੇ ਭੂਲੇ ਅਖੁਟੀ ਜਾਂਹਿ ॥

ਨਾਰਦਿ ਕਹਿਆ ਸਿ ਪੂਜ ਕਰਾਂਹੀ ॥

ਅੰਧੇ ਗੁੰਗੇ ਅੰਧ ਅੰਧਾਰੂ ॥

ਪਾਥਰ ਲੇ ਪੂਜਹਿ ਮੁਗਧ ਸਵਾਰ ॥

ਓਹਿ ਜਾ ਆਪਿ ਡੁਬੇ ਤੁਮ ਕਹਾ ਤਰਣਹਾਰੂ ॥ (੫੫੬)

“ਬਾਣੀ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਵੀ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਾਂ?”

“ਅਸੀਂ ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਾਂ, ਤਾਂਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਸਮਝ ਕੇ ਅਸੀਂ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰੀ ਬਣਾ ਸਕੀਏ। ਅਸੀਂ ਰੋਜ਼ ਬਾਣੀ ਦੁਹਰਾਉਂਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਕਿ ਲੇਖਾ ਜੋਖਾ ਕਰ ਸਕੀਏ ਕਿ ਅਸੀਂ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ, ਕਿੰਨਾ ਕੁ, ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਬਣਾ ਸਕੇ ਹਾਂ। ਬਾਣੀ ਸਾਡੀ ਗੁਰੂ ਹੈ, ਇਸ ਨੇ ਸਾਡੀ ਸੁਰਤਿ ਨੂੰ ਟੁੰਬਣਾ ਹੈ :

ਪਵਨ ਅਰੰਭ ਸਤਿਗੁਰ ਮਤਿ ਵੇਲਾ ॥

ਸਬਦਿ ਗੁਰੂ ਸੁਰਤਿ ਧੁਨਿ ਚੇਲਾ ॥ (੯੪੩)

ਪੁੱਤਰ ਜੀ! ਗੁਰਬਾਣੀ ਸਾਨੂੰ ਜੀਵਨ ਜਾਚ ਦੱਸਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਕਰਮਾਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਮੰਤਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਸਿੱਧਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਤਾਂ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਹੀ ਹੈ, ਹੋਰ ਕੋਈ ਕਰਮਾਤ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਕਰਮਾਤਾਂ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਮਿਹਨਤ ਨਾਲ ਕਰੀਦੀਆਂ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਿਖਾਉਣ ਦੀ ਕੋਈ ਤੁਕ ਨਹੀਂ।”

• “.....”

“ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੁੱਤਰ ਜੀ! ਜਦੋਂ ਮੈਂ “ਧੰਨ ਨਿਰੰਕਾਰ” ਕਹਿੰਦੀ ਹਾਂ ਤਾਂ ਮੈਂ ਉਸ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਧੰਨਵਾਦ ਦਿੰਦੀ ਹਾਂ ਜਿਸ ਨੇ ਇਸ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਨੂੰ ਬਨਾਉਣ ਅਤੇ ਚਲਾਉਣ ਦੇ ਨਿਯਮ ਘੜੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ “ਹੁਕਮਿ” ਕਿਹਾ ਹੈ। ਜਿਹੜਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਿਯਮਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰੇਗਾ, ਸੁੱਖੀ ਵਸੇਗਾ। ਜਿਹੜਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗਾ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਣਗੌਲਿਆ ਰੱਖੇਗਾ, ਉਹ ਬੀਮਾਰ ਹੋਵੇਗਾ, ਦੁੱਖ ਭੋਗੇਗਾ। ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਨੇ ਸੁਖੀ ਰਹਿਣ ਦਾ ਇਕੋ ਇਕ ਤਰੀਕਾ ਹੁਕਮਿ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨਾ ਹੀ ਦੱਸਿਆ ਹੈ :

ਕਿਵ ਸਚਿਆਰਾ ਹੋਈਐ ਕਿਵ ਕੂੜੈ ਤੁਟੈ ਪਾਲਿ ॥
ਹੁਕਮਿ ਰਜਾਈ ਚਲਣਾ ਨਾਨਕ ਲਿਖਿਆ ਨਾਲਿ ॥

“ਤੁਸੀਂ ਇਹ ‘ਧੰਨ ਨਿਰੰਕਾਰ’ ਦਾ ਬੋਲਾ ਲਿਆ ਕਿੱਥੋਂ ਹੈ?”

“ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਜਪੁ ਜੀ ਵਿੱਚ ਚਾਰ ਪਉੜੀਆਂ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ ਹੈ :

ਕੁਦਰਤ ਕਵਣ ਕਹਾ ਵੀਚਾਰ ॥
ਵਾਰਿਆ ਨ ਜਾਵਾ ਏਕ ਵਾਰ ॥
ਜੋ ਤੁਧ ਭਾਵੈ ਸਾਈ ਭਲੀਕਾਰ ॥
ਤੂ ਸਦਾ ਸਲਾਮਤ ਨਿਰੰਕਾਰ ॥

ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੁਕਾਂ ਦੇ ਅਤੇ ‘ਧੰਨਵ ਨਿਰੰਕਾਰ’ ਦੇ ਅਰਥ ਇਕੋ ਹੀ ਹਨ। ਗਿਲਣ ਗਿਲਣ ਵੇਲੇ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੀ ਉਸਤਤਿ ਕਰਨੀ ਚੰਗੀ ਲੱਗਦੀ ਹੈ।”

“ਮੈਂ ਵੀ ਅੱਗੋਂ ‘ਧੰਨ ਨਿਰੰਕਾਰ ਹੀ ਕਿਹਾ ਕਰਾਂਗਾ।”

“ਚੰਗਾ। ਹੁਣ ਸੌਂ ਜਾਉ। ਰਾਤ ਕਾਫੀ ਬੀਤ ਗਈ ਹੈ।”

“ਜੀ ਮਾਤਾ ਜੀ! ਧੰਨ ਨਿਰੰਕਾਰ।”

“ਧੰਨ ਨਿਰੰਕਾਰ!”

ਹੁਕਮ ਰਜਾਈ ਚਲਣਾ

“ਪੁੱਤਰ ਜੀ!”

“ਜੀ, ਮਾਤਾ ਜੀ?”

“ਕਰਤਾਰ ਨਿਰੰਕਾਰ ਹੈ,” ਦਿਆਲ ਨੇ ਮਾਤਾ ਲਾਡਿੱਕੀ ਨੂੰ ਲੇਖਾ ਜੋਖਾ ਕਰਦਿਆਂ ਪੁੱਛਿਆ, “ਨਿਰਆਕਾਰ ਹੁਕਮ ਕਿਵੇਂ ਦਿੰਦਾ ਹੈ?”

“ਜੀ ਪੁੱਤਰ, ਜੀ!” ਮਾਤਾ ਨੇ ਕੁਝ ਗੰਭੀਰ ਹੋ ਕੇ ਕਿਹਾ, “ਹੁਕਮ ਦੀ ਸਿੱਖ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਵੱਡੀ ਮਹਾਨਤਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਨੇ ਤਾਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਚਿੰਤਨ ਹੀ ਇੱਥੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਜਾਪਦਾ ਹੈ :

ਕਿਵ ਸਚਿਆਰਾ ਹੋਈਐ

ਕਿਵ ਕੂੜੇ ਤੁਟੈ ਪਾਲਿ ॥

ਹੁਕਮ ਰਜਾਈ ਚਲਣਾ

ਨਾਨਕ ਲਿਖਿਆ ਨਾਲਿ ॥

(ਜਪੁ, ਅੰਕ ੧)

ਉਹ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲੋਂ ਦੂਰੀ ਮਿਟਾਉਣ ਲਈ ਇਕੋ ਇਕ ਢੰਗ ਉਸ ਦਾ ਹੁਕਮ ਮੰਨਣਾ, ਉਸ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਵਿੱਚ ਚੱਲਣਾ ਹੀ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਭੂ ਸੱਤਾ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਉੱਤੇ ਬਹੁਤ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਦੇ ‘ਹੁਕਮ’ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਨੇ ਸਮਝਣ ਦਾ ਯਤਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ।

“ਹੁਕਮ ’ਤੇ ਚੱਲਣ, ਰਜ਼ਾ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣਾ, ਭਾਣਾ ਮੰਨਣ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਤਾਂ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਹਰ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਮਾਤਾ ਜੀ!”

“ਹਾਂ, ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਉਸ ਦਾ ਅਰਥ ਸਮਝੇ ਬਗੈਰ।” ਮਾਤਾ ਲਾਡਿੱਕੀ ਨੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇ ਕੇ ਕਿਹਾ, “ਹੁਕਮ ਉਹ ਨਿਯਮ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਸ਼੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਬਣਾਈ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਚਲਾਈ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ।”

“ਮੈਨੂੰ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆਈ।”

“ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਸਮਝ ਲਓ ਕਿ ਇਹ ਸਾਰੀ ਸ਼੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਿਯਮਾਂ ਵਿੱਚ ਬੱਝੀ ਹੋਈ ਹੈ।”

“ਜੀ।”

“ਰੋਜ਼ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹਦਾ ਹੈ, ਰੋਜ਼ ਰਾਤ ਪੈਂਦੀ ਹੈ।”

“ਹਾਂ, ਜੀ।”

“ਰੋਜ਼ ਸੂਰਜ ਚੜ੍ਹਦਾ ਹੈ, ਡੁੱਬਦਾ ਹੈ।”

“ਬਿਲਕੁੱਲ।”

“ਉਹ ਦਿਸੇ, ਨਾ ਦਿਸੇ ਰੋਜ਼ ਚੰਦਰਮਾ ਦੀ ਆਮਦ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਡੁੱਬਦਾ ਵੀ ਹੈ।”

“ਸਾਡੀ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਛੇ ਰੁੱਤਾਂ ਗਿਣੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।”

“ਜੀ।”

“ਗਰਮੀ ਪਿਛੋਂ ਬਰਸਾਤ, ਬਰਸਾਤ ਪਿਛੋਂ ਠੰਡ, ਠੰਡ ਪਿਛੋਂ ਬਸੰਤ...ਕਦੀ ਬਸੰਤ ਪਿਛੋਂ ਠੰਡ ਆਈ ਹੈ? ਜਾਂ ਕਈ ਪੌਰ ਮਾਘ ਵਿੱਚ ਗਰਮੀ ਪਈ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਜੇਠ ਹਾੜ ਵਿੱਚ ਕੰਬਣੀ ਛੇੜਦੀ ਠੰਡ ਪਈ ਹੋਵੇ?”

“ਨਹੀਂ, ਮਾਤਾ ਜੀ!”

“ਇਹ ਸਾਡੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਰੱਬ ਦੇ ਹੁਕਮ ਵਿੱਚ ਚਲਣ ਦਾ ਸਬੂਤ ਹੈ। ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਬਨਸਪਤੀ ਵੱਲ ਆਈਏ। ਕਦੀ ਕਿੱਕਰ ਨੂੰ ਅੰਬ ਲੱਗੇ ਹਨ? ਫਰੀਦ ਜੀ ਦਾ ਕਿਆ ਸੋਹਣਾ ਕਿਹਾ ਹੈ :

ਲੋੜੇ ਦਾਖ ਬਿਜੌਰੀਆਂ ਕਿਕਰ ਬੀਜੇ ਜੱਟ ॥

ਹੰਢੇ ਉਨ ਕਤਾਇੰਦਾ ਪਾਧਾ ਲੋੜੇ ਪੱਟ ॥

ਕਿੱਕਰ ਨੂੰ ਬਿਜੌਰ ਦੀਆਂ ਨਾਖਾਂ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦੀਆਂ, ਇਹ ਰੱਬ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੈ। ਕਾਂ ਕਦੇ ਚਿੜੀ ਨੂੰ ਜਨਮ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਦਾ। ਇਹ ਵੀ ਰੱਬ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੈ।”

“ਪਰ, ਮਾਤਾ ਜੀ, ਸਾਡੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ ਵਿੱਚ “ਕਾਂ” ਨੂੰ “ਹੰਸ” ਬਣਦੇ ਤਾਂ ਦਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।” ਬਾਲਕ ਦਿਆਲ ਨੇ ਸੁਆਲ ਕੀਤਾ।

“ਹਾਂ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਵੀ ਰਾਗ ਮਾਝ ਦੇ ਇਕ ਸ਼ਲੋਕ ਵਿੱਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ : ਕਿ ਰੱਬ ਵਿੱਚ ਏਨੀ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਇੱਛਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਘਾਹ ਖਾਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਮਾਸਖੋਰਾ ਅਤੇ ਮਾਸ ਖਾਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਘਾਹ ਖਾਣ ਵਾਲਾ ਬਣਾ ਸਕਦਾ ਹੈ :

ਸ਼ੀਹਾ ਬਾਜਾ ਚਰਗਾ ਕੁਹੀਆ ਏਨਾ ਖਵਾਲੇ ਘਾਹ ॥

ਘਾਹ ਖਾਨਿ ਤਿਨਾਂ ਮਾਸ ਖਵਾਲੇ ਏਹਿ ਚਲਾਏ ਰਾਹ ॥ (ਅੰਕ ੧੪੪)

ਪਰ ਪੁੱਤਰ ਜੀ, ਏਹ ਸਿਰਫ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਬਖਿਆਨ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਅਜਿਹਾ ਕਰਦਾ ਦਿਖਾਇਆ ਨਹੀਂ ਗਿਆ। ਇੰਝ ਹੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਚਾਰਿਆ ਹੈ :

ਕਿਆ ਹੰਸੁ ਕਿਆ ਬਗਲਾ

ਜਾ ਕਉ ਨਦਰਿ ਕਰੇਇ ॥

ਜੋ ਤਿਸੇ ਭਾਵੈ ਨਾਨਕਾ

ਕਾਗਹੁ ਹੰਸੁ ਕਰੇਇ ॥

(ਅੰਕ : ੯੧)

ਪਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਏਥੇ ਕਿਸੇ 'ਕਾਂ' ਨੂੰ 'ਹੰਸ' ਬਨਾਉਣ ਦੀ ਘਟਨਾ ਨਹੀਂ ਬਿਆਨ ਰਹੇ, ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਉਸਤਤਿ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਇੰਝ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਾਖੀਆਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚੋਂ ਤੁਕਾਂ ਲੈ ਕੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੇ ਨਾਂ 'ਤੇ ਘੜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਕਥਾ ਕਹਾਣੀਆਂ ਹੀ ਹਨ।"

“ਜੀ, ਮਾਤਾ ਜੀ।”

“ਮੈਂ ਇੱਥੇ ਕਵੀ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਅਤੇ ਉਸ ਵੱਲੋਂ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਅਤਿਕਥਨੀ ਅਲੰਕਾਰਾਂ ਦੀ ਮਿਸਾਲ ਵੀ ਦੇ ਸਕਦੀ ਹਾਂ। ਫ਼ਰੀਦ ਜੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਜਨਮਦਾਤਾ ਅਤੇ ਮਹਾਨ ਕਵੀ, ਭਗਤ ਹੋਏ ਹਨ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਇਕ ਸ਼ਲੋਕ ਵਿਚ ਕੋਇਲ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਕੇ ਪੁੱਛਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਕਾਲੀ ਕਿਉਂ ਹੈ? ਉਹ ਉੱਤਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੇ ਵਿਯੋਗ ਵਿੱਚ ਸੜ ਸੜ ਮੇਰਾ ਰੰਗ ਕਾਲਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ :

ਕਾਲੀ ਕੋਇਲ ਤੂ ਕਿਤ ਗੁਨ ਕਾਲੀ ॥

ਆਪਨੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਕੇ ਹਉ ਬਿਰਹੈ ਜਾਲੀ ॥

(ਅੰਕ ੭੯੪)

ਹੁਣ ਇਹ ਭਗਤ ਜੀ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਹੈ ਕਿ ਕੋਇਲ ਕਾਲੀ ਇਸ ਲਈ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਪ੍ਰੀਤਮ ਤੋਂ ਵਿਛੜੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਪੁਖ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਹ ਨਾ ਵਿਗਿਆਨਕ ਸੱਚ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕੋਈ ਸਿਧਾਂਤ ਹੈ।”

“ਤਾਂ ਹੁਕਮ ਦਾ ਪਤਾ ਕਿਵੇਂ ਲੱਗਦਾ ਹੈ? ਮਾਤਾ ਜੀ।”

“ਹੁਕਮ ਕੋਈ ਇਕ ਨਹੀਂ, ਜੋ ਦੱਸਿਆ ਪੁੱਛਿਆ ਜਾ ਸਕਦੇ।” ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਸ਼ਬਦ ਵਰਤੇ, ਅਨੇਕਾਂ, ਅਣਗਿਣਤ ਜੀਵ, ਜੰਤੂ, ਪ੍ਰਕਾਰ, ਆਕਾਰ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਰੱਬ ਦੇ ਬਣਾਏ ਨਿਯਮਾਂ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ, ਪੁੱਛਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਏਸੇ ਲਈ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ :

ਹੁਕਮੀ ਹੋਵਨਿ ਆਕਾਰ

ਹੁਕਮ ਨਾ ਕਿਹਾ ਜਾਈ ॥

(੧)

• ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ ਗੁਰਮੁਖ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਕਰਤਾਰ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਪਛਾਣਦਾ ਹੈ। ਰਾਗ ਮਾਰੂ ਦੇ ਇਕ ਸ਼ਬਦ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ :

ਸਚਾ ਸਉਦਾ ਵਿਰਲਾ ਕੋ ਪਾਏ ॥

ਪੂਰਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਮਿਲੈ ਮਿਲਾਵੈ ॥

ਗੁਰਮੁਖਿ ਹੋਇ ਸੁ ਹੁਕਮ ਪਛਾਣੈ ॥

ਮਾਨੈ ਹੁਕਮ ਸਮਾਇਦਾ ॥

(ਅੰਕ ੧੦੩੬)

ਪਰ ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਦੀ ਮਾਨਤਾ ਹੈ ਕਿ ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ, ਬੁਝਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹੀ ਸਵਾਰਨਹਾਰਾ ਹੈ :

ਨਾਮ ਬਿਨਾ ਨਾਹੀ ਕੋ ਬੇਲੀ

ਬਿਖੁ ਲਾਦੀ ਸਿਰਿ ਭਾਰਾ ॥

ਹੁਕਮੀ ਆਇਆ ਹੁਕਮੁ ਨ ਬੁਝੇ

ਹੁਕਮਿ ਸਵਾਰਨਹਾਰਾ ॥

ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਸਬਦਿ ਸਿਵਾਏ

ਸਾਚਾ ਸਿਰਜਨਹਾਰਾ ॥

(ਅੰਕ ੬੮੮)

“ਹੁਕਮਿ ਪਛਾਣਣ ਲਈ ਕੀ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ, ਮਾਤਾ ਜੀ?”

“ਹੁਕਮਿ ਨੂੰ ਸਾਡੇ ਮਹਾਪੁਰਸ਼ਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਅਨੁਭਵ ਸਦਕਾ ਪਛਾਣਿਆਂ ਹੈ।” ਮਾਤਾ ਜੀ ਦਾ ਦ੍ਰਿੜਤਾ ਭਰਪੂਰ ਉੱਤਰ ਸੀ, “ਸਾਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਨੁਭਵਾਂ ਤੋਂ ਲਾਭ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਅਜਿਹਾ ਅਮੋਲਕ ਗ੍ਰੰਥ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਸਮੇਤ ਅਨੇਕਾਂ ਮਹਾਪੁਰਖਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਸੰਕਲਿਤ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹੀਏ, ਉਸ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰੀਏ ਅਤੇ ਰੱਬ ਦੇ ਬਣਾਏ ਨਿਯਮਾਂ ਨੂੰ ਪਛਾਣੀਏਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਿਯਮਾਂ, ਹੁਕਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਚਲਿਆਂ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਸੁੱਖ, ਸ਼ਾਂਤੀ ਵਾਲਾ ਜੀਵਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣਾ ਹੈ। ਰਾਗ ਆਸਾ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਫੁਰਮਾਣ ਹੈ :

ਹਉਮੈ ਗਰਬੁ ਗਵਾਈਐ ਪਾਈਐ ਵੀਚਾਰੁ ॥

ਸਾਹਿਬ ਸਿਉ ਮਨੁ ਮਾਨਿਆ ਦੇ ਸਾਚੁ ਆਧਾਰ ॥੨॥

ਅਹਿਨਿਸ ਨਾਮਿ ਸੰਤੋਖੀਆ ਸੇਵਾ ਸਚੁ ਸਾਈ ॥

ਤਾ ਕਉ ਬਿਘਨੁ ਨ ਲਾਗਈ ਚਾਲੈ ਹੁਕਮਿ ਰਜਾਈ ॥੩॥

ਹੁਕਮ ਰਜਾਈ ਜੋ ਚਲੈ ਸੋ ਪਵੈ ਖਜਾਨੇ ॥

ਖੋਟੇ ਠਵਰਿ ਨ ਪਾਇਨੀ ਰਲੇ ਜੁਠਾਨੇ ॥੪॥

... ..

ਹੁਕਮ ਸੰਜੋਗੀ ਆਇਆ ਚਲੁ ਸਦਾ ਰਜਾਈ ॥

ਅਉ ਗਣਿਆਰੇ ਕਉ ਗੁਣੁ ਨਾਨਕੇ ਸਚੁ ਮਿਲੈ ਵਡਿਆਈ ॥

ਹੁਕਮ ਪਛਾਨਣ ਲਈ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਵਿੱਚ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਵਿੱਚ ਦੱਸੇ ਅਨੁਸਾਰ ਜੀਵਨ ਢਾਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹੀ ਕਰਤਾਰ ਦਾ “ਹੁਕਮ” ਹੈ।

• ****

ਹੁਕਮ 'ਚ ਚੱਲਣਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨਾ ਹੈ

“ਮਾਤਾ ਜੀ!”

“ਜੀ ਪੁੱਤਰ ਜੀ?”

“ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੇ ਬਣਾਏ ਹੋਏ ਨਿਯਮ ਹੁਕਮਿ ਹਨ ਤਾਂ “ਨਾਮ ਜਪਣਾ” ਜਾਂ “ਸਿਮਰਨ ਕਰਨਾ” ਕੀ ਹੋਇਆ? ਸਤਿਨਾਮ... ਵਾਹਿਗੁਰੂ... ਸਤਿਨਾਮ... ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਕਰਦੇ ਰਹਿਣਾ ਜਾਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਦੇ ਰਹਿਣਾ ਹੀ ਪ੍ਰਭੂ ਸਿਮਰਨ ਹੈ?” ਦਿਆਲ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਮਾਤਾ ਲਾਡਿੱਕੀ ਤੋਂ ਲੇਖਾ ਜੋਖਾ ਕਰਦਿਆਂ ਇਕ ਰਾਤ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਪੁੱਤਰ ਜੀ! ਨਿਰੰਕਾਰ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਹੈ, ਉਹ ਇਸ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨੂੰ ਬਨਾਉਣ ਅਤੇ ਚਲਾਉਣ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਨੇ ਏਸੇ ਲਈ ਉਚਾਰਿਆ ਹੈ :

ਨਾਨਕ ਨਿਰਗੁਣ ਗੁਣ ਕਰੇ

ਗੁਣਵੰਤਿਆਂ ਗੁਣ ਦੇ ॥

ਤੇਹਾ ਕੋਇ ਨ ਸੁਝਈ

ਜਿ ਤਿਸੁ ਗੁਣ ਕੋਇ ਕਰੇ ॥

(ਅੰਕ ੨)

ਏਸੇ ਲਈ ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਨਾ, ਉਸ ਦਾ ਨਾਂ ਲੈਣ, ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਲਈ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ :

“ਹਾਹੈ ਹੋਰੁ ਨ ਕੋਈ ਦਾਤਾ

ਜੀਅ ਉਪਾਇ ਜਿਨਿ ਰਿਜਕ ਦੀਆ ॥

ਹਰਿ ਨਾਮ ਧਿਆਵਹੁ ਹਰਿ ਨਾਮ ਸਮਾਵਹੁ

ਅਨਦਿਨੁ ਲਾਹਾ ਹਰਿ ਨਾਮ ਲੀਆ ॥

(ਅੰਕ ੪੩੪)

ਪਰ ਸਤਿਨਾਮੁ.. ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਉਚਾਰਦੇ ਰਹਿਣਾ, ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਦੇ ਰਹਿਣਾ ਹੀ ਨਾਮ ਜੱਪਣਾ ਜਾਂ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨਾ ਨਹੀਂ।”

“ਫੇਰ ਨਾਮ ਜੱਪਣਾ ਜਾਂ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨਾ ਕੀ ਹੋਇਆ?”

“ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੇ ਹੁਕਮਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਅਤੇ ਉਸ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਢਾਲਣਾ, ਉਸ ਅਨੁਸਾਰ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਨਾ ਹੀ ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ ਜਪਣਾ ਜਾਂ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਜਪੁ ਜੀ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ :

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲਾ, ਸਚੁ ਨਾਉ ਵਡਿਆਈ ਵੀਚਾਰੁ ॥

ਕਰਮੀ ਆਵੈ ਕਪੜਾ ਨਦਰੀ ਮੋਖ ਦੁਆਰ ॥

ਨਾਨਕ ਏਵੇ ਜਾਣੀਐ ਸਭੁ ਆਪੈ ਸਚਿਆਰੁ ॥ (ਅੰਕ ੨)

“ਪਰ ਮਾਤਾ ਜੀ!” ਪੁੱਤਰ ਨੇ ਮਾਤਾ ਅੱਗੇ ਸ਼ੰਕਾ ਕੀਤਾ, “ਏਥੇ ਤਾਂ ਸਵੇਰ ਵੇਲੇ ਸੱਚੇ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਵਿਚਾਰਣ ਲਈ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ।”

“ਨਹੀਂ ਪੁੱਤਰ ਜੀ!” ਮਾਤਾ ਨੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕੀਤਾ, “ਹਰ ਉਹ ਸਮਾਂ ਜਦੋਂ ਉਸ ਦਾ ਨਾਂ ਲਿਆ ਜਾਵੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲਾ ਹੈ। ਏਥੇ ਸਵੇਰ ਸ਼ਾਮ ਦਾ ਕੋਈ ਭੇਦਭਾਵ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਉਂਝ ਵੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ “ਭਗਤੀ”, “ਤਪੱਸਿਆ” ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਜਪੁ ਵਿੱਚ ਉਹ ਪਹਿਲੀ ਪਉੜੀ ਵਿਚ ਹੀ ਸਭ ਤਤਕਾਲੀ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ :

ਸੋਚੈ ਸੋਚਿ ਨਾ ਹੋਵਈ

ਜੇ ਸੋਚੀ ਲਖ ਵਾਰ ॥

ਚੁਪੈ ਚੁਪ ਨ ਹੋਵਈ

ਜੇ ਲਾਇ ਰਹਾ ਲਿਵ ਤਾਰ ॥

ਭੁਖਿਆ ਭੁਖ ਨ ਉਤਰੀ

ਜੇ ਬੰਨਾ ਪੁਰੀਆ ਭਾਰ ॥

ਸਹਸ ਸਿਆਣਪਾ ਲਖ ਹੋਹਿ

ਤ ਇਕ ਨ ਚਲੈ ਨਾਲਿ ॥

(ਅੰਕ ੧)

“ਫੇਰ ਨਾਮ ਜੱਪਣ, ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਕੀ ਹੈ?” ਦਿਆਲ ਜੀ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, “ਉਸ ਦੇ ਬਣਾਏ ਨਿਯਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਚਲੇ ਜਾਉ...”

“ਨਹੀਂ! ਪੁੱਤਰ ਜੀ, ਨਹੀਂ!” ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਟੋਕ ਦਿੱਤਾ, “ਇਹ ਨਸ਼ੁਕਰਾਪਣ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਅਕ੍ਰਿਤਘਣ ਕਹਿੰਦੇ ਹਾਂ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਅਕ੍ਰਿਤਘਣ ਲਈ ਬੜੇ ਮਾੜੇ ਸ਼ਬਦ ਵਰਤੇ ਗਏ ਹਨ :

ਮਨਮੁਖ ਲੂਣ ਹਰਾਮ ਕਿਆ ਨ ਜਾਣਿਆ ॥ (ਅੰਕ ੧੪੩)

ਜਿਸ ਨੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਜੋ ਤੁਹਾਡੀ ਦੇਖਭਾਲ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜੋ ਪੱਥਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵਸਦੇ ਕੀੜਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਰਿਜ਼ਕ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਸਾਨੂੰ ਉਸ ਦਾ ਪੰਨਵਾਦ ਕਰਨਾ ਤਾਂ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਉਠਦਿਆਂ ਬੈਠਦਿਆਂ ਉਸ ਦਾ ਨਾਂ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।”

“ਜੀ, ਮਾਤਾ ਜੀ।”

“ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਪਿਆਰੇ, ਕੰਤ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।” ਮਾਤਾ ਨੇ ਕਹਿਣਾ ਜਾਰੀ ਰੱਖਿਆ, “ਜਿੰਨਾ ਕੋਈ ਆਪਣਾ ਹੋਏਗਾ, ਪਿਆਰਾ ਲੱਗੇਗਾ, ਓਨਾ ਵਧੇਰੇ ਯਾਦ ਆਏਗਾ। ਕਦੇ ਉਸ ਦੀ ਮੁਹੱਬਤ ਚੇਤਾ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਕਦੇ ਉਸ ਦੀ ਮਿਹਰਬਾਨੀ ਯਾਦ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਕਦੀ ਉਸ ਨਾਲ ਬਿਤਾਏ ਪਲ ਚੇਤੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਤੁਸੀਂ ਕਿਧਰੇ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਮੈਂ ਹਰ ਸਮੇਂ ਬਿਹਬਲ ਰਹਿੰਦੀ ਹਾਂ, ਵਾਰ ਵਾਰ ਧਿਆਨ ਕਰਦੀ ਹਾਂ। ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਵੀ ਏਨਾ ਹੀ ਪਿਆਰ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇੰਝ ਹੀ ਬਿਹਬਲ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਸਵਾਸ ਸਵਾਸ ਯਾਦ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।”

“...ਤੇ ਕੰਮ ਕਾਜ, ਕਾਰ ਵਿਹਾਰ?”

“ਪੁੱਤਰ ਜੀ, ਤੁਸੀਂ ਨਾਨਕੇ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਓ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਕੰਮ ਕਾਜ, ਕਾਰ ਵਿਹਾਰ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ? ਖਾਣਾ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦੇ, ਆਏ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦੇ ਨਹੀਂ ਜਾਂ ਦੂਜੇ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ? ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਭੂ ਸਿਮਰਨ ਕਰਦਿਆਂ ਸਭ ਕੰਮ ਨੇਪਰੇ ਚੜ੍ਹਾਉਂਦੇ ਹਾਂ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿਮਰਨ ਦੇ ਕਈ ਲਾਭ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।”

“ਜਿਵੇਂ?”

“ਉਸ ਨੂੰ ਯਾਦ ਰੱਖਣ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖ ਬੁਰੇ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਸਗੋਂ ਆਪਣੇ ਪਿਛਲੇ ਕੀਤੇ ਮਾੜੇ ਕੰਮਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਤੌਬਾ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ :

ਭਰੀਐ ਹਥੁ ਪੈਰੁ ਤਨ ਦੇਹ ॥

ਪਾਣੀ ਧੋਤੇ ਉਤਰਸੁ ਖੇਹ ॥

ਮੂਤ ਪਲੀਤੀ ਕਪੜੁ ਹੋਇ ॥

ਦੇ ਸਾਬੁਣ ਲਈਐ ਉਹ ਧੋਇ ॥

ਭਰੀਐ ਮਤਿ ਪਾਪਾ ਕੈ ਸੰਗਿ ॥

ਓਹੁ ਧੋਪੈ ਨਾਵੈ ਕੇ ਰੰਗਿ ॥

(ਅੰਕ ੪)

ਸਿਮਰਨ ਅਜਿਹਾ ਅਨੰਦ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਵਰਨਣ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ :

ਜਿਨਿ ਚਖਿਆ ਸੇਈ ਸਾਦੁ ਜਾਣਨਿ

ਜਿਉ ਗੁੰਗੇ ਮਿਠਿਆਈ ॥

ਅਕਥੈ ਕਾ ਕਿਆ ਕਥੀਐ ਭਾਈ

ਚਾਲਉ ਸਦਾ ਰਜਾਸੰ ॥

(ਅੰਕ ੬੩੫)

ਏਸੇ ਨੂੰ ਦੁਨਿਆਵੀ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਨ ਦੀਆਂ
ਇੱਛਾਵਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ :

ਸਤਿਗੁਰ ਕੀ ਮੂਰਤਿ ਹਿਰਦੈ ਵਸਾਏ ॥

ਜੋ ਇਛੈ ਸੋਈ ਫਲ ਪਾਏ ॥

(ਅੰਕ ੬੬੧)

ਸਿਮਰਨ ਨਾਲ ਹਉਮੈ ਮਰਦੀ ਹੈ :

ਸੁਣਿ ਮਨੁ ਮਿਤ੍ਰੁ ਪਿਆਰਿਆ ਮਿਲੁ ਵੇਲਾ ਹੈ ਏਹੁ ॥

ਜਬ ਲਗੁ ਜੋਬਿਨ ਸਾਸੁ ਹੈ ਤਬ ਲਗੁ ਇਹੁ ਤਨੁ ਦੇਹੁ ॥

ਬਿਨੁ ਗੁਣ ਕਾਮਿ ਨ ਆਵਈ ਢਹਿ ਢੇਰੀ ਤਨੁ ਖੇਹੁ ॥

ਮੇਰੇ ਮਨ ਲੈ ਲਾਹਾ ਘਰਿ ਜਾਹਿ ॥

ਗੁਰਮੁਖਿ ਨਾਮੁ ਸਲਾਹੀਐ ਹਉਮੈ ਨਿਵਰੀ ਭਾਹਿ ॥ (ਅੰਕ ੨੦)

ਜਿਸ ਨੇ ਹਉਮੈ ਮਾਰ ਲਈ, ਉਹ ਰੱਬ ਰੂਪ ਹੋ ਗਿਆ, ਉਸ ਦੀ ਮੁਕਤੀ ਦੇ
ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਖੁੱਲ੍ਹ ਗਏ। ਉਹ ਦੁੱਖ-ਸੁੱਖ ਦੇ ਅਹਿਸਾਸ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋ ਕੇ ਸਹਿਜ ਹੋ ਜਾਂਦਾ
ਹੈ। ਇਹੀ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਦਾ ਮੰਤਵ ਹੈ।”

“ਜੀ, ਮਾਤਾ ਜੀ! ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਵੀ ਕਿਹਾ ਹੈ :

ਜਾ ਪਕਾ ਤ ਕਟਿਆ ਰਹੀਸੁ ਪਲਰਿ ਵਾਜਿ ॥

ਸਣੁ ਕੀ ਸਾਰਾ ਚਿਥਿਆ ਕਣੁ ਲਾਇਆ ਤਨੁ ਝਾੜਿ ॥

ਦੁਇ ਪੁੜ ਚਕੀ ਜੋੜਿ ਕੇ ਪੀਸਣ ਆਇ ਬਹਿਰੁ ॥

ਜੋ ਦਰਿ ਰਹੇ ਸੁ ਉਭਰੇ ਨਾਨਕ ਅਜਬੁ ਡਿਠੁ ॥ (ਅੰਕ ੧੪੨)

“ਪਰ ਜੇ ਰੱਬ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਏ ਗਏ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਉੱਤੇ ਅਮਲ ਕਰਨਾ ਹੀ
ਸਿਮਰਨ ਹੈ ਤਾਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਪਾਠ ਉੱਤੇ ਏਨਾ ਜ਼ੋਰ ਕਿਉਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ?”
ਦਿਆਲ ਨੇ ਮਾਤਾ ਤੋਂ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਸੁਆਲ ਨੂੰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰੋ।” ਮਾਤਾ ਲਾਡਿੱਕੀ ਨੇ ਕਿਹਾ।

“ਗੁਰਬਾਣੀ ਨੂੰ ਮੱਥਾ ਟੇਕਣ ਦੀ ਰਵਾਇਤ ਹੈ, ਸਵੇਰ ਸ਼ਾਮ ਦੇ ਨਿਤਨੇਮ
ਨਿਸਚਿਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ, ਕਈਆਂ ਸੰਤਾਂ ਸਾਧੂਆਂ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਸੁਣਿਆ ਹੈ ਕਿ ਏਨੇ
ਪਾਠ ਅਨੰਦ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਕਰੋ ਤਾਂ ਇਹ ਫਲ ਮਿਲੇਗਾ, ਏਨੇ ਸੁਖਮਨੀ ਦੇ ਪਾਠ ਕਰੋ
ਤਾਂ ਔਹ ਫਲ ਮਿਲੇਗਾ, ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਰੱਖਣ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਵੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਹ
ਸਭ ਕੀ ਹੈ?” ਦਿਆਲ ਜੀ ਨੇ ਸੁਆਲ ਨੂੰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕੀਤਾ।

“ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਮਹਾਤਨਾ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ।” ਮਾਤਾ ਨੇ ਸਪੱਸ਼ਟੀਕਰਨ ਦਿੱਤਾ, “ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਕਰਤਾਰੀ ਨਿਯਮਾਂ ਨੂੰ ਉਲੀਕਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਨੇ ਵੀ ਇਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਕਿਹਾ ਹੈ :

ਪਵਨ ਅਰੰਭ ਸਤਿਗੁਰ ਮਤਿ ਵੇਲਾ ॥

ਸ਼ਬਦੁ ਗੁਰੂ ਸੁਰਤਿ ਧੁਨਿ ਚੇਲਾ ॥

(ਅੰਕ ੯੪੩)

ਉਹ ਇਸ ਨੂੰ ਸੱਚ ਕੀ ਬਾਣੀ ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ :

ਸਚੁ ਕੀ ਬਾਣੀ ਨਾਨਕ ਆਖੈ

ਸਚੁ ਸੁਣਾਇਸੀ ਸਚੁ ਕੀ ਬੇਲਾ ॥

(੭੨੩)

ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਸਚੁ ਦੇ ਬਣਾਏ ਹੋਏ ਨਿਯਮਾਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਵੀ ਹੈ। ਉਝ ਵੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਵਧੇਰ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਉਸਤਤ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਬਿਆਨੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਸਿੱਖ ਇਸ ਨੂੰ ਮੱਥਾ ਟੇਕਦੇ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਉੱਤਮ, ਪਵਿੱਤਰ ਵਸਤੂ, ਪ੍ਰਾਣੀ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਸਾਡੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿਚ ਰਵਾਇਤ ਹੈ।”

“.....” ਦਿਆਲ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣੀ ਗਿਆ।

“ਨਿਤਨੇਮ ਕਰਨ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਇਸ ਲਈ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਰੋਜ਼ ਪਾਠ ਕਰਦਿਆਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪੜਚੋਲੀਏ ਕਿ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕਿਥੋਂ ਤੱਕ ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਨੁਸਾਰੀ ਬਣਾ ਸਕੇ ਹਾਂ। ਬਾਣੀ ਸਾਨੂੰ ਇਕ ਇਕ ਵਾਕ, ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਅਰਥ ਸਮਝ ਕੇ ਪੜ੍ਹਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ੧ੳ ਉਚਾਰਦਿਆਂ ਸਾਨੂੰ ਚੇਤਾ ਆਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਰਮਾਤਮਾ ਇਕ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਕਸਾਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਸਤਿਨਾਮ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਪਾਠ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰਭੂ ਹੀ ਇਕੋ ਇਕ ਸੱਚ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ ਲੈਣਾ ਉਸ ਪ੍ਰਤੀ ਆਪਣੀ ਧੰਨਵਾਦ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨਾ ਹੈ।..”

“.....”

“ਜਿਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿਸੇ ਬਾਣੀ ਜਾਂ ਬਾਣੀ ਦੀ ਕਿਸੇ ਤੁਕ ਨੂੰ ਮੰਤਰ ਮੰਨ ਕੇ ਉਸ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਕਰਾਮਾਤ ਜਾਂ ਕਾਰਜ ਸਿੱਧੀ ਦੀ ਉਮੀਦ ਦਾ ਦਾਅਵਾ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਇਹ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਮੱਤ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਹੋਣਾ ਹੈ। ਆਸਾ ਰਾਗ ਵਿਚ ਉਚਰੇ ਇਕ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਹੈ ਕਿ ਪੁਜਾਰੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮੁਗਲਾਂ ਨੇ ਸਾਡੇ ਮੰਦਰ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਉਹ ਅੰਨੇ ਹੋ ਜਾਣਗੇ ਪਰ ਇੰਝ ਹੋਇਆ ਨਹੀਂ :

ਕੋਈ ਹੂ ਪੀਰ ਵਰਜਿ ਰਹਾਏ
 ਜਾ ਮੀਹੁ ਸੁਣਿਆ ਧਾਇਆ ॥
 ਥਾਨ ਮੁਕਾਮ ਜਲੇ ਬਿਜ ਮੰਦਰਿ
 ਮੁਛਿ ਮੁਛਿ ਕੁਇਰ ਰੁਲਾਇਆ ॥
 ਕੋਈ ਮੁਗਲੁ ਨ ਹੋਆ ਅੰਧਾ
 ਕਿਨੈ ਨ ਪਰਚਾ ਲਾਇਆ ॥

(ਅੰਕ ੪੧੮)

ਕਿਉਂਕਿ ਮੰਤਰ ਕੋਈ ਕਰਾਮਾਤ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਕਰਾਮਾਤ ਤਾਂ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੀ
 ਮਿਹਨਤ, ਹਿੰਮਤ ਨਾਲ ਕਰਦੇ ਹਨ।...ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਤਾਂ ਸਿੱਧਾਂ ਨਾਲ
 ਗੋਸਟਿ ਕਰਦਿਆਂ ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਨਾਮ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਕੋਈ
 ਕਰਾਮਾਤ ਨਹੀਂ :

ਗੁਰਬਾਣੀ ਸੰਗਤ ਬਿਨਾਂ ਦੂਜੀ ਓਟ ਨਹੀਂ ਹੈ ਰਾਈ
 ਬਾਝੋਂ ਸਚੇ ਨਾਮ ਦੇ ਹੋਰ ਕਰਾਮਾਤ ਆਸਾਂ ਤੇ ਨਾਹੀ ॥

“ਰਹੀ ਗੱਲ ਅਖੰਡ ਪਾਠਾਂ ਦੀ ! ਪੁੱਤਰ ਜੀ ! ਜਦੋਂ ਧਰਮ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਦੇ ਹੱਥ
 ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੀ ਰੋਜ਼ੀ ਰੋਟੀ ਦੇ ਜੁਗਾੜ ਹਿੱਤ ਕਈ ਕਰਮ ਕਾਂਡ ਸ਼ੁਰੂ
 ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਤੁਸੀਂ ਬੱਸ ਇਹ ਸਮਝੋ, ਅਰਥ ਸਮਝੇ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਬਾਣੀ ਦਾ ਕੋਈ
 ਵੀ ਪਾਠ ਕਰਮ ਕਾਂਡ ਹੀ ਹੈ।”

ਵੰਡ ਛੱਕਣਾ ਬਰਾਬਰੀ ਦਾ ਦਰਜਾ ਦੇਣਾ ਹੈ

“ਮਾਤਾ ਜੀ!”

“ਜੀ? ਪੁੱਤਰ ਜੀ!”

“ਮਦਰੱਸੇ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ ਮੈਂ ਵੇਖਿਆ ਕਿ ਅੱਧੀ ਛੁੱਟੀ ਵੇਲੇ ਮੁਸਲਿਮ ਬੱਚੇ ਤਾਂ ਖਾਣੇ ਲਈ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਪਰ ਹਿੰਦੂ ਬੱਚੇ ਬਿਲਕੁਲ ਵੱਖ ਵੱਖ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਮੁਸਲਿਮ ਬੱਚੇ ਲਿਆਂਦੇ ਖਾਣੇ ਨੂੰ ਇਕ ਥਾਂ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਅਤੇ ਫੇਰ ਵੰਡ ਲੈਂਦੇ ਜਦਕਿ ਹਿੰਦੂ ਬੱਚੇ ਆਪਣੇ ਘਰੋਂ ਲਿਆਂਦੇ ਖਾਣੇ ਦੀ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਝਲਕ ਵੀ ਨਾ ਪੈਣ ਦਿੰਦੇ, ਦੂਰ ਦੂਰ ਬੈਠ ਜਾਂਦੇ ਅਤੇ ਆਪੋ ਆਪਣਾ ਖਾਂਦੇ। ਅਜਿਹਾ ਕਿਉਂ ਮਾਤਾ ਜੀ?”

“ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਵਾਲਿਆਂ ਵਿਚ ਵਧੇਰੇ ਏਕਤਾ ਅਤੇ ਬਰਾਬਰੀ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਵੱਡੇ ਛੋਟੇ ਦੀ ਸੋਚ ਭਾਵੇਂ ਹੋਵੇ ਪਰ ਛੂਤ ਛਾਤ ਵਰਗੀ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ। ਉਹ ਹਰ ਥਾਂ ਇਕੱਠੇ ਉੱਠਦੇ ਬੈਠਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬੱਚੇ ਵੀ ਘਰੋਂ ਲਿਆਂਦੇ ਖਾਣੇ ਨੂੰ ਮਿਲ ਬੈਠ ਕੇ, ਵੰਡ ਕੇ ਖਾਂਦੇ ਹਨ ਪਰ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਦੀ ਨੀਂਹ ਹੀ ਮਨੁੱਖੀ ਨਾਬਰਾਬਰੀ 'ਤੇ ਰੱਖੀ ਗਈ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਮਾਨਤਾ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਬਰੁਮਾ ਦੇ ਸਰੀਰ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲੇ ਹਨ। ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਉਸ ਦੇ ਸਿਰ, ਖੱਤਰੀ ਉਸ ਦੀਆਂ ਬਾਹਵਾਂ, ਵੈਸ਼ ਪੱਟ ਅਤੇ ਸ਼ੂਦਰ ਬਰੁਮਾ ਦੇ ਪੈਰ ਵਿਚੋਂ ਬਣੇ ਹਨ।”

“ਪਰ ਬ੍ਰਾਹਮਣ-ਬ੍ਰਾਹਮਣ, ਖੱਤਰੀ-ਖੱਤਰੀ ਵੀ ਮਿਲ ਬੈਠ ਕੇ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦੇ ਸਨ।” ਦਿਆਲ ਨੇ ਵਰਣ ਵੰਡ ਉੱਤੇ ਸ਼ੰਕਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ।

“ਹਿੰਦੂ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਵਰਣ ਵੰਡ ਤਾਂ ਰਿਸ਼ੀਆਂ ਨੇ ਪਾ ਦਿੱਤੀ ਪਰ ਉਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤੇ ਬਣਾ ਲਏ। ਸਭ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਵੱਖਰੇ-ਵੱਖਰੇ ਕੰਮ ਮੰਨੇ ਗਏ ਅਤੇ ਸਭ ਦੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਢੰਗਾਂ ਨਾਲ ਪੂਜਾ ਅਰਚਨਾ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਈ। ਸਭ ਲਈ ਵੱਖਰੇ ਮੰਤਰ, ਅਲੱਗ ਪੂਜਾ ਸਮੱਗਰੀ! ਸਿਆਣੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕਿਸੇ ਹਿੰਦੂ ਦੀ ਦੂਸਰੇ ਹਿੰਦੂ ਨਾਲ ਕੋਈ ਧਾਰਮਿਕ ਸਾਂਝ ਨਹੀਂ, ਜਿੰਨੇ ਹਿੰਦੂ, ਉਨੇ ਹੀ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤੇ।”

“ਇਸ ਦਾ ਤਾਂ ਫੇਰ ਬੜਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਇਆ ਹੋਵੇਗਾ।”

“ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਨੁਕਸਾਨ ਤਾਂ ਪੁੱਤਰ ਜੀ, ਇਹ ਹੋਇਆ ਕਿ ਇਕੋ ਧਰਮ ਮੰਨਣ ਵਾਲੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦਾ ਇਕ ਦੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਿਆ। ਸਾਰਾ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਛੋਟੇ-ਚੋਟੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ। ਸ਼ਾਸਕ ਆਪਸ ਵਿਚ ਲੜਦੇ ਰਹਿੰਦੇ। ਮੁਸਲਮਾਨ ਸਤਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਪੈਦਾ ਹੋਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੌ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਤਿੰਨ ਹਜ਼ਾਰ ਸਾਲ ਪੁਰਾਣੇ ਧਰਮ ਵਾਲੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿੱਚ ਕਰ ਲਿਆ।”

“ਸਿੱਖ ਵੀ ਤਾਂ ਹਿੰਦੂ ਸਮਾਜ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੀ ਹਨ। ਏਸੇ ਲਈ..,” ਦਿਆਲ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਮਾਤਾ ਨੇ ਗੱਲ ਪੂਰੀ ਨਹੀਂ ਕਰਨ ਦਿੱਤੀ।

“ਤੁਸੀਂ ਗਲਤ ਕਿਹਾ ਹੈ, ਪੁੱਤਰ ਜੀ!” ਮਾਤਾ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਬੋਲੀ, “ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਬਾਨੀ ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਹਿੰਦੂਆਂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਦੋਵਾਂ ਤੋਂ ਵੱਖਰੀ ਜੀਵਨ-ਜਾਚ ਸਿਖਾਈ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖੀ ਏਕਤਾ ਉੱਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ, ਉਚ-ਨੀਚ ਨੂੰ ਨਕਾਰਿਆ, ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਨੀਵੀਆਂ ਤੋਂ ਨੀਵਾਂ ਕਿਹਾ :

ਨੀਚਾਂ ਅੰਦਰ ਨੀਚ ਜਾਤ, ਨੀਚੀ ਹੂ ਅਤਿ ਨੀਚੁ ॥

ਨਾਨਕ ਤਿਨ ਕੈ ਸੰਗਿ ਸਾਥਿ, ਵਡਿਆ ਸਿਉ ਕਿਆ ਰੀਸੁ ॥

ਜਿਥੈ ਨੀਚ ਸਮਾਲੀਅਨ ਤਿਥੈ ਨਦਰਿ ਤੇਰੀ ਬਖਸੀਸੁ ॥ (ਅੰਕ : ੧੫)

ਸਾਰੀ ਮਨੁੱਖਤਾ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ, ਇਕ ਕਰਤਾਰ ਦੀ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ ਦੱਸਿਆ। ਆਪਣੇ ਸਭ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਥਾਂ ਬਿਠਾਇਆ ਅਤੇ ਸੰਗਤ ਤੇ ਪੰਗਤ ਦੀ ਰੀਤ ਚਲਾਈ।”

“ਸੰਗਤ ਅਤੇ ਪੰਗਤ ਕੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਮਾਤਾ ਜੀ?”

“ਸੰਗਤ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਇਕੱਠ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੰਗਤ ਵਿੱਚ ਸਭ ਸਿੱਖ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਕੋਈ ਛੋਟਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਕੋਈ ਵੱਡਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।”

“...ਤੇ ਪੰਗਤ?”

“ਜਿਥੇ ਸਿੱਖ ਇਕੱਤਰ ਹੋਣਗੇ, ਉਥੇ ਲੰਗਰ ਜ਼ਰੂਰ ਬਣੇਗਾ ਅਤੇ ਲੰਗਰ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਸਿੱਖ ਇਕ ਪੰਗਤ ਵਿੱਚ ਬੈਠ ਕੇ ਛਕਣਗੇ। ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਜਾਤੀ, ਵਿਅਕਤੀ ਲਈ ਵੱਖਰੀ ਪੰਗਤ ਨਹੀਂ ਲੱਗੇਗੀ।”

“ਲੰਗਰ ਦੀਆਂ ਕੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਈਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਮਾਤਾ ਜੀ?”

“ਲੰਗਰ ਗੁਰੂ ਦਰਸ਼ਨ ਲਈ ਆਈਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਗਏ ਭੋਜਨ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਵਿਖੇ ਆਉਂਦੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਹੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ। ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਆਉਂਦੇ ਸਿੱਖ ਰਸਦ ਲੈ

ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਤੀਰਥਾਂ 'ਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਸਾਂਝੀ ਰਸਦ ਲੈ ਕੇ ਹੀ ਤੁਰਦੇ ਸਨ। ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਵਿਖੇ ਉਹ ਠਹਿਰਦੇ ਅਤੇ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਮਿਲ ਕੇ ਲੰਗਰ ਤਿਆਰ ਕਰਦੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਨੂੰ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਾਦਾ ਰੱਖਣ ਉੱਤੇ ਜ਼ੋਰ ਹੁੰਦਾ। ਸਭ ਤੋਂ ਸਾਦਾ ਖਾਣਾ-ਦਾਲ ਰੋਟੀ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਮਾਂਗ ਦੀ ਦਾਲ ਅਤੇ ਕਣਕ ਦੀ ਸਾਦੀ ਰੋਟੀ ਲੰਗਰ ਦਾ ਅਟੁੱਟ ਹਿੱਸਾ ਬਣ ਗਏ।”

“ਲੰਗਰ ਦੀ ਰਸਦ ਦਾ ਖਰਚਾ ਕੌਣ ਦਿੰਦਾ ਸੀ?”

“ਲੰਗਰ ਦੀ ਰਸਦ ਲਈ ਖਰਚਾ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਮਿਲ ਕੇ ਕਰਦੀਆਂ ਸਨ। ਮੁਫਤ ਵਿਚ ਤਾਂ ਕੋਈ ਖਾਣਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੇਗਾ, ਕਿਸੇ ਸਰਦੇ ਪੁੱਜਦੇ ਤੋਂ ਖਰਚ ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਲੈ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ ਸਨ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਸਮਝਦੇ ਸਨ ਕਿ ਬਹੁਤੀ ਕਮਾਈ ਧਰਮ ਦੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਪਾਪ ਕਰ ਕੇ ਕਮਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ :

ਇਸ ਜਰ ਕਾਰਣਿ ਘਣੀ ਵਿਗੁਤੀ

ਇਨਿ ਜਰ ਘਣੀ ਖੁਆਈ ॥

ਪਾਪਾ ਬਾਝਹੁ ਹੋਵੈ ਨਾਹੀ

ਸਾਇਆ ਸਾਥ ਨਾ ਜਾਈ ॥

(ਅੰਕ : ੪੧੭)

“ਲੰਗਰ ਦੀ ਇਹ ਪਰੰਪਰਾ ਜਿਉਂ ਦੀ ਤਿਉਂ ਚਲਦੀ ਰਹੀ?”

“ਨਹੀਂ। ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਸਮੇਂ ਸੰਗਤ ਲੈ ਆਉਂਦੀ ਸੀ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਿਛੋਂ ਲੰਗਰ ਸੰਗਤ ਦਾ ਨਹੀਂ, ਗੁਰੂ ਕਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਹ ਰਵਾਇਤ ਹੀ ਬਣ ਗਈ ਕਿ ਜਹੜਾ ਵੀ ਗੁਰੂ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਲਈ ਆਵੇਗਾ, ਉਹ ਜ਼ਰੂਰ ਲੰਗਰ ਛੱਕੇਗਾ। ਦੱਸਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਆਏ ਨੂੰ ਮਿਲਦੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਨ ਜਦ ਤੱਕ ਉਹ ਲੰਗਰ ਨਾ ਛੱਕ ਲਵੇ।”

“ਅਜਿਹਾ ਕਿਉਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ?”

“ਸ਼ਾਇਦ ਜਾਤ ਪਾਤ ਦਾ ਭੇਦਭਾਵ ਮਿਟਾਉਣ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਮਝਿਆ ਗਿਆ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਗੁਰੂ ਦਰਸ਼ਨ ਲਈ ਆਇਆ ਹਰ ਵਿਅਕਤੀ ਪੰਗਤ ਵਿੱਚ ਬੈਠ ਕੇ ਲੰਗਰ ਛਕੇ ਤਾਕਿ ਛੂਤ ਛਾਤ, ਛੋਟੇ-ਵੱਡੇ ਦਾ ਭੇਦ ਭਾਵ ਨਾ ਰਹੇ। ਗੁਰੂ ਦਾ ਲੰਗਰ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦਾ ਖਰਚ ਗੁਰੂ ਘਰ ਵੱਲੋਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣ ਲੱਗਾ।”

“ਗੁਰੂ ਘਰ ਵਿੱਚ ਪੈਸਾ ਕਿਥੋਂ ਆਉਂਦਾ ਸੀ?”

“ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਤਾਂ ਵਾਹੀ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਖੇਤੀ ਤੋਂ ਆਉਂਦੇ ਅਨਾਜ ਵਿਚੋਂ ਉਹ ਲੰਗਰ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਹਿੱਸਾ ਪਾਉਂਦੇ ਹੋਣਗੇ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਮੇਂ ਤਾਂ ਲੰਗਰ ਲਈ ਰਸਦ ਸਿੱਖ ਆਪ ਲੈ ਕੇ ਆਉਂਦੇ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਅਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਵਾਣ ਵੱਟ ਕੇ ਰੋਜ਼ੀ ਕਮਾਉਂਦੇ ਦੱਸੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਸੰਗਤ

ਵੱਲੋਂ ਚੜਾਵਾ ਚੜ੍ਹਾਉਣ ਦੀ ਰਸਮ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਇਸੇ ਵਿਚੋਂ ਲੰਗਰ ਲਈ ਰਸਦ ਖਰੀਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੋਵੇਗੀ ਪਰ ਇਕ ਗੱਲ ਪੱਕੀ ਹੈ ਕਿ ਲੰਗਰ ਦਾ ਖਰਚਾ ਕਿਸੇ ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।”

“ਉਹ ਕਿਵੇਂ?”

“ਸਾਖੀਆਂ ਵਿੱਚ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਅਕਬਰ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਆਇਆ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਗੁਰੂ ਘਰ ਵਿੱਚ ਲੰਗਰ ਛਕਿਆ ਤਾਂ ਬੜਾ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਇਆ। ਉਸ ਨੇ ਇਸ ਪਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣ ਲਈ ਜਾਗੀਰ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀ ਪਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਇਸ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਹੋਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਹ ਗੁਰੂ ਦਾ ਲੰਗਰ ਹੈ, ਸੰਗਤ ਦੇ ਪੈਸੇ ਨਾਲ ਹੀ ਚੱਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਜਗੀਰ ਪ੍ਰਵਾਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ।”

“ਪਰ ਮਾਤਾ ਜੀ।” ਦਿਆਲ ਨੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕੀਤਾ, “ਗੁਰੂ ਘਰ ਵਿੱਚ ਜਾ ਕੇ ਬਿਨਾਂ ਕੁਝ ਦਿੱਤੇ ਲੰਗਰ ਛੱਕਣਾ ਮੁਫਤ ਖਾਣਾ ਨਹੀਂ?”

“ਗੁਰੂ ਘਰ ਵਿੱਚ ਜਾ ਕੇ ਲੰਗਰ ਛੱਕਣਾ ਮਨੁੱਖੀ ਬਰਾਬਰੀ ਦੀ ਪੈਰੋਕਾਰੀ ਕਰਨਾ ਹੈ।” ਮਾਤਾ ਨੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ, “ਜਦੋਂ ਵੀ ਗੁਰਦਵਾਰੇ ਜਾਉ, ਪੰਗਤ ਵਿਚ ਬੈਠ ਕੇ ਲੰਗਰ ਜ਼ਰੂਰ ਛੱਕੋ। ਜਿਸ ਕੋਲੋਂ ਜੋ ਸਰਦਾ ਬਣਦਾ ਹੋਵੇ, ਗੁਰੂ ਦੀ ਗੋਲਕ ਵਿੱਚ ਪਾ ਦੇਵੋ। ਲੰਗਰ ਵਿਚ ਸੇਵਾ ਕਰਨਾ ਵੀ ਨਕਦ ਧਨ ਦੇਣ ਤੋਂ ਘੱਟ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਉਂਝ ਲੰਗਰ ਸਬੰਧੀ ਇਹ ਯਾਦ ਰੱਖਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਮਨੁੱਖੀ ਬਰਾਬਰੀ ਦਾ ਹੋਕਾ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਸੰਸਥਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਮੁਫਤ ਖਾਣਾ ਖੁਆਉਣ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਜੋਂ ਨਹੀਂ ਦੇਖਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ।”

ਦੇਹਧਾਰੀ ਦੀ ਖੁਆਰੀ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ

“ਮਾਤਾ ਜੀ!”

“ਜੀ! ਪੁੱਤਰ ਜੀ?”

“ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿਚ ਬੜੀ ਵਾਰ ਆਇਆ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਅਤੇ ਕਰਤਾਰ ਦੇ ਸਬੰਧ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੇ ਜਾਣ,” ਦਿਆਲ ਨੇ ਮਾਤਾ ਲਾਡਿੱਕੀ ਨੂੰ ਸਮਝਿਆ ਦੱਸੀ, “ਪਰ ਮੈਂ ਇਸ ਵਿਚ ਸਫਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਿਆ।”

“ਮੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਕੀ ਪੁੱਛ ਰਹੇ ਓ? ਪੁੱਤਰ ਜੀ?”

“ਮਨੁੱਖ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਕਾਹਦੇ ਲਈ ਆਇਆ ਹੈ?” ਦਿਆਲ ਨੇ ਪਹਿਲਾ ਸੁਆਲ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੀ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਪੁੱਤਰ ਜੀ?”

“ਮੈਂ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਨਤੀਜੇ ਉੱਤੇ ਪਹੁੰਚ ਹੀ ਨਹੀਂ ਪਾ ਰਿਹਾ। ਏਸੇ ਲਈ ਤਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਖੇਚਲ ਦਿੱਤੀ ਹੈ, ਮਾਤਾ ਜੀ!”

“ਫੇਰ ਵੀ?”

“ਮਹਾਪੁਰਸ਼ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ ਇਸ ਲਈ ਆਇਆ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ...”

“ਪੁੱਤਰ ਜੀ! ਮਨੁੱਖ ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ ਭੇਜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ?”

“... ..”

“ਉਹ ਤਾਂ ਇਸਤਰੀ ਅਤੇ ਪੁਰਸ਼ ਦੇ ਸਮਾਗਮ ਨਾਲ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹੀ ਕਰਤਾਰੀ ਨਿਯਮ, ਹੁਕਮਿ ਹੈ।”

“ਜੀ, ਮਾਤਾ ਜੀ!”

“ਜਦ ਮਨੁੱਖ ਕਰਤਾਰੀ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਜਨਮ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਅਬੋਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਪਹਿਲਾਂ ਬੁੱਧੀ ਵਿਕਸਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਮਾਂ-ਬਾਪ, ਆਲਾ-ਦੁਆਲਾ, ਸਿਖਿਆ ਦੀਖਿਆ ਇਸ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਸੋਚਣ ਵਿਚਾਰਣ ਜੋਗਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ਤਹਿ ਕਰਨੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਮਾਂ ਅਕਸਰ ਜੁਆਨੀ ਦਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ-ਕੋਈ ਇਸ ਨੂੰ ਮੁੱਛ ਦੇ ਫੁਟਣ ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂ

ਕਰਦਾ ਹੈ, ਕੋਈ ਇਸ ਨੂੰ ਸੋਲਾਂ ਸਾਲ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਕੋਈ ਇਕੀ ਸਾਲ। ਹੁਣ ਉਸ ਨੇ ਤਹਿ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕਿਉਂ ਇਸ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਆਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਕੀ ਕਰਨਾ ਹੈ।”

“ਧਰਮੀ ਲੋਕ ਤਾਂ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਮਿਲਾਪ ਦੇ ਯਤਨ ਕਰਨ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਆਇਆ ਹੈ। ਏਸੇ ਲਈ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਧਰਮਸਾਲ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ।” ਦਿਆਲ ਨੇ ਆਪਣੀ ਰਾਇ ਦਿੱਤੀ।

“ਸੋਚਣਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕੀ ਧਰਮ ਹੀ ਸਮੁੱਚੀ ਮਾਨਵਤਾ ਦਾ ਇਕੋ ਇਕ ਪੱਖ ਹੈ? ਪੁੱਤਰ ਜੀ! ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ ਅਨੇਕਾਂ ਧਰਮ ਹਨ। ਤੁਸੀਂ ਕਦੀ ਸੋਚਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਸਿਸ਼ਟੀ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਕਰਨ, ਅਤੇ ਚਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਕਰਤਾਰ ਦਾ ਕਿਹੜਾ ਧਰਮ ਹੈ? ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ ਪੈਦੇ ਹੋਏ ਅਤੇ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਧਰਮਾਂ ਵਿਚੋਂ ਉਹ ਕਿਸ ਨੂੰ ਮੰਨਦਾ ਹੈ?”

“ਇਹ ਤਾਂ ਬੜਾ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਸੁਆਲ ਹੈ।” ਦਿਆਲ ਨੇ ਜੁਆਬ ਦਿੱਤਾ।

“ਤੁਸੀਂ ਅਜੇ ਪਹਿਲੀ ਪੌੜੀ 'ਹੀ ਖੜੋ ਓ, ਪੁੱਤਰ ਜੀ!” ਮਾਤਾ ਮੁਸਕਰਾਈ, “ਕਰਤਾਰ ਤਾਂ ਨਿਰੰਕਾਰ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਕੋਈ ਆਕਾਰ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੁਨਿਆਵੀਂ ਧਰਮਾਂ ਦਾ ਪੈਰੋਕਾਰ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਸਗੋਂ ਦੁਨਿਆਵੀ ਧਰਮ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਪੈਰੋਕਾਰੀ ਕਰਦੇ ਹਨ।”

“ਮੈਂ ਵੀ ਤਾਂ ਇਹੀ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਇਸ ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।” ਦਿਆਲ ਨੇ ਆਪਣੀ ਮਾਨਤਾ ਉੱਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ।

“ਪੁੱਤਰ ਜੀ! ਉਸ ਦੀ ਤਾਂ ਹੋਂਦ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਉਸ ਨੂੰ ਪਰਾਪਤ ਕਿਵੇਂ ਕਰ ਲਉਗੇ?”

“... ..”

“ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਕਰਮਾਂ ਦੁਆਰਾ, ਉਸ ਦੇ ਹੁਕਮਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਉਸ ਵਰਗੇ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹੋ, ਉਸ ਨੂੰ ਪਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਏਸੇ ਗੱਲ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖ ਅਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਸਬੰਧਾਂ ਦਾ ਭੇਤ ਹੈ।”

“ਏਹ ਤਾਂ, ਮਾਤਾ ਜੀ, ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਗੱਲ ਤੁਸਾਂ ਕਹਿ ਦਿੱਤੀ!” ਦਿਆਲ ਅਚੰਭਤ ਰਹਿ ਗਿਆ।

“ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਇਕ ਇਕਾਈ ਹੈ, ਪੁੱਤਰ ਜੀ!” ਮਾਤਾ ਨੇ ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੇਰ ਰੁਕ ਕੇ ਕਿਹਾ, “ਮਨੁੱਖ ਆਪ ਹੈ, ਫਿਰ ਉਸ ਦਾ ਪਰਿਵਾਰ ਹੈ, ਇਸ ਪਿਛੋਂ ਉਹ ਸਮਾਜ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਹ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਦੇਸ਼, ਜਿਸ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ ਉਹ ਪਲਦਾ ਹੈ, ਵੱਡਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਵੀ ਉਸ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਭਨਾਂ ਦੇ ਆਰਥਿਕ, ਭੂਗੋਲਿਕ,

ਸਮਾਜਕ, ਧਾਰਮਕ ਪੱਖ ਹਨ। ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਭਨਾਂ ਵਿਚ ਵਿਚਰਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਭਨਾਂ ਲਈ ਕਰਤਾਰ, ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ, ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੇ ਨਿਯਮ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਿਯਮਾਂ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਹੁਕਮ ਕਹਿੰਦੇ ਹਾਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਹੁਕਮਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਮਨੁੱਖ ਅਤੇ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੇ ਸਬੰਧ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।”

“ਥੋੜ੍ਹੇ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਦੱਸੋ, ਮਾਤਾ ਜੀ!”

“ਨਿਰੰਕਾਰ ਤੋਂ ਹੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਲਉ।” ਮਾਤਾ ਨੇ ਦਿਆਲ ਨੂੰ ਨਿਹਾਰਿਆ, “ਉਹ ਇਕ ਹੈ, ਨਿਰੰਕਾਰ ਹੈ, ਏਸੇ ਲਈ ਸਦਾ ਸੱਚ ਹੈ। ਜੇ ਉਸ ਦਾ ਆਕਾਰ ਹੁੰਦਾ, ਤਾਂ ਉਹ ਜਨਮ ਜ਼ਰੂਰ ਲੈਂਦਾ, ਉਸ ਨੂੰ ਬਨਾਉਣ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਅਵੱਸ਼ ਹੁੰਦਾ, ਉਹ ਨਿਰਵੈਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ, ਉਹ ਨਿਰਭਉ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਸਮੇਂ ਦਾ ਉਸ ਤੇ ਅਸਰ ਜ਼ਰੂਰ ਹੋਣਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਸਦਾ ਸੱਚ ਹੈ, ਨਿਰਭਉ ਹੈ, ਨਿਰਵੈਰ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਨਿਰੰਕਾਰ ਹੈ।”

“ਠੀਕ ਹੈ, ਜੀ!”

“ਜਦ ਉਹ ਨਿਰੰਕਾਰ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਨੂੰ ਚਲਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਬਣਾਏ ਹੋਏ ਨਿਯਮ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਸਾਨੂੰ ਸੁੱਖੀ ਰਹਿਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਹੁਕਮਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨੀ ਪਵੇਗੀ। ਇਸ ਲਈ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਫ਼ਰਜ਼ ਇਹ ਹੋਇਆ ਕਿ ਉਹ ਕਰਤਾਰ ਦੇ ਹੁਕਮਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝੇ। ਇਹੀ ਉਸ ਦੀ ਭਗਤੀ ਹੈ, ਨਾਮ ਹੈ, ਸਿਮਰਨ ਹੈ। ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਜਿੰਨਾ ਉਸ ਦੇ ਹੁਕਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਢਾਲਦਾ ਹੈ, ਓਨਾ ਹੀ ਉਹ ਵੱਡਾ ਆਦਰਯੋਗ ਬਣਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਓਨਾ ਹੀ ਉਹ ਕਰਤਾਰ ਵਰਗਾ ਬਣਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਸਾਰੇ ਮਹਾਂਪੁਰਖ ਉਹੀ ਮਨੁੱਖ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੇ ਹੁਕਮਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਦਿਆਂ ਉਸ ਵਰਗਾ ਹੋਣ ਦੇ ਯਤਨ ਕੀਤੇ। ਲੋਕ ਇਸ ਨੂੰ ਤੱਪ ਕਹਿ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਸਿੱਖਾਂ ਲਈ ਇਹ ਭਗਤੀ ਹੈ।”

“ਮਨੁੱਖ, ਮਨੁੱਖ ਵਿਚ ਅੰਤਰ ਬੱਸ ਇਹੀ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸ ਨੇ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦਾ ਹੁਕਮਾਂ ਦੀ ਕਿੰਨੀ ਪਾਲਣਾ ਕੀਤੀ?” ਦਿਆਲ ਦਾ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਸੀ।

“ਬਿਲਕੁਲ!” ਮਾਤਾ ਨੇ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਸਮਝਦਾਰੀ ਨੂੰ ਸਲਾਹਿਆ, “ਪੁੱਤਰ ਜੀ! ਉਸ ਦੇ ਹੁਕਮ ਬਿਨਾਂ ਤਾਂ ਪਤਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹਿਲਦਾ। ਪੱਤਾ ਹਿਲਣ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਹਵਾ ਚਲੇ। ਹਵਾ ਚਲਣ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਕਿਧਰੇ ਗਰਮੀ ਵੱਧ ਪਵੇ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਦਬਾਅ ਘਟੇ ਅਤੇ ਵੱਧ ਦਬਾਅ ਘੱਟ ਦਬਾਅ ਵਲ ਚਲੇ। ਬੱਸ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਤੇ ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਇਸ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਵਿਚ ਜੀਵਨ ਬਣਦਾ, ਵਿਗਸਦਾ ਅਤੇ ਖ਼ਤਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।”

“ਮੈਂ ਮਨੁੱਖ ਅਤੇ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੇ ਸਬੰਧਾਂ ਬਾਰੇ ਪੁੱਛਿਆ ਸੀ।”

“ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਵੱਲੋਂ ਗੱਲ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ, ਪੁੱਤਰ ਜੀ !” ਮਾਤਾ ਨੇ ਵਧੇਰੇ ਵਿਸਥਾਰ ਦੇਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ, “ਨਿਰੰਕਾਰ ਹੈ, ਇਕ ਹੈ, ਸਦਾ ਸੱਚ ਹੈ, ਹੁਕਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਦੁਨੀਆ ਨੂੰ ਬਣਾਇਆ ਅਤੇ ਚਲਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਮਨੁੱਖ ਹੈ : ਅਨੇਕਾਂ, ਅਣਗਿਣਤ ਮਨੁੱਖ ਹਨ। ਜਨਮ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਕਾਰ ਹੈ, ਇਸ ਨੇ ਵੱਧਣਾ ਹੈ, ਘਟਨਾ ਹੈ, ਇਸ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਮਨੁੱਖ ਨੇ, ਕਿੰਨੀ ਵੀ ਉਮਰ ਭੋਗ ਲਵੇ, ਮਾਰਨਾ ਹੀ ਹੈ। ਦੇਹਧਾਰੀ ਦੀ ਖੁਆਰੀ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ।”

ਇਸ ਤੋਂ ਕੋਈ ਬਚ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ਪਰ....।”

“ਪਰ ਕੀ ਮਾਤਾ ਜੀ ?”

“ਪਰ ਦੇਹਧਾਰੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਅਜਿਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਕਰਤਾਰੀ ਹੁਕਮਾਂ ਦੀ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪਾਲਣਾ ਕਰ ਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਚਖੰਡ ਤੱਕ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਦੇਹਧਾਰੀਆਂ ਵਿਚ ਉਹ ਸਤਿਕਾਰੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਲੋਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਅਗਵਾਈ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਰਹਿਬਰ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਅਸੀਂ ਮਹਾਤਮਾ, ਸੰਤ, ਗੁਰੂ ਦਾ ਦਰਜਾ ਦੇ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ। ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਗੁਰਮੁਖ ਕਿਹਾ ਹੈ। ਸਿੱਧ ਗੋਸ਼ਟਿ ਵਿਚ ਉਹ ਸਿੱਧਾਂ ਨੂੰ ਚਰਚਾ ਕਰਦਿਆਂ ਦਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਉਦਾਸੀਆਂ ਗੁਰਮੁਖ ਲੱਣਭ ਲਈ ਹੀ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ :

ਗੁਰਮੁਖਿ ਖੋਜਤ ਭਏ ਉਦਾਸੀ ॥

ਦਰਸ਼ਨ ਕੈ ਤਾਈ ਭੇਖ ਨਿਵਾਸੀ ॥

ਸਾਚ ਵਖਰ ਕੇ ਹਮ ਵਣਜਾਰੇ ॥

ਨਾਨਕ ਗੁਰਮੁਖਿ ਉਤਰਸ ਪਾਰੇ ॥੧੮ ॥

“ਗੁਰਮੁਖਿ ਕੌਣ ਹੋਇਆ ਮਾਤਾ ਜੀ ?”

“ਗੁਰਮੁਖਿ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਦਿੱਤੀ ਹੈ :

ਉਦਮ ਕਰੋਦਿਆਂ ਜੀਉ ਤੂ

ਕਮਾਵਦਿਆਂ ਸੁਖੁ ਭੁੰਚੁ ॥

ਧਿਆਵਦਿਆਂ ਤੂ ਪ੍ਰਭੂ ਮਿਲੁ

ਨਾਨਕ ਉਤਰੀ ਚਿੰਤੁ ॥

(ਅੰਕ : ੫੨੨ ॥)

ਗੁਰਮੁਖਿ ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਹੈ ਜੋ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੇ ਹੁਕਮਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਦਿਆਂ ਸੁੱਖੀ, ਸਿਹਤਮੰਦ ਜੀਵਨ ਜੀਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਹਾਈ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।”

ਹੱਕ ਪਰਾਇਆ

“ਪੁੱਤਰ ਜੀ!”

“ਜੀ! ਪੁੱਤਰ ਜੀ?”

“ਅੱਜ ਸਵੇਰੇ ਜਿਹੜੇ ਫੁੱਲ ਤੁਸੀਂ ਦਰਬਾਰ ਲਈ ਲੈ ਕੇ ਆਏ ਸੋ,” ਮਾਤਾ ਲਾਡਿੱਕੀ ਨੇ ਦਿਆਲ ਤੋਂ ਪੁੱਛਿਆ, “ਉਹ ਨਾ ਤਾਂ ਠੀਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੋੜੜੇ ਗਏ ਸਨ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਭਲੀ ਭਾਂਤ ਗੁੰਦੇ ਗਏ ਸਨ। ਅਜਿਹਾ ਕਿਉਂ?”

“ਮਾਤਾ ਜੀ ਅੱਜ ਮਾਲੀ ਆਪਣੇ ਛੱਪਰ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸੀ,” ਪੁੱਤਰ ਨੇ ਮਾਤਾ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ, “ਕਾਫ਼ੀ ਦੇਰ ਉਡੀਕਣ ਪਿਛੋਂ ਮੈਂ ਆਪ ਹੀ ਫੁੱਲ ਤੋੜੇ ਅਤੇ ਆਪ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁੰਦਿਆ। ਮੈਨੂੰ ਜਾਚ ਨਹੀਂ, ਇਸ ਲਈ ਨਾ ਉਹ ਠੀਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੋੜੇ ਗਏ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਗੁੰਦੇ ਗਏ।”

“ਅੱਜ ਫੁੱਲਾਂ ਲਈ ਪੈਸੇ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੇ?” ਮਾਂ ਨੇ ਪੁੱਤਰ ਤੋਂ ਜਾਣਕਾਰੀ ਚਾਹੀ।

“ਨਹੀਂ, ਪੈਸੇ ਮੈਂ ਮਾਲੀ ਦੇ ਮੰਜੇ ਦੀ ਸਰ੍ਹਾਂਦੇ ਰੱਖ ਆਇਆ ਸਾਂ। ਉਥੋਂ ਉਹ ਆਪੇ ਲੈ ਲਵੇਗਾ।” ਦਿਆਲ ਨੇ ਕਿਹਾ।

“ਕੱਲ੍ਹ ਜਦ ਮਾਲੀ ਮਿਲਦਾ, ਤਾਂ ਦੇ ਦਿੰਦੇ।” ਮਾਂ ਨੇ ਸੁਝਾਅ ਦਿੱਤਾ, “ਉਹ ਵੇਖੇ, ਨਾ ਵੇਖੇ। ਕੋਈ ਦੂਸਰਾ ਲੈ ਲਵੇ। ਤੁਸੀਂ ਭੈੜੇ ਪਉਗੇ।”

“ਤੁਸੀਂ ਆਪੇ ਤਾਂ ਆਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਪਰਾਇਆ ਹੱਕ ਨਹੀਂ ਰਖੀਦਾ ਸਗੋਂ ਨਾਲ ਦੀ ਨਾਲ ਹੀ ਦੇ ਦਈਦਾ ਹੈ।” ਦਿਆਲ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕਾਰਵਾਈ ਨੂੰ ਠੀਕ ਮੰਨਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

“ਹਾਂ, ਹੈ ਤਾਂ ਠੀਕ।” ਮਾਤਾ ਨੇ ਹਾਮੀ ਭਰੀ, “ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਨੇ ਤਾਂ ਪਰਾਏ ਹੱਕ ਨੂੰ ਰੱਖਣਾ ਹਿੰਦੂਆਂ ਲਈ ਗਊ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਲਈ ਸੂਰ ਖਾਣ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਕਿਹਾ ਹੈ :

ਹੱਕ ਪਰਾਇਆ ਨਾਨਕਾ ਉਸ ਸੂਰ ਉਸ ਗਾਇ ॥

ਗੁਰੂ ਪੀਰ ਹਾਮਾ ਤਾਂ ਭਰੇ ਜਾ ਮੁਰਦਾਰ ਨਾ ਖਾਇ ॥

ਮਜ਼ਦੂਰ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਮਿਹਨਤ ਦਾ ਮੁੱਲ ਉਸੇ ਸਮੇਂ ਮਿਲ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਅੱਗੋਂ ਤੁਹਾਡੀ ਜੀ ਜਾਨ ਨਾਲ ਸੇਵਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।”

.....

“ਪੁੱਤਰ ਜੀ!”

“ਜੀ ਮਾਤਾ ਜੀ?”

“ਕੱਲ੍ਹ ਵਾਲੇ ਪੈਸੇ ਮਾਲੀ ਨੂੰ ਮਿਲ ਗਏ ਸਨ?”

“ਜੀ ਨਹੀਂ, ਮਾਤਾ ਜੀ।” ਦਿਆਲ ਨੇ ਦੱਸਿਆ, “ਉਹ ਤਾਂ ਅੱਜ ਸਵੇਰੇ ਮੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਪੁੱਛਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਕੱਲ੍ਹ ਮੈਂ ਫੁੱਲ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਲੈ ਗਿਆ। ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਕਾਫ਼ੀ ਉਡੀਕ ਕਰਨ ਪਿੱਛੋਂ ਮੈਂ ਆਪੇ ਫੁੱਲ ਤੋੜੇ ਅਤੇ ਲੈ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਨਾਰਾਜ਼ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਦੱਸੇ ਫੁੱਲ ਕਿਵੇਂ ਲੈ ਗਿਆ। ਅਖੇ—“ਇਹ ਤਾਂ ਚੋਰੀ ਹੋਈ।” ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਚੋਰੀ ਕਰਨੀ, ਝੂਠ ਬੋਲਣਾ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਸਿੱਖਿਆ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਚੋਰੀ ਕੀਤੀ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਪੈਸੇ ਕਿਉਂ ਦੇ ਕੇ ਜਾਂਦਾ? ਪਰ ਉਹ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਹੋਰ ਔਖਾ ਗਿਆ ਕਿ ਮੈਂ ਪੈਸੇ ਕਦ ਤੇ ਕਿਸਨੂੰ ਦੇ ਕੇ ਗਿਆ ਸਾਂ? ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਪੈਸੇ ਮੈਂ ਉਸ ਦੀ ਸਰਾਂਦ ਰੱਖ ਗਿਆ ਸਾਂ। ਉਸ ਨੇ ਉੱਠ ਕੇ ਵੇਖੇ ਤਾਂ ਸ਼ਰਮਿੰਦਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ—ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਤਾਂ ਫੁੱਲ ਲੈ ਜਾਂਦੇ। ਪੈਸੇ ਅੱਜ ਦੇ ਦਿੰਦੇ, ਨਾ ਵੀ ਦਿੰਦੇ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਕਿਹੜਾ ਪਤਾ ਲੱਗਣਾ ਸੀ?”

“ਫੇਰ ਤੁਸੀਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕੀ ਕਿਹਾ?”

“ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜੇ ਤੈਨੂੰ ਪਤਾ ਨਾ ਵੀ ਲੱਗਦਾ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਵੇਖ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਲੋਕ ਕਿਉਂ ਖਰਾਬ ਕਰਦਾ? ਸ਼ੁਕਰ ਹੈ ਜੋ ਉਸ ਨੇ ਦੂਸਰੇ ਦਾ ਹੱਕ ਦੇਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਬਖਸ਼ੀ ਹੈ। ਪਰਾਇਆ ਹੱਕ ਕਦੀ ਨਹੀਂ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ।”

“ਭਲਾ ਕੀਤਾ ਤੁਸਾਂ, ਪੁੱਤਰ ਜੀ!” ਮਾਤਾ ਨੇ ਸਾਬਾਸ਼ ਦਿੱਤੀ, “ਮਾਲੀ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਮਿਹਨਤ ਅੱਜ ਵੀ ਦੇ ਸਕਦੇ ਸੀ ਪਰ ਅਜਿਹਾ ਕਰਦੇ ਤਾਂ ਕੱਲ੍ਹ ਨਾਲੋਂ ਕੁਝ ਵਧਾ ਕੇ ਦਿੰਦੇ। ਮਿਹਨਤ ਦਾ ਮੁੱਲ ਉਸੇ ਸਮੇਂ ਦੇਣਾ ਬਣਦਾ ਹੈ।”

“ਜੀ, ਮਾਤਾ ਜੀ।”

ਗਿਆਨ ਵਿਹੁਣੇ ਲੋਕ

“ਪੁੱਤਰ ਜੀ!”

“ਜੀ? ਪੁੱਤਰ ਜੀ!”

“ਅੱਜ ਮਦਰੱਸੇ ਤੋਂ ਵਾਪਸ ਆਉਂਦਿਆਂ ਵੇਖੀ ਇਕ ਘਟਨਾ ਨੇ ਮਨ ਉੱਤੇ ਬੋਝ ਪਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।” ਦਿਆਲ ਨੇ ਮਾਤਾ ਲਾਡਿੱਕੀ ਨੂੰ ਲੇਖਾ ਜੋਖਾ ਸੈਸ਼ਨ ਸਮੇਂ ਦੱਸਿਆ।

“ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਕੀ ਵਾਪਰ ਗਿਆ, ਪੁੱਤਰ ਜੀ?”

“ਆਸੀਆਂ ਮੁਹੱਲੇ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਭੀੜ ਲਗੀ ਹੋਈ ਸੀ।” ਦਿਆਲ ਨੇ ਦੱਸਿਆ, “ਮੈਂ ਵੀ ਖੜਾ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਕਿਸੇ ਬੀਬੀ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ “ਕੀ ਹੋਇਆ ਹੈ” ਤਾਂ ਉਸ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਗੁਜਰਾਤ ਤੋਂ ਇਕ ਦੇਵੀ ਆਈ ਹੋਈ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਪੁੱਛਾਂ ਦਾ ਉਤਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਕਿਹਾ ਕਿ ਅਜਿਹੇ ਰੱਬ ਤਕ ਪਹੁੰਚੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਮਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਨਸੀਬ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਮੈਂ ਵੀ ਉਤਸੁਕਤਾਵੱਸ ਕਤਾਰ 'ਚ ਲਗ ਗਿਆ। ਇਕ ਜਵਾਨ ਜਹਾਨ ਬੀਬੀ ਸੀ-ਗੇਰੂਏ ਬਸਤਰ ਪਾਈ, ਨੰਗੇ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਵਾਲ, ਸਿਰ ਮਾਰੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਅਬਾ ਤਬਾ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਕੁੱਝ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਪਈ।”

“ਸਨਾਤਨੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੇਵੀਆਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ।” ਮਾਤਾ ਨੇ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਸਮਝ ਕੇ ਕਿਹਾ, “ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਾਨਤਾ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖੀ ਸਰੀਰਾਂ ਵਿਚ ਦੇਵੀਆਂ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਸਭ ਗੱਲਾਂ, ਵਾਪਰੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨੌਜਵਾਨ ਕੁੜੀਆਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਦੇਵੀਆਂ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕੀਤੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਾਪੇ ਅਤੇ ਹੋਰ ਲੋਕ ਏਧਰ ਉਧਰ ਲਈ ਫਿਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਪੁੱਛਾਂ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦੇਈ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਭੀੜ ਇਕੱਠੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਦੇਵੀਆਂ ਦੇ ਚੁੱਲੇ-ਚੌਂਕੇ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।”

“ਦੇਵੀਆਂ ਕੀ ਸਚਮੁਚ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਮਾਤਾ ਜੀ?”

“ਇਹ ਸੰਸਾਰ ਤਾਂ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਚਲਦਾ ਹੈ।” ਮਾਤਾ ਨੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ, “ਦੇਵੀ, ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਦੂਰ ਆਪਣੇ ਹੁਕਮਾਂ ਵਿਚ ਉਸ ਦਾ ਵੀ

ਦਖਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਤਾਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤੇ ਤਾਂ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਨੌਕਰਾਂ ਵਾਂਗ ਹਨ:

ਬ੍ਰਹਮਾ ਬਿਸਨੁ ਰਿਖੀ ਮੁਨੀ
ਸੰਕਰੁ ਇੰਦੁ ਤਪੈ ਭੇਖਾਰੀ ॥
ਮਾਨੈ ਹੁਕਮੁ ਸੋਹੈ ਦਰਿ ਸਾਚੈ
ਆਕੀ ਮਰਹਿ ਅਫਾਰੀ ॥ (ਅੰਕ:੯੯੨)

ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਕਾਰ ਵਿਹਾਰ ਵਿਚ ਕੀ ਦਖਲ ਦੇਣਾ ਹੈ? ਇਹ ਦਖਲ ਦੇਣ ਜੋਗੇ ਕਿਥੇ ਹਨ:

ਦੇਵੀ ਦੇਵਾ ਪੂਜੀਐ ਭਾਈ
ਕਿਆ ਮਾਗਹੁ ਕਿਆ ਦੇਹਿ ॥
ਪਾਹੁਣ ਨੀਰਿ ਪਖਾਲੀਐ ਭਾਈ
ਜਲਿ ਮਹਿ ਬੂਡਹਿ ਤਹਿ ॥ (ਅੰਕ:੬੩੭)

“ਇਹ ਬਣ ਕਿਵੇਂ ਗਏ, ਮਾਤਾ ਜੀ?”

“ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੇ ਹੁਕਮਾਂ ਦੀ ਮਨੁੱਖ ਤਕ ਪਹੁੰਚ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਈ।” ਮਾਤਾ ਨੇ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਦੀ ਅਸਲੀਅਤ ਦੱਸਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ, “ਜਿਹੜੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦੁੱਖ ਜਾਂ ਸੁੱਖ ਦੇਣ ਵਾਲੀਆਂ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਦਿਖਾਈ ਦਿੱਤੀਆਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤੇ ਮੰਨ ਲਿਆ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਰੋਧ ਤੋਂ ਬਚਣ ਅਤੇ ਖੁਸ਼ੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਅਰਚਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਇੰਦਰ ਮੀਂਹ ਦਾ ਦੇਵਤਾ ਹੈ, ਲੱਛਮੀ ਪੈਸੇ ਦੀ ਦੇਵੀ ਹੈ। ਸੱਪ ਤੋਂ ਡਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਉਸ ਨੂੰ ਨਾਗ ਦੇਵਤਾ ਬਣਾ ਲਿਆ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੂਸਰੇ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤੇ ਬਣਾ ਲਏ ਗਏ।”

“ਲੋਕ ਖਾਸ ਕਰ ਕੇ ਹਿੰਦੂ, ਏਨਾਂ ਨੂੰ ਏਨੀ ਮਾਨਤਾ ਕਿਉਂ ਦਿੰਦੇ ਹਨ?”

“ਸੰਗਠਨ ਵਿਚ ਬੜੀ ਸ਼ਕਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਪੁੱਤਰ ਜੀ!” ਮਾਤਾ ਨੇ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਹਿੰਦੂਆਂ ਵਿਚ ਮਾਨਤਾ ਦਾ ਭੇਦ ਦੱਸਿਆ, “ਵੇਦਾਂ, ਪੁਰਾਣਾਂ ਆਦਿ ਧਰਮ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਇਹੀ ਕੁੱਝ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਗਿਆ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੰਨਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋ ਗਿਆ। ਜਿਹੜਾ ਨਹੀਂ ਮੰਨੇਗਾ, ਹਿੰਦੂ ਨਹੀਂ ਰਹੇਗਾ। ਸਮਾਜ ਬਾਈਕਾਟ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਸਮਾਜਿਕ ਬਾਈਕਾਟ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਸਜ਼ਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਕੋਈ ਹੀ ਸਹਿਣ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।”

“...ਤੇ ਗਲੀ ਗਲੀ ਪੁੱਛਾਂ ਦਿੰਦੀਆਂ ਏਹ ਦੇਵੀਆਂ?”

“ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਿਛੇ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਅੰਧ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਅਤੇ ਅਗਿਆਨਤਾ ਹੈ। ਅਗਿਆਨੀ ਮਨੁੱਖ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ ਕਿ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੇ ਹੁਕਮਾਂ ਵਿਚ ਕੋਈ ਤਬਦੀਲੀ ਨਹੀਂ ਹੋ

ਸਕਦੀ। ਉਹ ਇਹ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦਾ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਲਦੇ ਸੁੱਖਾਂ-ਦੁੱਖਾਂ ਲਈ ਉਸ ਦੇ ਕਰਮ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹਨ, ਕਿਸਮਤ ਨਹੀਂ। ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਦੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਦੇਵੀ ਸੁੱਖ ਵਿਚ ਬਦਲ ਸਕਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਇਸ ਪਿਛੇ ਲਗ ਤੁਰਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇਵੀਆਂ ਨੂੰ ਸੱਦਣ ਲਈ ਲੋਕ ਆਪਣੀਆਂ ਜੀਭਾਂ ਵੱਢ ਸੁੱਟਦੇ ਹਨ, ਪਿਛੋਂ ਪਰਚਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦੇਵੀ ਨੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਜੀਭਾਂ ਫੇਰ ਜੋੜ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਬੀਮਾਰੀ ਦੂਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਪੁੱਤਰ ਦੇਣ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵੀ ਆਮ ਹਨ।”

“ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇਵੀਆਂ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਲਿਆਉਂਦਾ ਕੌਣ ਹੈ?”

“ਮੁਫਤ ਖੋਰੇ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਨੇ ਇਸ ਕੰਮ ਲਈ ਬੜਾ ਤਗੜਾ ਸੰਗਠਨ ਬਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਕ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਆਪਦੇ ਜਜਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਦੱਸਣ ਦਾ ਬੀੜਾ ਚੁੱਕਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਗੱਲ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਫੈਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਚੰਗਿਆਈ ਫੈਲਣ ਲਗਿਆਂ ਸਮਾਂ ਲੈਂਦੀ ਹੈ ਪਰ ਅਫ਼ਵਾਹਾਂ ਅਤੇ ਬੁਰਾਈਆਂ ਫੈਲਣ ਲਗਿਆਂ ਸਮਾਂ ਨਹੀਂ ਮੰਗਦੀਆਂ, ਵਾ ਵਾਰੋਲੇ ਵਾਂਗ ਫੈਲਦੀਆਂ ਹਨ।”

“ਇਸ ਬੁਰਾਈ ਤੋਂ ਬਚਣ ਦਾ ਸਾਧਨ?”

“ਪੁੱਤਰ ਜੀ! ਸਭ ਬੁਰਾਈਆਂ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਅਗਿਆਨਤਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਦਾ ਵੀ ਕਹਿਣਾ ਹੈ :

ਲਬੁ ਪਾਪੁ ਦੁਇ ਰਾਜਾ ਮਹਤਾ ਕੂੜ ਹੋਆ ਸਿਕਦਾਰੁ ॥

ਕਾਮ ਨੇਬੁ ਸਦਿ ਪੁਛੀਐ ਬਹਿ ਬਹਿ ਕਰਹਿ ਵਿਚਾਰੁ ॥

ਅੰਧੀ ਰਯਤਿ ਗਿਆਨ ਵਿਹੂਣੀ ਭਾਹਿ ਭਰੇ ਮੁਰਦਾਰੁ ॥

(ਅੰਕ ੪੬੬)

ਜੇ, ਪੁੱਤਰ ਜੀ! ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਗਿਆਨ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਗਿਆਨ ਵਿਹੂਣੇ ਨਾ ਹੋਣ ਤਾਂ ਮਾਨਵਤਾ ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ, ਲੋਭ, ਮੋਹ, ਹੰਕਾਰ ਤੋਂ ਨੁਕਸਾਨ ਉਠਾਉਣ ਦੀ ਥਾਂ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਲਾਭ ਉਠਾਉਣ ਲਗ ਪੈਣ। ਇਹ ਦੁਨੀਆਂ ਸਵਰਗ ਬਣ ਜਾਵੇ।”

“ਲੋਕ ਗਿਆਨ ਵਿਹੂਣੇ ਕਿਉਂ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਮਾਤਾ ਜੀ?”

“ਆਪਦੇ ਲਬ ਲੋਭ ਕਾਰਨ ਹੀ ਉਹ ਅਗਿਆਨੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।” ਮਾਤਾ ਨੇ ਜੁਆਬ ਦਿੱਤਾ, “ਨਿੱਜੀ ਲਾਭ ਲਈ ਉਹ ਕੌਮੀ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਘਾਣ ਕਰਦੇ ਹਨ ਹਾਲਾਂਕਿ ਕੌਮੀ ਵਿਕਾਸ ਵਿਚ ਹੀ ਸਭ ਦਾ ਨਿੱਜੀ ਲਾਭ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।”

“ਇਸ ਅਗਿਆਨਤਾ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਕੋਈ ਤਰੀਕਾ ਤਾਂ ਹੋਇਗਾ, ਮਾਤਾ ਜੀ!”

“ਉਂਝ ਤਾਂ ਜਦ ਦੀ ਦੁਨੀਆ ਬਣੀ ਹੈ, ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਅਗਿਆਨਤਾ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਮਹਾਂਪੁਰਖ ਜਨਮ ਲੈਂਦੇ ਹੀ ਰਹੇ ਹਨ।” ਮਾਤਾ ਨੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਕਿਹਾ, “ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਿਸੇ ਦਾ ਕੰਮ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। ਸਭ ਆਪਣੇ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਲਈ ਵਧੇਰੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਦਾ ਕਾਰਜ ਛੱਡਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਅਗਿਆਨ ਹਰ ਯੁੱਗ ਵਿਚ, ਹਰ ਸਮੇਂ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਰਹਿੰਦੀ ਦੁਨੀਆ ਤਕ ਰਹਿਣਾ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਕੇ ਆਪਣੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਦੀ ਅਗਿਆਨਤਾ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਯਤਨ ਕਰਦੇ ਰਹਿਣਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸਮਾਜ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਉੱਜਲ ਹੋਣ ਦੀ ਉਮੀਦ ਹੈ। ਉੱਜਲ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਸੁੱਖੀ, ਸ਼ਾਂਤ, ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰਹਿ ਸਕਦਾ ਹੈ।”

“ਤੁਸੀਂ ਏਸ ਅਗਿਆਨਤਾ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਕੀ ਕਰ ਰਹੇ ਓ, ਮਾਤਾ ਜੀ?”

“ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰਲੇ ਹਨੇਰੇ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਦੀ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਅਪਨਾਇਆ,” ਮਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਯਤਨਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੀ, “ਜੋ ਸਿਖਿਆ, ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਾਇਆ—ਕਹਿਣੀ ਕਰਨੀ ਵਿਚ ਫ਼ਰਕ ਨਹੀਂ ਆਉਣ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਫੈਲਾਉਣ ਲਈ ਹੀ ਮੈਂ ਘਰ ਵਿਚ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਇਸ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਉਣ, ਅਪਨਾਉਣ ਦੇ ਯਤਨਾਂ ਲਈ ਹੀ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਪੜ੍ਹਨ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਦਾ ਸਿਲਸਿਲਾ ਚਲਾਈ ਰਖਿਆ ਹੈ। ਜੋ ਕਸਰ ਮੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਰਹਿ ਗਈ ਹੋਵੇਗੀ, ਉਸ ਨੂੰ ਤੁਸੀਂ ਦੂਰ ਕਰ ਦੇਣਾ, ਪੁੱਤਰ ਜੀ!”

“ਜੀ, ਮਾਤਾ ਜੀ!”

“ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਕੁੱਝ ਹੈ।” ਮਾਤਾ ਨੇ ਹੌਲੀ ਜਿਹੀ ਕਿਹਾ, “ਪਰ ਰਾਹ ਬੜਾ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੈ। ਸਭ ਪਾਸੇ ਹਨੇਰਾ ਹੀ ਹਨੇਰਾ ਹੈ ਅਤੇ ਰਾਹ ਕੰਡਿਆਂ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਹੈ।”

ਕਿਰਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੀ ਗੁਰਮੁਖ

“ਮਾਤਾ ਜੀ!”

“ਜੀ? ਪੁੱਤਰ ਜੀ!”

“ਅਸੀਂ ਕਿਰਤ ਕਰਨ ਨੂੰ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਮੂਲ ਸਿਧਾਂਤ ਮੰਨਦੇ ਹਾਂ।” ਦਿਆਲ ਨੇ ਆਪਣੀ ਮਾਤਾ ਲਾਡਿੱਕੀ ਤੋਂ ਲੇਖਾ-ਜੋਖਾ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਕਿਹਾ, “ਪਰ ਇਹ ਕਿਰਤ ਹੁੰਦੀ ਕੀ ਹੈ?”

“ਕਿਰਤ ਅਸੀਂ ਕਮਾਈ ਗਈ ਉਸ ਆਮਦਨ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਾਂ,” ਮਾਤਾ ਨੇ ਥੋੜੀ ਦੇਰ ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ, “ਜਿਹੜੀ ਕੋਈ ਮਨੁੱਖ ਸਰੀਰਕ ਜਾਂ ਮਿਹਨਤ ਕਰ ਕੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕਿਰਤ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਨੇਕ ਕਮਾਈ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਹੈ।”

“ਇਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੋਇਆ ਕਿ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਦੁਕਾਨ ਤੋਂ ਜੋ ਪੈਸੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਜੀ ਕਿਰਤ ਹੈ।”

“ਜੀ, ਪੁੱਤਰ ਜੀ! ਕਿਸਾਨ ਨੂੰ ਵਾਹੀ ਤੋਂ, ਵਿਉਪਾਰੀ ਨੂੰ ਵਿਉਪਾਰ ਤੋਂ, ਹਲਵਾਈ ਨੂੰ ਮਠਿਆਈ ਬਨਾਉਣ ਤੋਂ, ਲੁਹਾਰ ਨੂੰ ਸੰਦ ਬਨਾਉਣ ਤੋਂ ਜਿਹੜੀ ਧਰਮ ਦੀ ਕਮਾਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਕਿਰਤ ਹੈ।”

“ਧਰਮ ਦੀ ਕਮਾਈ ਕੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ? ਮਾਤਾ ਜੀ!”

“ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਇਹ ਸਮਝੋ ਕਿ ਕਮਾਈ ਜਾਂ ਕਿਰਤ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਕੀ ਹੈ। ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਧਰਮ ਸੰਤਾਂ, ਜੋਗੀਆਂ, ਫਕੀਰਾਂ ਤਕ ਸੀਮਤ ਸੀ। ਜਿਸ ਨੇ ਧਰਮੀ ਬਣਾ ਹੁੰਦਾ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਲਈ ਯਤਨ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ, ਉਸ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਕਿ ਉਹ ਘਰ ਪਰਿਵਾਰ ਛੱਡ ਕੇ ਜੰਗਲਾਂ ਬੇਲਿਆਂ ਵਿਚ ਚਲਾ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਭੁੱਖਾਂ ਰਹਿ ਕੇ, ਵਰਤ ਰੱਖ ਕੇ, ਸੋਚ ਵਿਚਾਰ ਕਰ ਕੇ, ਲਿਵ ਲਾ ਕੇ ਤੱਪ ਕਰੇ। ਜਿੰਨਾ ਵਧੇਰੇ ਉਹ ਤੱਪ ਕਰਦਾ, ਉਸ ਨੂੰ ਓਨਾ ਹੀ ਵੱਡਾ ਸੰਤ ਮਹਾਤਮਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਪਰ ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਨੇ ਧਰਮ ਨੂੰ ਸੰਤਾਂ ਫਕੀਰਾਂ ਤੋਂ ਵੱਖ ਕਰ ਕੇ ਘਰ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਗ੍ਰਹਿਸਥੀਆਂ ਨਾਲ ਜੋੜ ਦਿੱਤਾ।”

“ਉਹ ਕਿਵੇਂ? ਮਾਤਾ ਜੀ!”

“ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਆਪਣੀਆਂ ਉਦਾਸੀਆਂ ਸਮੇਂ ਸਿੱਧਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲੇ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬੜੀ ਸ਼ਾਨ ਨਾਲ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਹ ਦੁਨੀਆ ਤੋਂ ਵਖਰੇ ਰਹਿ ਕੇ ਗਾਜਰ ਮੂਲੀ ਖਾ ਕੇ ਵੀ ਤੀਰਥੀ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਭਗਤੀ ਕਰਦੇ ਹਨ :

ਹਾਟੀ ਬਾਟੀ ਰਹਿ ਨਿਰਾਲੇ, ਰੂਖਿ ਬਿਰਖਿ ਉਦਿਆਨੇ ॥
ਕੰਦ ਮੂਲੁ ਅਹਾਰੋ ਖਾਈਐ, ਅਉਧੁ ਬੋਲੇ ਗਿਆਨੇ ॥
ਤੀਰਥਿ ਨਾਈਐ ਸੁਖੁ ਫਲੁ ਪਾਈਐ, ਮੈਲੁ ਨ ਲਾਗੈ ਕਾਈ ॥
ਗੋਰਖੁ ਪੂਤੁ ਖੋਹਾਰੀ ਪਾ ਬੋਲੈ, ਜੋਗ ਜੁਗਤਿ ਬਿਧਿ ਸਾਈ ॥ ੭ ॥

ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਿੱਧਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਹ ਕੰਮ ਤਾਂ ਇਕ ਗ੍ਰਹਿਸਥੀ ਘਰ ਬੈਠਿਆਂ ਸਿਮਰਨ ਕਰ ਕੇ ਵੀ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ :

ਜਿਸ ਕੀ ਆਸਾ ਤਿਸੁ ਹੀ ਸਉਪ ਕੈ
ਏਹੁ ਰਹਿਆ ਨਿਰਬਾਣੁ ॥
ਜਿਸ ਤੇ ਹੋਆ ਸੋ ਕਰ ਮਾਨਿਆ
ਨਾਨਕ ਗਿਰਹੀ ਉਦਾਸੀ ਸੋ ਪਰਵਾਣੁ ॥

(ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਅੰਕ : ੧੩੨੬)

ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਿੱਧਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਕਿਹਾ ਕਿ ਦੁਨੀਆ ਛੱਡ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਅਗਵਾਈ ਤੋਂ ਵਾਂਝਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਭਗਤੀ ਨਾਲ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਕੁੱਝ ਨਹੀਂ ਸੌਰਦਾ।

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਵਾਰ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਧ ਗ੍ਰਹਿਸਥੀਆਂ ਕੋਲੋਂ ਹੀ ਮੰਗ ਕੇ ਖਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਘੁਰਦੇ ਹਨ :

ਨਾਨਕੁ ਆਖੈ, ਭੰਗਰਨਾਥ ! ਤੇਰੀ ਮਾਉਂ ਕੁਚੱਜੀ ਆਈ ।
ਭਾਂਡਾ ਧੋਇ ਨ ਜਾਤਿਓਨੁ, ਭਾਇ ਕੁਚੱਜੈ ਫੁੱਲੁ ਲੜਾਈ ।
ਹੋਇ ਅਤੀਤੁ ਗ੍ਰਿਹਸਤੁ ਤਜਿ, ਫਿਰਿ ਉਨਹੂੰ ਕੇ ਘਰ ਮੰਗਣ ਜਾਈ ।

ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਗ੍ਰਹਿਸਥ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ, ਹਉਮੈ ਮਾਰ ਕੇ, ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਮਨੁੱਖ ਉਸ ਵਰਗਾ ਬਣ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਧਨਾਸਰੀ ਰਾਗ ਦੇ ਇਕ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਉਹ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ :

ਸਚਿ ਸਿਮਰੀਐ ਹੋਵੈ ਪਰਗਾਸੁ ॥
ਤਾ ਤੇ ਬਿਖਿਆ ਮਹਿ ਰਹੇ ਉਦਾਸੁ ॥
ਸਤਿਗੁਰ ਕੀ ਐਸੀ ਵਡਿਆਈ ॥
ਪੁਤ੍ਰੁ ਕਸਤ੍ਰੁ ਵਿਚੇ ਗਤਿ ਪਾਈ ॥

(ਅੰਕ : ੬੬੧)

ਹੁਣ ਜੇ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਗ੍ਰਹਿਸਥੀ ਬਨਣਾ ਹੈ, ਪਰਿਵਾਰ ਪਾਲਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕੰਮ ਤਾਂ ਕਰਨਾ ਹੀ ਪਵੇਗਾ ਤਾਂ ਹੀ ਉਹ ਆਪਣੇ ਗ੍ਰਹਿਸਥੀ ਹੋਣ ਦੇ ਫ਼ਰਜ਼ ਪੂਰੇ ਕਰ ਸਕੇਗਾ।”

“ਜੀ, ਮਾਤਾ ਜੀ!”

“ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਨੇ ਤਾਂ ਮੰਗ ਕੇ ਖਾਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਸੰਤ, ਮਹਾਤਮਾ ਮੰਨਣੋਂ ਵੀ ਨਾਂਹ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਰਾਗ ਮਲਾਰ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਚਾਰਿਆ :

ਗੁਰ ਪੀਰ ਸਹਾਇ ਮੰਗਣ ਜਾਇ ॥

ਤਾ ਕੇ ਮੂਲ ਨ ਲਗੀਐ ਪਾਇ ॥

ਘਾਲਿ ਖਾਇ ਕਿਛੁ ਹਥਹੁ ਦੇਇ

ਨਾਨਕ ਰਾਹੁ ਪਛਾਣਹਿ ਸੇਇ ॥

(ਅੰਕ ੧੨੪੫)

“ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਗ੍ਰਹਿਸਥ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨ ਲਈ ਪੈਸਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਪਰ ਪੈਸਾ ਕਈ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਤਰੀਕਾ ਮਿਹਨਤ ਦਾ ਹੈ: ਕਿਸਾਨ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਮਿੱਟੀ ਨਾਲ ਮਿੱਟੀ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਜੁਲਾਹਾ, ਤਰਖਾਣ, ਲੁਹਾਰ ਸਭ ਮਿਹਨਤ ਨਾਲ ਧਨ ਕਮਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਨੇ ਕਿਰਤ ਜਾਂ ਦਸਾਂ ਨਹੁੰਆਂ ਦੀ ਕਿਰਤ ਕਿਹਾ ਹੈ।”

“ਜੀ! ਮਾਤਾ ਜੀ!”

“ਪਰ ਕੁਝ ਲੋਕ ਅਜਿਹੇ ਵੀ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਆਪ ਮਿਹਨਤ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਸਗੋਂ ਦੂਜਿਆਂ ਦੀ ਮਿਹਨਤ ਨੂੰ ਲੁੱਟ ਕੇ ਆਪਣੇ ਮਹਿਲ ਮਾੜੀਆਂ ਖੜੇ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਮਾਈ ਕਿਰਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਸਾਖੀਆਂ ਵਿਚ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਭਾਈ ਲਾਲੋ ਦੇ ਘਰ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਾ ਛੱਕਦੇ ਸਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਕਿਰਤ ਕਰਦਾ ਸੀ ਪਰ ਬਾਬੇ ਨੇ ਮਲਕ ਭਾਗੋ ਦੇ ਘਰ ਜਾ ਕੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਾ ਛੱਕਣੋਂ ਨਾਂਹ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਦੂਸਰਿਆਂ ਦੀ ਕਮਾਈ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਭਾਈ ਲਾਲੋ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦੇ ਵਿਚੋਂ ਦੁੱਧ ਅਤੇ ਮਲਕ ਭਾਗੋ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰੜੀਆਂ-ਖੀਰ ਵਿਚੋਂ ਲਹੂ ਨਿਕਲਦਾ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਰਾਗ ਮਾਝ ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਨੇ ਉਚਾਰਨ ਕੀਤਾ ਹੈ :

ਹਕੁ ਪਰਾਇਆ ਨਾਨਕਾ ਉਸ ਸੁਅਰ ਉਸ ਗਾਇ ॥

ਗੁਰੁ ਪੀਰ ਹਮਾ ਤਾ ਭਰੇ ਜੇ ਮੁਰਦਾਰ ਨ ਖਾਇ ॥

ਗਲੀ ਭਿਸਤਿ ਨ ਜਾਈਐ ਛੁਟੈ ਸਚੁ ਕਮਾਇ ॥

(ਅੰਕ : ੧੪੧)

ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਨੇ ਰਿਸ਼ਵਤ ਲੈਣ ਨੂੰ ਵੀ ਕਿਰਤ ਨਹੀਂ ਮੰਨਿਆ:

ਕਾਜੀ ਹੋਇ ਕੈ ਬਹੈ ਨਿਆਇ ॥

ਫੇਰੇ ਤਸਬੀ ਕਰੇ ਖੁਦਾਇ ॥

ਵੱਢੀ ਲੈ ਕੇ ਹੱਕ ਗਵਾਇ ॥

ਜੇ ਕੋ ਪੁਛੈ ਤ ਪੜਿ ਸੁਣਾਇ ॥

(ਅੰਕ : ੯੫੧)

ਕਰਮ ਕਾਡਾਂ ਦੁਆਰਾ ਇਕੱਠੇ ਕੀਤੇ ਧਨ ਨੂੰ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਰਤ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ :

ਗਾਇਨ ਚੇਲੇ ਨਚਨਿ ਗੁਰ ॥

ਪੈਰ ਹਲਾਇਨ ਫੇਰਨਿ ਸਿਰ ॥

ਉਡਿ ਉਡਿ ਰਾਵਾ ਝਾਟੈ ਪਾਇ ॥

ਵੇਖੈ ਲੋਕੁ ਹਸੈ ਘਰ ਜਾਇ ॥

ਰੋਟੀਆ ਕਾਰਣ ਪੂਰਹਿ ਤਾਲਿ ॥

ਆਪ ਪਛਾੜਹਿ ਧਰਤੀ ਨਾਲਿ ॥

(ਅੰਕ : ੪੬੫)

“ਫੇਰ ਕਿਰਤ ਤਾਂ ਮਿਹਨਤ ਨਾਲ ਕਮਾਇਆ ਧਨ ਹੀ ਹੋਇਆ।”

“ਹਾਂ, ਪੁੱਤਰ ਜੀ! ਜੇ ਕੋਈ ਦੁਕਾਨਦਾਰ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਨਾ ਮਿਲਾਵਟ ਕਰੇ, ਨਾ ਘੱਟ ਤੋਲੇ, ਨਾ ਵੱਧ ਪੈਸੇ ਲਵੇ। ਜੇ ਕੋਈ ਕਿਸਾਨ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪ ਆਪਣੀ ਜ਼ਮੀਨ ਵਾਹੇ, ਬੋਏ, ਕਟੇ। ਦੂਸਰਿਆਂ ਤੋਂ ਕੰਮ ਕਰਵਾਏ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪੂਰਾ ਮੁੱਲ ਦੇਵੇ। ਰਿਸ਼ਵਤ ਲੈਣ, ਕੰਮ ਨਾ ਕਰ ਕੇ ਪੈਸੇ ਜਾਂ ਤਲਬਾਂ ਲੈਣ, ਜ਼ਬਰੀ ਧਨ ਵਸੂਲਣ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਰਤ ਨਹੀਂ ਮੰਨਿਆ। ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਨੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕੰਮ ਨੂੰ ਮਾੜਾ ਨਹੀਂ ਮੰਨਿਆ। ਕੰਮ ਕੋਈ ਵੀ ਕਰੋ ਪਰ ਉਹ ਨਾ ਤਾਂ ਵਿਕਾਰ ਪੈਦਾ ਕਰੇ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਲੋੜੋਂ ਵੱਧ ਲਾਭ ਦੇਵੇ ਤਾਂ ਹੀ ਉਹ ਕਿਰਤ, ਧਰਮ ਦੀ ਕਮਾਈ ਅਖਵਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵਿਚ ਕਿਰਤ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਹੈ, ਧਨ ਦੌਲਤ ਦੀ ਨਹੀਂ।”

ਕਰਮ ਮਨੁੱਖ ਕਰਦਾ ਹੈ

“ਮਾਤਾ ਜੀ!”

“ਜੀ! ਪੁੱਤਰ ਜੀ?”

“ਨਿਰੰਕਾਰ, ਕਰਤਾਰ, ਪ੍ਰਭੂ ਕੁਝ ਵੀ ਕਹਿ ਲਈਏ,” ਦਿਆਲ ਨੇ ਆਪਣੀ ਮਾਤਾ ਲਾਡਿੱਕੀ ਨਾਲ ਲੇਖਾ-ਜੋਖਾ ਕਰਦਿਆਂ ਗੱਲ ਤੋਰੀ, “ਸਭ ਕੁਝ ਇਸ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਬਨਾਉਣ ਅਤੇ ਚਲਾਉਣ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਜੇ ਸਭ ਕਰਮ ਕਰਤਾਰ ਹੀ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਮਨੁੱਖ ਹੀ ਕਰਦਾ ਹੈ?” ਹੀ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਮਨੁੱਖ ਕੀ ਕਰਦਾ ਹੈ?”

“ਇਹ ਸੱਚ ਹੈ,” ਮਾਤਾ ਲਾਡਿੱਕੀ ਨੇ ਹਾਮੀ ਭਰੀ, “ਕਿ ਨਿਰੰਕਾਰ ਬੇਅੰਤ ਹੈ : ਉਹੀ ਇਸ ਸਿਸ਼ਟੀ ਨੂੰ ਬਨਾਉਣ ਅਤੇ ਚਲਾਉਣ ਵਾਲਾ ਹੈ ਪਰ ਪੁੱਤਰ ਜੀ! ਇਸ ਦਾ ਇਹ ਅਰਥ ਕਿਵੇਂ ਹੋਇਆ ਕਿ ਉਹੀ ਸਭ ਕੁਝ ਕਰਦਾ ਹੈ?”

“ਜਦੋਂ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਬਨਾਇਆ ਉਸ ਨੇ ਹੈ,” ਦਿਆਲ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸੁਆਲ ਨੂੰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕੀਤਾ, “ਚਲਾਉਂਦਾ ਵੀ ਉਹੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਸਾਰਾ ਕੁੱਝ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਤਾਂ ਉਹੀ ਹੋਇਆ।”

“ਨਹੀਂ!” ਮਾਤਾ ਨੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰਨਾ ਚਾਹਿਆ, “ਉਹ ਤਾਂ ਨਿਰੰਕਾਰ ਹੈ। ਨਿਰੰਕਾਰ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਰ ਜਾਂ ਕਰਵਾ ਸਕਦਾ ਹੈ?”

“ਨਹੀਂ ਪਰ...,” ਦਿਆਲ ਪਹਿਲੀ ਦਲੀਲ ਉੱਤੇ ਹੀ ਸਮਝ ਗਿਆ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਕੁਝ ਗਲਤ ਗਾਇਬ ਬਣਾਈ ਹੈ।

“ਪੁੱਤਰ ਜੀ! ਨਿਰੰਕਾਰ ਨੇ ਸਿਰਫ਼ ਨਿਯਮ ਬਣਾਏ ਹਨ, ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਕਾਰਜ ਕਰਨ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਕਰਮ ਤਾਂ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਹੀ ਕਰਨਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਕਰਮਾਂ ਕਾਰਨ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਵੀ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ:

ਕਰਮੀ ਕਰਮੀ ਹੋਇ ਵਿਚਾਰ ॥

ਸਚਾ ਆਪ ਸਚਾ ਦਰਬਾਰ ॥

(ਜਪੁ)

“ਮੇਰੀ ਉਲਝਣ ਤਾਂ ਬਣੀ ਰਹੀ।” ਦਿਆਲ ਕਰਮ ਦੇ ਗੁਰਮਤਿ ਫਲਸਫੇ ਸਬੰਧੀ ਜਾਨਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ, “ਤੁਸੀਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਦੱਸੋ ਕਿ ਕਰਮ ਕਹਿੰਦੇ ਕਿਸ ਨੂੰ ਹਨ?”

“ਕਰਮ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ-ਕੰਮ, ਉਹ ਕੰਮ ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਕਰਦਾ ਹੈ।”

“ਉਹ ਤਾਂ ਕਿਰਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।”

“ਨਹੀਂ, ਪੁੱਤਰ ਜੀ! ਕਿਰਤ ਮਨੁੱਖ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਉਹ ਕਰਮ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਉਸ ਦੀ ਰੋਜ਼ੀ ਰੋਟੀ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਵੇ।” ਮਾਤਾ ਨੇ ਕਾਰਜ ਅਤੇ ਕਿਰਤ ਵਿਚ ਅੰਤਰ ਕੀਤਾ, “ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਕਾਰਜ ਰੋਟੀ ਕਮਾਉਣ ਲਈ ਹੀ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ।”

“ਜੀ!”

“ਕਰਮ ਉਹ ਕੰਮ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਮਨੁੱਖ ਰੋਜ਼ੀ, ਰੋਟੀ ਕਮਾਉਣ ਤੋਂ ਵੱਖ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਮਾਂ ਬਾਪ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨਾ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਰੋਜ਼ੀ ਰੋਟੀ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ। ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਬੱਚੇ ਰੋਜ਼ੀ ਰੋਟੀ ਲਈ ਨਹੀਂ ਪਾਲਦਾ। ਲੋਕ ਦਾਨ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਇਹ ਕਰਮ ਵੀ ਕਿਰਤ ਨਹੀਂ। ਮਨੁੱਖ ਕਮਜ਼ੋਰ, ਅਪਾਹਜ ਉੱਤੇ ਤਰਸ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਉਹ ਰੋਜ਼ੀ ਕਮਾਉਣ ਲਈ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਆਪਣਾ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਦਾ ਲੋਕ ਪ੍ਰਲੋਕ ਸੁਆਰਠ ਲਈ ਮਨੁੱਖ ਜੋ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਉਸ ਦਾ ਕਰਮ ਹੈ।”

“ਕਰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਕੌਣ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ?” ਦਿਆਲ ਦਾ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਸੀ।

“ਕਰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਉਸ ਦਾ ਦਿਮਾਗ, ਉਸ ਦਾ ਪਰਿਵਾਰਕ ਪਿਛੋਕੜ ਅਤੇ ਸਮਕਾਲੀ ਸਥਿਤੀਆਂ ਕਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿਚ ਧਰਮ ਹੈ, ਉਹ ਲੋਭ ਦੀ ਥਾਂ ਦਾਨ ਕਰਨ ਵੱਲ ਰੁਚਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਿਮਾਗਾਂ ਉੱਤੇ ਮਾਇਆ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੈ, ਉਹ ਦਾਨ ਕਰਨ ਦੀ ਥਾਂ ਦੁਨੀਆ ਭਰ ਦੀ ਦੌਲਤ ਸਮੇਟ ਲੈਣੀ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜਿਹੜੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦੇ ਵੱਡੇ ਧਾਰਮਕ ਰੁੱਚੀਆਂ ਵਾਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੱਚੇ ਵੀ ਅੱਗੋਂ ਧਰਮ ਦੇ ਕਾਰਜ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜਿਹੜੇ ਮੋਹ ਮਾਇਆ ਨਾਲ ਚੰਬੜੇ ਹੋਣ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਅਗਲੀਆਂ ਪੀੜੀਆਂ ਵੀ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਨਿਕਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਕੁਝ ਸਮਕਾਲੀ ਸਥਿਤੀਆਂ ਤੋਂ ਵੀ ਮਜਬੂਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਕੋਈ ਦਾਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੇ ਪਰ ਉਸ ਦੀ ਆਮਦਨ ਹੀ ਏਨੀ ਕੁ ਹੋਵੇ ਕਿ ਮੁਸ਼ਕਲ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਪੇਟ ਭਰ ਸਕੇ ਤਾਂ ਉਹ ਦਾਨ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ।”

“ਬਹੁਤੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਤਾਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਕਰਮ ਲਿਖਾ ਕੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।” ਦਿਆਲ ਨੇ ਹੋਰ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕੀਤਾ।

“ਮਨੁੱਖ ਆਉਂਦਾ ਕਿਥੋਂ ਹੈ?” ਮਾਂ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਮਨੁੱਖ ਤਾਂ ਜਨਮ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।”

“ਜਨਮ ਲੈਣ ਸਮੇਂ ਬਾਲਕ ਦਾ ਮਨ ਕੋਰੀ ਸਲੇਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।” ਮਾਂ ਨੇ ਕਹਿਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ, “ਉਹ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਪਛਾਨਦਾ ਜਿਸ ਦੇ ਢਿੱਡ ਵਿਚ ਉਹ ਨੌਂ ਮਹੀਨੇ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਉਹ ਮਿਲਦੇ ਦੁੱਧ ਕਾਰਣ ਪਛਾਨਣ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਫੇਰ ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਉਸ ਦਾ ਸਬੰਧ ਆਪਣੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਨਾਲ ਜੁੜਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।”

“.....”

“ਬੱਚਾ ਚੰਗਾ ਮਨੁੱਖ ਬਣੇ, ਇਸ ਲਈ ਮਾਂ-ਬਾਪ ਆਪਣੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਸਿਖਿਆ ਦੇਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਸ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਚੰਗਾ ਖਾਣਾ, ਦੁੱਧ, ਘਿਉ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਬੱਚਾ ਵੱਡਾ ਹੁੰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਬਣਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜਦ ਉਹ ਬਾਲਕ ਤੋਂ ਬਾਲਗ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਕਰਮਾਂ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਮੰਨਿਆ ਜਾਣ ਲਗਦਾ ਹੈ।”

“ਤਾਂ ਕੀ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦਾ ਉਸ ਦੇ ਕਰਮਾਂ ਨਾਲ ਕੋਈ ਸਬੰਧ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ?”
ਦਿਆਲ ਨੇ ਮਾਤਾ ਤੋਂ ਸਪੱਸ਼ਟਤਾ ਚਾਹੀ।

“ਨਿਰੰਕਾਰ ਨੇ ਤਾਂ ਨਿਯਮ ਬਣਾਏ ਹਨ ਜੋ ਸਭਨਾਂ ਉੱਤੇ ਲਾਗੂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਮਨੁੱਖ ਜੋ ਕਰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੇ ਬਣਾਏ ਨਿਯਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ।”

“ਕਿਵੇਂ?”

“ਜਿਸ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਪੌਸ਼ਟਿਕ ਖੁਰਾਕ ਨਹੀਂ ਮਿਲੇਗੀ, ਉਹ ਸਰੀਰਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋਇਗਾ। ਰਿਸ਼ਟ ਪੁਸ਼ਟ ਬੱਚੇ ਲਈ ਚੰਗੀ ਖੁਰਾਕ ਦਾ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਹ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਨਿਯਮ ਹੈ।”

“ਜੀ!”

“ਕੁਝ ਲੋਕ ਬਹੁਤ ਮਿਹਨਤੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਕੋਈ ਵੀ ਕੰਮ ਕਰ ਲੈਣ, ਮਿਹਨਤ ਸਦਕਾ ਸਫਲ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਪਰ ਕੁਝ ਬਿਲਕੁਲ ਆਲਸੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਸਫਲਤਾ ਦਾ ਹੀ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਮਿਹਨਤੀ ਮਨੁੱਖ ਜੇ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਅਸਫਲ ਵੀ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਬੜੀ ਬਹਾਦਰੀ ਨਾਲ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਆਲਸੀ ਆਪਣੀ ਕਿਸਮਤ ਨੂੰ ਹੀ ਰੋਂਦੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸਫਲਤਾ ਲਈ ਮਿਹਨਤ ਕਰਨਾ ਰੱਬੀ ਨਿਯਮ ਹੈ।”

“ਇਹ ਤਾਂ ਦੁਨਿਆਵੀ ਗੱਲਾਂ ਹੋਈਆਂ।” ਦਿਆਲ ਨੇ ਗੱਲ ਨੂੰ ਅਧਿਆਤਮਕ ਪੱਖ ਵੱਲ ਮੋੜਿਆ, “ਧਰਮ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿਚ ਵੀ ਕੀ ਇੰਝ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਮਾਤਾ ਜੀ?”

“ਹਾਂ, ਪੁੱਤਰ ਜੀ! ਬਿਲਕੁਲ ਇੰਝ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।” ਆਤਮ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਾਲ ਭਰੀ ਹੋਈ ਮਾਤਾ ਲਾਡਿੱਕੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਅੰਤਿਮ ਮੰਜ਼ਿਲ ਰੱਬ ਨਾਲ ਇਕਮਿਕਤਾ ਯਾਨੀ ਉਸ ਵਰਗ ਹੋਣ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਨੇ ਜਪੁ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਧਾਰਮਕ ਅਵਸਥਾ ਦੀਆਂ ਪੰਜ ਮੰਜ਼ਿਲਾਂ ਬੜੀ ਖੂਬਸੂਰਤੀ ਨਾਲ ਬਿਆਨ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ : ਉਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਧਰਮੀ ਧਰਮਸਾਲ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਉਪਰ ਜੋ ਵੀ ਮਨੁੱਖ ਜਨਮ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਮਨ ਇਸ ਧਰਮਸਾਲ ਵਿਚ ਹੀ ਰਚਮਿਚ ਜਾਂਦਾ ਹੈ :

ਰਾਤੀ ਰੁਤੀ ਥਿਤੀ ਵਾਰ ॥

ਪਵਣ ਪਾਣੀ ਅਗਨੀ ਪਾਤਾਲ ॥

ਤਿਸੁ ਵਿਚਿ ਧਰਤੀ ਥਾਪਿ ਰਖੀ ਧਰਮਸਾਲ ॥

ਤਿਸੁ ਵਿਚਿ ਜੀਅ ਜੁਗਤਿ ਕੇ ਰੰਗ ॥

ਤਿਨ ਕੇ ਨਾਮ ਅਨੇਕ ਅਨੰਤ ॥

ਹੁਣ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮਨੁੱਖ ਤਾਂ ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ ਮਿਲਦੇ ਦੁੱਖਾਂ, ਸੁੱਖਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਲਿਬੜ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਚੇਤਾ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ ਕਿ ਇਹ ਧਰਤੀ ਧਰਮਸਾਲ ਹੈ ਅਤੇ ਇਥੇ ਉਹ ਰੱਬ ਦਾ ਰੂਪ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਪਰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ਯਾਦ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਉਸ ਧਰਮ ਖੰਡ 'ਚੋਂ ਆਪਣੀ ਕਰਮਾਂ ਸਦਕਾ ਗਿਆਨ ਖੰਡ ਵਿਚ ਜਾ ਪਹੁੰਚਦੇ ਹਨ। ਗਿਆਨ ਖੰਡ ਵਿਚ ਉਸ ਦੀ ਬੁੱਧੀ ਪ੍ਰਚੰਡ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਰੱਬ ਦੇ ਸਾਰੇ ਰੰਗਾਂ, ਤਮਾਸ਼ਿਆਂ ਯਾਨੀ ਉਸ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਦੀ ਸਮਝ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ ਹੈ :

ਗਿਆਨ ਖੰਡ ਮਹਿ ਗਿਆਨੁ ਪਰਚੰਡ ॥

ਤਿਥੈ ਨਾਦ ਬਿਨੋਦ ਕੋਡ ਅਨੰਦੁ ॥

“.....”

“ਹੁਣ, ਪੁੱਤਰ ਜੀ! ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੇ ਗਿਆਨ ਉੱਤੇ ਅਮਲ ਕਰਨ ਦਾ ਵੇਲਾ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਇਕੋ ਪਰਿਵਾਰ ਨਜ਼ਰ ਆਉਣ ਲਗਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਹ ਇਸ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਜੁੱਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਸੇਵਾ ਰੱਬ ਦੇ ਹੁਕਮਾਂ 'ਤੇ ਆਪ ਅਮਲ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਦੂਸਰਿਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਪਾਸੇ ਲਾਉਣਾ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਕਰਦਿਆਂ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਮਨ ਬਹੁਤ ਸੁੰਦਰ, ਮਨਮੋਹਣਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ :

ਸਰਮ ਖੰਡ ਕੀ ਬਾਣੀ ਰੂਪੁ ॥

ਤਿਥੈ ਘਾੜਤ ਘੜੀਐ ਬਹੁਤ ਅਨੂਪੁ ॥

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਸ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਨੂੰ ਬਿਆਨਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਹਾਂ, ਇਸ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦਿਆਂ ਉਸ ਵਿਚ ਦੇਵਤਿਆਂ ਅਤੇ ਸਿੱਧਾਂ ਵਿਚ ਦੱਸੀ ਜਾਂਦੀ ਅਕਲ ਜ਼ਰੂਰ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਤੋਂ ਅਗਲਾ ਪੜਾਅ ਕਰਮ ਦਾ ਹੈ। ਕਰਮ ਖੰਡ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦਿਆਂ ਪ੍ਰਾਣੀ ਕੋਲ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਮਾਨਸਿਕ ਬਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਬਲ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਜੋਧਿਆਂ, ਮਹਾਂਬਲੀਆਂ ਦੇ ਸਰੀਰਕ ਬਲ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਕਰਮਾਂ ਦੁਆਰਾ ਇਹ ਮਨੁੱਖ ਅਜਿਹੀ ਉੱਚੀ ਮਾਨਸਿਕ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕੰਚਨ ਵਰਗੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਮਾਇਆ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਠੱਗ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ, ਉਹ ਆਤਮਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਏਨੇ ਬਲਵਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕੋਈ ਵੀ ਲਾਲਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਉੱਚਾਈ ਤੋਂ ਡੇਗ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਰੋਸ਼ਨੀ (ਗਿਆਨ ਦੀ) ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਸੱਚਾ ਅਨੰਦ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਜਪੁ ਅਨੁਸਾਰ :

ਕਰਮ ਖੰਡ ਕੀ ਬਾਣੀ ਜੋਰ ॥

ਤਿਥੈ, ਹੋਰ ਨ ਕੋਈ ਹੋਰ ॥

ਤਿਥੈ ਜੋਧ ਮਹਾਬਲ ਸੂਰ ॥

ਤਿਨ ਮਹਿ ਰਾਮੁ ਰਹਿਆ ਭਰਪੂਰ ॥

.....

ਤਿਥੈ ਭਗਤ ਵਸਹਿ ਕੇ ਲੋਅ ॥

ਕਰਹਿ ਅਨੰਦੁ ਸਚਾ ਮਨ ਜੋਇ ॥

ਜਿਹੜੇ ਮਨੁੱਖ ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਅੱਗੇ ਵੱਧ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਰੱਬ ਨੂੰ ਸਿਮਰਨ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਲੜ ਲਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਉਸ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਬਣਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਰੱਬ ਦਾ ਰੂਪ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਸਚਖੰਡ ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਏਥੇ ਹੀ ਨਿਰੰਕਾਰ ਵਸਦਾ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।”

“ ”

“ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਪੁੱਤਰ ਜੀ! ਕਰਮ ਕੀਤਿਆਂ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਪਦਾਰਥਕ, ਮਾਨਸਿਕ ਅਤੇ ਆਤਮਕ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਤਬਦੀਲੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਕਰਮ ਦਾ ਹੀ ਫਲ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਜਪੁ ਵਿਚ ਵੀ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਹੈ :

ਪੁੰਨੀ ਪਾਪੀ ਆਖਣਿ ਨਾਹਿ ॥

ਕਰਿ ਕਰਿ ਕਰਣਾ ਲਿਖਿ ਲੈ ਜਾਹੁ ॥

ਆਪੇ ਬੀਜਿ ਆਪੇ ਹੀ ਖਾਹੁ ॥

ਆਪੇ ਬੀਜਿ ਆਪੇ ਹੀ ਖਾਹੁ ॥

ਨਾਨਕ ਹੁਕਮੀ ਆਵਹੁ ਜਾਹੁ ॥ ੨੦ ॥

ਹੁਕਮਿ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ, ਉਸ ਉੱਤੇ ਅਮਲ ਕਰਨ ਦੇ ਕਰਮ ਕਰਦਿਆਂ ਹੀ ਮਨੁੱਖ
ਰੱਬੀ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਇਹੀ ਉਸ ਦੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।”

“ਜੀ, ਮਾਤਾ ਜੀ!”

ਗੁਰਮੁਖ ਸੁਰਖਰੂ ਹੋਇਆ

“ਪੁੱਤਰ ਜੀ!”

“ਜੀ! ਮਾਤਾ ਜੀ?”

“ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਆ ਜਾਉ, ਮੇਰੇ ਸਰਾਂਦੀ ਆ ਬੈਠੋ।”

“ਜੀ, ਮਾਤਾ ਜੀ!” ਦਿਆਲ ਆਪਣੇ ਮੰਜੇ ਤੋਂ ਉੱਠ ਕੇ ਨਾਲ ਦੀ ਮੰਜੀ 'ਤੇ ਲੇਟੀ ਮਾਤਾ ਲਾਡਿੱਕੀ ਦੇ ਮੰਜੇ ਦੇ ਸਿਰਹਾਣੇ ਜਾ ਬੈਠਾ। ਮਾਤਾ ਨੇ ਉਸ ਦਾ ਸੱਜਾ ਹੱਥ ਫੜ ਕੇ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣੀ ਛਾਤੀ ਨਾਲ ਲਾਇਆ ਅਤੇ ਫਿਰ ਮੱਥੇ 'ਤੇ ਰੱਖ ਲਿਆ।

“ਕੀ ਗੱਲ ਏ, ਮਾਤਾ ਜੀ? ਏਨੇ ਬੇਚੈਨ ਕਿਉਂ ਹੋ?” ਦਿਆਲ ਮਾਤਾ ਦੇ ਬਦਲੇ ਹੋਏ ਵਿਉਹਾਰ ਤੋਂ ਸਮਝ ਗਿਆ ਕਿ ਕੁਝ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਾਪਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ।

“ਪੁੱਤਰ ਜੀ! ਮੇਰਾ ਦਾਣਾ ਪਾਣੀ ਏਥੋਂ ਮੁੱਕ ਗਿਆ ਹੈ।” ਮਾਤਾ ਨੇ ਸਹਿਜ ਭਰੀ ਆਵਾਜ਼ ਵਿਚ ਕਿਹਾ, “ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨੀਆਂ ਹਨ, ਸਮਾਂ ਥੋੜ੍ਹਾ ਹੈ। ਏਸੇ ਲਈ.....” ਮਾਤਾ ਲਾਡਿੱਕੀ ਨੇ ਗੱਲ ਨੂੰ ਵਿਚੇ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ। ਦਿਆਲ ਨੂੰ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆ ਰਹੀ ਸੀ ਕਿ ਕੀ ਕਹੇ। ਥੋੜ੍ਹੇ ਚਿਰ ਲਈ ਚੁੱਪ ਛਾ ਗਈ।

“ਜਿਸ ਨੇ ਜਨਮ ਲਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਆਕਾਰ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੇ ਇਕ ਦਿਨ ਮਿੱਟਣਾ ਹੀ ਹੈ।” ਮਾਤਾ ਨੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਅੰਤਿਮ ਸੰਦੇਸ਼ ਦੇਣਾ ਆਰੰਭਿਆ, “ਇਹ ਰੱਬੀ ਹੁਕਮ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਕਿਸੇ ਦੇ ਮਰਨੇ ਤੇ ਰੋਣਾ ਨਹੀਂ। ਮੈਂ ਖੁਸ਼ ਹਾਂ ਕਿ ਚੱਲਦੀ ਫਿਰਦੀ ਹੀ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਛੱਡ ਰਹੀ ਹਾਂ। ਮੇਰੇ ਮਰਨ 'ਤੇ ਕੋਈ ਸ਼ੋਕ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ, ਮਾਤਮ ਨਹੀਂ ਮਨਾਉਣਾ। ਇਸ ਨਾਲ ਮੇਰੀ ਖੁਸ਼ੀ ਬਣੀ ਰਹੇਗੀ। ਸਗੋਂ ਪੁੱਤਰ ਜੀ! ਤੁਸੀਂ ਕਿਸੇ ਦੇ ਮਰਨ 'ਤੇ ਵੀ ਸ਼ੋਕ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਸਗੋਂ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਨਾ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਚਲਦਿਆਂ ਪ੍ਰਾਣੀ ਨੇ ਵਿਦਾਇਗੀ ਲਈ।”

“ਜੀ, ਮਾਤਾ ਜੀ!”

“ਮੈਂ ਤੁਸਾਂ ਨੂੰ ਬੜੇ ਜਫਰ ਜਾਲ ਕੇ ਰੱਬੀ ਹੁਕਮਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਅਪਨਾਉਣ ਯੋਗ ਬਣਾਇਆ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਜੋ ਸਿਖਿਆ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਅਪਨਾਉਣਾ ਹੈ। ਤੁਹਾਡੀ ਕਹਿਣੀ ਅਤੇ ਕਰਨੀ ਵਿਚ ਕੋਈ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ।”

“ਜੀ, ਮਾਤਾ ਜੀ!”

“ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਕੋਈ ਐਕੜ ਆਵੇ, ਕੋਈ ਰਾਹ ਨਾ ਦਿੱਸੇ ਤਾਂ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦਾ ਆਸਰਾ ਲੈਣਾ। ਉਹੀ ਤੁਹਾਡਾ ਗੁਰੂ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਕਥਨੀ ਨੂੰ ਬਾਣੀ ਵਿਚੋਂ ਲੱਭ ਲੈਣਾ ਪਰ ਤੁਹਾਡੀ ਲੱਭਤ ਰੱਬੀ ਨਿਯਮਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਨਹੀਂ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ।”

“ਕਿਵੇਂ, ਮਾਤਾ ਜੀ?”

“ਸੱਚ ਬੋਲਣਾ, ਦਸਾਂ ਨਹੁੰਆਂ ਦੀ ਕਿਰਤ ਕਰਨਾ, ਨਾਮ ਜੱਪਣਾ, ਵੰਡ ਛੱਕਣਾ, ਕਿਸੇ ਦਾ ਹੱਕ ਨਹੀਂ ਮਾਰਨਾ, ਸੇਵਾ ਸਿਮਰਨ ਵਿਤ ਸੁੱਖ ਲੱਭਣਾ ਸਭ ਰੱਬੀ ਨਿਯਮ ਹਨ, ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੇ ਹੁਕਮ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਵਿਚ ਲਿਆ ਕੋਈ ਵੀ ਫੈਸਲਾ ਰੱਬੀ ਫੈਸਲਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ।”

“ਜੀ, ਮਾਤਾ ਜੀ!”

“ਤੁਹਾਡੇ 'ਤੇ ਇਕ ਹੋਰ ਭਾਰ ਪਾਉਣਾ ਹੈ, ਪੁੱਤਰ ਜੀ!”

“ਹੁਕਮ ਕਰੋ, ਮਾਤਾ ਜੀ!”

“ਤੁਹਾਡੇ ਅੰਦਰ ਜੋ ਗਿਆਨ ਦੀ ਜੋਤ ਮੈਂ ਜਗਾਈ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਕਦੇ ਬੁੱਝਣ ਨਾ ਦੇਣਾ, ਪੁੱਤਰ ਜੀ!” ਮਾਤਾ ਨੇ ਅੱਖਾਂ ਮੀਟ ਲਈਆਂ, ਪੁੱਤਰ ਦੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਰਖੇ ਹੱਥ ਉੱਤੇ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਟਿਕਾ ਦਿੱਤੇ, “ਮੈਂ ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਸਾਂ। ਮਾਂ-ਬਾਪ ਉੱਝ ਤਾਂ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਦੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਸਨ ਪਰ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੀ ਸਿਖਿਆ ਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਹ ਸਿਖਿਆ ਮੈਂ ਗਿਆਨੀ ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੋਂ ਹੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਸੰਥਾ ਕਰਦਿਆਂ ਲਈ। ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਅਰਥ ਦੱਸਦੇ ਸਨ, ਵਿਦਵਾਨ ਸਨ ਪਰ ਇਸ ਉੱਤੇ ਅਮਲ ਨਹੀਂ ਸਨ ਕਰਦੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਥਨੀ ਅਤੇ ਕਰਨੀ ਦੇ ਅੰਤਰ ਨੂੰ ਮੈਂ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮੇਰੇ ਕਥਨੀ ਅਨੁਸਾਰ ਕਰਨੀ ਦੇ ਯਤਨ ਵੀ ਸਫਲ ਨਹੀਂ ਹੋਣ ਦਿਤੇ। ਮੈਂ ਡੁੱਬਦੀ ਨੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਲਿਆ। ਨਿਰੰਕਾਰ ਦਿਆਲ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਪੁੱਤਰ ਜੀ! ਤੁਹਾਡਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ। ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੀ ਪੁੱਤਰ ਵਜੋਂ ਨਹੀਂ, ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਵਜੋਂ ਪਾਲਣਾ ਪੋਸਣਾ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਤੁਹਾਡਾ ਧੰਨਵਾਦ! ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਯਤਨਾਂ ਨੂੰ ਢਾਹ ਨਹੀਂ ਲਗਣ ਦਿੱਤੀ, ਮੇਰੇ ਅੰਗ ਸੰਗ ਰਹੇ ਹੋ। ਤੁਹਾਡੇ ਅੰਦਰ ਜੋਤ ਜਗਾ ਕੇ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਹਨੇਰੇ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਪੁੱਤਰ ਜੀ! ਇਸ

ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਹਨੇਰੇ ਨੂੰ ਤੁਸੀਂ ਦੂਰ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਇਸ ਜੋਤ ਨੂੰ ਬੁੱਝਣ ਨਹੀਂ ਦੇਣਾ... ਧੰਨ ਨਿਰੰਕਾਰ! ... ਨਿਰੰਕਾਰ... ਧੰਨ....”

“ਹਾਂ, ਮਾਤਾ ਜੀ! ਮੈਂ ਪ੍ਰਣ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੇ ਹੁਕਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਵਿਚਰਾਂਗਾ, ਕਰਨੀ ਕਥਨੀ ਵਿਚ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਆਉਣ ਦਿਆਂਗਾ ਅਤੇ ਤੁਹਾਡੀ ਜਗਾਈ ਗਿਆਨ ਦੀ ਜੋਤ ਨੂੰ ਜਗਾਈ ਰੱਖਣ ਲਈ ਹਰ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਾਂਗਾ... ਪਰ ਤੁਸੀਂ ਚੁੱਪ ਕਿਉਂ ਹੋ ਗਏ, ਮਾਤਾ ਜੀ? ਮਾਤਾ ਜੀ! ਮਾਤਾ ਜੀ!!...”

ਪਰ ਗੁਰਮੁਖ ਤਾਂ ਸੁਰਮੁਖ ਹੋ ਕੇ ਤੁਰ ਗਿਆ ਸੀ।

“ਮੈਂ ਹਨੇਰੇ ਘਰ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਸਾਂ। ਮਾਂ-ਬਾਪ ਉਂਝ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਸਨ ਪਰ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਹ ਸਿੱਖਿਆ ਮੈਂ ਗਿਆਨੀ ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਹੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਸੰਥਾ ਕਰਦਿਆਂ ਲਈ। ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਵਿਦਵਾਨ ਸਨ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਅਰਥ ਸਮਝਾਉਂਦੇ ਸਨ ਪਰ ਉਸ ਉਤੇ ਅਮਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਥਨੀ ਅਤੇ ਕਰਨੀ ਦੇ ਅੰਤਰ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮੇਰੇ ਕਥਨੀ ਅਨੁਸਾਰ ਕਰਨੀ ਦੇ ਯਤਨ ਸਫਲ ਨਹੀਂ ਹੋਣ ਦਿਤੇ। ਮੈਂ ਡੁੱਬਦੀ ਨੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਲਿਆ। ਨਿਰੰਕਾਰ ਦਇਆਲ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਪੁੱਤਰ ਜੀ! ਤੁਹਾਡਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ। ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੀ ਪੁੱਤਰ ਵਜੋਂ ਨਹੀਂ, ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਵਜੋਂ ਪਾਲਣਾ ਪੋਸਣਾ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਤੁਹਾਡਾ ਧੰਨਵਾਦ! ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਯਤਨਾਂ ਨੂੰ ਢਾਹ ਨਹੀਂ ਲਗਣ ਦਿਤੀ, ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਅੰਗ ਸੰਗ ਰਹੇ ਹੋ। ਗਿਆਨ ਦੀ ਜੋਤ ਜਗਾ ਕੇ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਹਨੇਰੇ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਪੁੱਤਰ ਜੀ! ਇਸ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਹਨੇਰੇ ਨੂੰ ਤੁਸੀਂ ਦੂਰ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਇਸ ਜੋਤ ਨੂੰ ਬੁਝਣ ਨਹੀਂ ਦੇਣਾ.... ਸਤਿ ਨਿਰੰਕਾਰ....

ਸਤਿ ਨਿਰੰਕਾਰ”

unistarbooks.com

UNISTAR BOOKS PVT. LTD.
INDIA

Chandigarh : 26-27 Top Floor, Sector 34A

Ph.: +91-172-5077427, 5077428, 5089761

Ludhiana : Punjabi Bhawan • +9198154 71219

ISBN 81-7142-706-5

9 788171 427062

Rs. 125/-